

АЛЕКСАНДЪР БОГДАНОВ

ЧЕРВЕНАТА ЗВЕЗДА

АЛЕКСАНДЪР БОГДАНОВ

ЧЕРВЕНАТА ЗВЕЗДА

Превод: Росица Бърдарска

chitanka.info

С удивителна прозорливост още в далечната 1908 година, в зората на първата в света социалистическа революция, Александър Богданов рисува реалистичен и правдоподобен модел на едно комунистическо общество, очертава облика на новия човек с качествено различен светоглед и нравственост.

Този роман, появил се и в зората на научнофантастичния жанр, е удивителен и с това, че третира онзи проблем от научнофантастичната литература, който по-късно ще стане основен в жанра — проблема за контакта между различните цивилизации.

ХРИСТО СТЕФАНОВ В ЗОРАТА НА БЪДЕЩЕТО

Тази книга^[1] има особена съдба. Както и нейният автор. Впрочем какво знаем за Александър Богданов, освен това че в „Материализъм и емпириокритицизъм“ Ленин рязко и аргументирано критикува някои идеалистически моменти във философските му възгледи? А дори сухата енциклопедична справка би ни казала много интересни неща за една от най-разностранныте фигури в руската и съветска наука, култура и политически борби от края на миналия и началото на настоящия век.

Александър Александрович Михайловски (известен под псевдонима Богданов) е колкото писател или философ, толкова и икономист, естествоизпитател, оставил диря в биологията и медицината. Но не само това: присъединил се към болшевиките през 1903 г., той близо две десетилетия е член на ЦК на РСДРП. (От това време — 1904 г. — е известното писмо на Ленин до Горки, в което той казва, че са се сработили с Богданов като болшевики, мълчаливо договаряйки се да оставят настрана разногласията си във философската област, „... което ни даде възможност заедно да проведем в революцията (...) тактиката на революционната социалдемократия.“) А през годините на първата руска революция 1905–1907 Богданов заедно с легендарния Красин възглавява бойната група на болшевишката партия...

Колкото и невероятно да звучи, очевидно тогава е писан романът „Червената звезда“, защото първото му издание се появява през 1908 г.! Той е преиздаван многократно до края на 20-те години, макар че тогава неговият автор окончателно се е отдал на научна работа, възглавявайки Института по кръвопреливане, който днес носи неговото име. Там през 1926 г. — буквално на поста си — загива Александър Богданов при един експеримент, поставен — според законите на лекарската етика — върху себе си...

Разказвам всичко това не само защото днес знаем несправедливо малко за автора на тази книга. Но и защото разностранността на неговите знания, многопосочните му интереси са се отразили ярко върху нея, правейки я едновременно и един от първите опити в областта на научната фантастика, и един от образците на съветската научнофантастична литература. Именно на съветската, макар да се е появила почти десетилетие преди Октомври 1917, защото научно-техническите прозрения в този роман са втъкани в една картина на бъдещето, родена от зрялото познаване на човешката история и непоколебимата вяра в комунистическото бъдеще. И тази „симбиоза“ на научна и социална прогностика — рядко срещана дори в съвременните образци на жанра — е особено впечатляваща в „Червената звезда“.

Впрочем в много отношения романът носи отпечатъка на времето, в което е писан. Неговият герой е участник в неуспяло работническо въстание (тук отгласът на 1905 г. е очевиден), комуто марсианците предлагат да стане посредник между земната и тяхната цивилизация. И той заминава за червената звезда с техния „етеронеф“ (кораб за плаване по етера — Богданов стриктно се съобразява с господстващите тогава в науката теории); опознава марсианското общество, което — по-старо с няколко десетки века от земното — е встъпило вече в етапа на комунизма...

Но веднага трябва да поясня — отпечатъкът на времето се чувства в някои подробности из бита, в биографията на героя или в някои допускания, основаващи се на известното — и общоприетото — в науката по това време (тук наред с „етеронефа“ трябва да споменем и „минус-материята“ — Богданов вярно предсказва съществуването на антиматерия, но тогава счита, че тя ще се отличава от обикновената само по това, че се отблъсква — вместо да се привлича — от нея...) Инак в предсказанията си писателят-фантаст е изключително точен. Дори в онези, които най-бързо остаряват — научно-техническите: телевизията, стереокиното, радиоактивните изотопи, повсеместното използване на електрическата енергия вместо парната и мн. др. вече са факт, а построяването на космически кораб с атомен двигател тепърва предстои... Да не говорим, че по времето, когато научната фантастика все още си позволява да изстрелва своите герои с огромно оръдие към Луната, в книгата на Богданов един от марсианците любезно обяснява

на земния жител — да бъдеш изстрелян в снаряд е все едно снарядът да бъде изстрелян в тебе или поне ефектът е същият... А техният кораб лети по принципа на постепенното набиране на ускорение (респ. забавяне)...

Но колкото и респектиращо да е това — нали нерядко талантът на писателите-фантасти се измерва и по това колко неща са успели да предскажат — все пак не то е главното според мене. Още впечатляваща е картината на комунистическото общество на Марс. И то не толкова с неограничените си материални, технически и пр. възможности. А преди всичко — с опита да се очертае обликът на неговите поданици, на новия човек — носител на качествено различен светоглед, нравственост и психика.

Разбира се, Александър Богданов е преди всичко учен и философ, който използва белетристичното изложение, за да „оживи“, за да *онаглед*и своите идеи. И аз не бих твърдял, че в романа ще срещнем сложно индивидуализирани, живи герои. Защото целта на писателя е друга — да покаже общото, типичното, естествено, в различните му варианти и разновидности. А също и с потенциалните опасности, които крие (Богданов не е автор на розови утопии): с гениална прозорливост авторът е усетил истинската същност на „крайния“ технократизъм — казано на днешен език, — неговата дълбока антихуманност, която позволява на Стерни (въплъщението му в романа) най-спокойно да предложи унищожаването на земното население в името на по-развитото марсианско общество...

И тук по моему Александър Богданов е направил основното си идейно-художествено откритие. Поразително е, че още в „зората“ на научнофантастичния жанр се появява творба, засягаща онзи проблем, който по-късно ще стане централен в научнофантастичната литература: КОНТАКТА. Всеки любител на фантастиката знае какво изобилие от варианти и решения има този проблем в творбите на съвременните (употребявам това понятие в широкия му, обхващащ последните две-три десетилетия, смисъл) писатели. Но да схванеш цялата му важност и дълбочина още в далечната 1908 г., в отблясъците на неуспялата революция — това наистина е поразително. Още по-поразително е колко точно авторът е показал цялата сложност (психологическа, понятийна и пр.) на контакта дори между две

добронамерени цивилизации, неговата трудност, възможните „сривове“, които могат да се появят всеки момент...

Ала най-поразителна е *зрелостта* на решението, което Александър Богданов предлага. Защото безчовечното предложение на Стерни е отхвърлено не от земния жител (който сам научава много по-късно за него — и постъпва спрямо Стерни почти също толкова примитивно), отхвърлено е от самото марсианско общество (символизирано от Нети). И то с една аргументация, до чиято дълбочина и съвременната научна фантастика не винаги достига: всяка цивилизация, независимо от моментното равнище на развитието си, представлява *уникална* ценност именно с *уникалността* на своя път на развитие...

Впрочем колкото и силно впечатление да прави всичко това — не само на фона на „масовата продукция“ в съвременната западна фантастика, но и на фона на отделни открояващи се като художествено постижение, ала крайно песимистични творби, — в друг смисъл то е и закономерно. Защото не случайно „Червената звезда“ на Ал. Богданов е огряна от зората на социалистическата революция, провъзгласила равноправието на всички раси и народи. И зрялото решение на проблема за контакта е в същност „продължение“ на принципите на революцията, тяхна проекция в космически мащаб...

И може би тук е обяснението на факта, че една книга, написана в зората на научнофантастичния жанр, чиято главна и най-примамлива цел винаги е била *бъдещето*; и в зората на *бъдещето на човечеството*, на социалистическата епоха в развитието му се оказва сред класическите, еталонни постижения на жанра като научна и социална прогностика. Затова съм убеден: възможността, която библиотека „Галактика“ предлага на българския читател — да запълни едно от „белите полета“ в представата си за началото и развитието на научнофантастичната литература, — ще бъде за него и удоволствие.

Христо Стефанов

[1] Това е предговор към романа „Червената звезда“ от Александър Богданов. Бел.Борислав. ↑

ЧАСТ I

I. РАЗДЯЛАТА

Това се случи по времето, когато в нашата страна едва започваше онова велико рушене, което продължава до ден днешен и, струва ми се, вече приближава към своя неизбежен и страшен край.

Неговите първи кървави дни така дълбоко потресоха общественото съзнание, че всички очакваха скорошния светъл изход от борбата — като че ли най-лошото вече беше минало и нищо по-лошо не можеше да се случи. Никой не си представяше колко здрави са костеливите ръце на мъртвеца, който душеше и продължава да души живота в конвулсивната си прегръдка.

Бойният устрем стремително обхващаше масите. Хората всеотдайно откриваха души пред бъдещето; настоящето се разтваряше в розова мъгла, миналото отминаваше някъде далеч, изчезвайки от погледа. Човешките отношения станаха крехки и неустойчиви, както никога преди.

В тези дни се случи онова, което преобърна моя живот и ме изтръгна от потока на народната борба.

Въпреки своите двадесет и седем години аз бях един от „старите“ партийни работници. Имах зад гърба си шест години работа с една година прекъсване в затвора. Бях почувствувал приближаването на бурята по-рано от мнозина други и я посрещнах по-хладнокръвно от тях. Налагаше се да работя много повече от преди, но наред с това не изоставях нито своите научни занимания — особено ме интересуваше въпросът за строежа на материята, — нито литературните — пишех за детските списания и така се издържах. В същото време аз обичах... или поне ми се струваше, че обичам.

Партийното ѝ име беше Ана Николаевна.

Тя принадлежеше към другото, по-умерено течение в нашата партия. Обяснявах си това с мекотата на нейната натура и с общата бъркотия на политическите отношения в страната ни, въпреки че беше по-голяма от мене, аз си мислех, че тя все още не е напълно изградена като личност. Оказа се, че съм се заблуждавал.

Въпреки всичко и през ум не ми минаваше, че раздялата ни е неизбежна, докато в живота ни не се намеси чуждо влияние, което ускори развързката.

По това време в столицата пристигна млад човек с необичайното за нас конспиративно име Мени. Той донесе от Юг няколко съобщения и поръчения, от които стана ясно, че се ползва с пълното доверие на другарите. След като изпълни задачата си, той реши да остане още известно време в столицата и започна често да идва у нас, като не криеше желанието си да се сближи с мен.

Беше твърде необикновен човек, като се започне още от външността му. Очите му бяха така скрити зад тъмните очила, че не знаех дори цвета им; главата му беше несъразмерно голяма; чертите на лицето — красиви, но удивително неподвижни и безжизнени — никак не хармонираха с мекия и изразителен глас, както и със стройната му, по юношески гъвкава фигура. Речта му беше свободна, плавна и винаги съдържателна. Научното му образование — твърде едностранчиво, изглежда беше по специалност инженер.

По време на разговор Мени имаше навика постоянно да отнася частните и практически въпроси към общи идейни положения. Когато идваше у нас, винаги ставаше така, че противоречията в характерите и възгледите — моите и на жена ми — много скоро изпъкнаха толкова отчетливо и ярко, че ние започвахме мъчително да усещаме тяхната безизходност. Мирогледът на Мени очевидно беше близък до моя, той винаги се изказваше много меко и внимателно по форма, но в същото време рязко и задълбочено по същество. Той така умело и логично свързваше политическите ни разногласия с разликата в нашите възгледи, че те изглеждаха психологически неизбежни, и изчезваше всякаква надежда да си повлияем един на друг, да загладим противоречията и да стигнем до единомислие. Ана Николаевна изпитваше към Мени нещо като ненавист, съчетана с жив интерес. Аз се отнасях към него с голямо уважение и смътно недоверие: чувствавах, че той преследва някаква цел, но не можех да разбера каква.

Един януарски ден — беше вече в края на януари — ръководствата на двете течения в партията трябваше да обсъдят предложението за масова демонстрация, която евентуално да прерасне във въоръжено стълкновение. Предната вечер у нас дойде Мени и

повдигна въпроса за участието на самите партийни ръководители в тази демонстрация, ако предложението бъде прието. Завърза се спор, който бърза се разгорещи.

Ана Николаевна заяви, че всеки, който гласува за демонстрацията, е морално задължен да тръгне в първите ѝ редици. Аз възразих, че това съвсем не е задължително и трябва да отидат онези, които са необходими там и могат да бъдат наистина полезни, при това имах предвид тъкмо себе си, като човек с известен опит в подобни работи. Мени отиде по-далеч и каза, че като се има пред вид неизбежният сблъсък с войската, на улицата трябва да излязат агитаторите и бойните организатори. Мястото на политическите ръководители съвсем не е там, а хора слаби физически и психически биха могли дори да навредят. Ана Николаевна беше направо оскърбена от тези разсъждения, сякаш се отнасяха лично до нея. Тя прекъсна разговора и се прибра в стаята си. Скоро си замина и Мени.

На другия ден ми се наложи да стана рано сутринта и да изляза, без да се видя с Ана Николаевна, щях да се върна чак вечерта. Демонстрацията беше отменена и от нашия комитет и както разбрах, от ръководството на другото течение. Бях доволен от това, защото знаех, че подготовката ни за въоръжен конфликт е недостатъчна и едно такова действие щеше да бъде безплодно разхищение на силите. Надявах се, че това решение ще намали острото раздражение на Ана Николаевна от вчерашния разговор. На масата в къщи намерих бележка от нея:

„Заминавам. Колкото повече опознавам себе си и вас, толкова по-ясно ми става, че вървим по различни пътища, че и двамата сме сбъркали. Най-добре е да не се срещаме повече. Простете ми.“

Дълго скитах по улиците изморен, с усещането за празнота в главата и студ в сърцето. Когато се прибрах в къщи, заварих там неочакван гост — до масата седеше Мени и пишеше някакво писмо.

II. ПОКАНАТА

— Трябва да поговоря с вас по един много сериозен и малко странен въпрос — каза Мени.

Беше ми все едно. Седнах и се приготвих да слушам.

— Четох вашата брошура за електроните и материята — започна той. — Аз също изучавах този въпрос няколко години и намирам, че във вашата брошура има много верни мисли.

Аз мълчаливо кимнах. Той продължи:

— В този ваш труд има един твърде интересен за мене момент. Вие изказвате там предположението, че електрическата теория на материята, според която силата на притегляне е производна от електрическите сили на привличане и отблъскване, би трябвало да доведе до откриването на притегляне с друг знак, тоест до получаването на такъв тип материя, която би била отблъсквана, а не привличана от Земята, Слънцето и другите познати ни тела. Вие сочите за сравнение диамагнитното отблъскване на телата и отблъскването на паралелните токове с различни посоки. Всичко това е казано мимоходом, но аз мисля, че вие самият му придавате по-голямо значение, отколкото сте искали да покажете.

— Вие сте прав — отговорих аз, — мисля, че именно по този път човечеството ще реши проблема за напълно свободното въздушно придвижване, а след това и проблема за връзката между планетите. Но вярна или не, тази идея ще бъде свършено безплодна, докато не се изгради точна теория за материята и притеглянето. Дори и да съществува друг тип материя, той очевидно не може да бъде намерен. Силата на отблъскване отдавна го е изхвърлила от слънчевата система, а още по-вероятно е той изобщо да не е влязъл в нейния състав, когато е започнало образуването ѝ във вид на мъглявина. Значи, този тип материя трябва първо теоретически да се конструира, а после и практически да се възпроизведе. Сега няма условия за решаването на подобна задача и в същност то може само да се предусеща.

— И въпреки всичко тази задача вече е решена — каза Мени.

Погледнах го изумен. Лицето му беше все така неподвижно, но в тона му имаше нещо, което не ми позволяваше да го сметна за шарлатанин.

„Може би е душевно болен“ — мина ми през ума.

— Нямам причини да ви заблуждавам и добре зная какво говоря — отвърна той на мисълта ми. — Изслушайте ме търпеливо, а после, ако трябва, ще представя доказателства.

И той ми разказа следното:

— Великото откритие, за което става дума, не беше направено от една отделна личност. То принадлежи на цяло научно дружество, което съществува доста отдавна и дълго време работи по този проблем. Досега това дружество беше тайно и аз не съм упълномощен да ви запозная отблизо с произхода и историята му, докато не се разберем за най-важното.

Нашето дружество значително изпревари академичния свят по множество важни въпроси на науката. Радиевите елементи и тяхното разпределение ни бяха известни далеч преди Кюри и Рамсай и нашите другари успяха да направят много по-дълбок анализ на строежа на материята. Допуснахме, че е възможно съществуването на елементи, които се отблъскват от земните тела, а по-късно осъществихме и синтеза на тази „минус-материя“, както съкратено я наричаме. После вече не беше трудно да се разработи и осъществи техническото приложение на това откритие — отначало летателни апарати за придвижване в земната атмосфера, а след това и за връзка с други планети.

Въпреки спокойния, убедителен тон на Мени неговият разказ ми се стори твърде странен и неправдоподобен.

— И вие сте успели да извършите всичко това и да го запазите в тайна? — отбелязах аз, прекъсвайки речта му.

— Да, за нас това беше крайно важно. Ние смятаме, че би било много опасно да се публикуват нашите научни открития, докато в повечето страни са на власт реакционни правителства. И вие, руският революционер, повече от всеки друг трябва да се съгласите с нас. Погледнете как вашата азиатска държава използва европейските съобщителни връзки и средства за изтребление, за да потиска и изкоренява всичко живо и прогресивно у вас. А много по-добро ли е правителството на онази полуфеодална-полуконституционна страна,

чийто трон е зает от един войнствен дърдорко и глупак, управляван от знатни мошеници? И няма струват нещо онези две еснафски републики в Европа? Ясно е, че ако нашите летателни машини станат известни, правителствата веднага ще се погрижат да ги превърнат в свой монопол и да ги използват за засилване на властта и могъществото на висшите класи. Ние решително не сме съгласни с това и монополът остава наш, докато не се появят подходящи условия.

— И вие наистина ли сте успели да стигнете до други планети?
— попитах аз.

— Да, до двете най-близки планети — Венера и Марс, ако не смятаме, разбира се, мъртвата Луна. Тъкмо сега сме заети с тяхното подробно изследване. Имаме всички необходими средства, трябва ни силни и надеждни хора. От името на моите другари ви предлагам да дойдете в нашите редове — разбира се, с всички произтичащи от това права и задължения.

Той спря в очакване на отговор. Аз не знаех какво да мисля.

— Доказателствата! — казах аз. — Вие обещахте да представите доказателства.

Мени извади от джоба си стъклен флакон с някаква метална течност, която аз взех за живак. Странното беше, че тази течност, изпълваща не повече от една трета от флакона, се намираше не на дъното му, а в горната част, до отвора, и то при самата запушалка. Мени обърна флакона и течността изтече към дъното, тоест право нагоре. Мени пусна стъклото от ръката си и то увисна във въздуха. Това беше невероятно, но в същото време — несъмнено и очевидно.

— Този флакон е от обикновено стъкло — обясни Мени, — а в него е налята течност, която се отблъсква от телата на слънчевата система. Течността е точно толкова, колкото да уравни тежестта на флакона — така теглото изчезва. На този принцип са построени и всички летателни апарати — те са направени от обикновени материали, но имат резервоар с достатъчно количество „материя от отрицателен тип“. После на цялата тази безтегловна система се придава нужната скорост на движение. За земните летателни машини се използват обикновени електрически двигатели с въздушен винт; при междупланетните полети, разбира се, ние използваме съвършено друг начин, с който по-нататък бих могъл да ви запозная отблизо.

Не можех да се съмнявам повече.

— Какви ограничения налага вашето дружество на постъпилите в него освен, разбира се, задължителната тайна?

— Почти никакви. Не се ограничават нито личният живот, нито обществената дейност на другарите, стига да не вредят на дейността на дружеството като цяло, но всеки при постъпването си е длъжен да изпълни някакво важно и отговорно поръчение. По този начин, от една страна, укрепва връзката му с дружеството, а, от друга, се виждат на практика способностите и енергията му.

— Значи и на мене ще ми бъде възложено такова поръчение?

— Да.

— Какво по-точно?

— Трябва да вземете участие в експедицията към планетата Марс с големия етеронеф, който потегля утре.

— Колко ще продължи експедицията?

— Не се знае. Само пътят дотам и обратно е не по-малко от пет месеца. Може и изобщо да не се върнем.

— Това ми е ясно, не е там работата. Но какво ще стане с революционната ми дейност? Вие самият, както виждам, сте социалдемократ и ще разберете затруднението ми.

— Избирайте. Според нас трябва да прекъснете дейността си, за да завършите вашата подготовка. Поръчението не може да бъде отложено. Ако се откажете от него, значи се отказвате от всичко.

Замислих се. След като сега на сцената излизат широките маси, отсъствието на един или друг партиен работник е съвсем нищожен факт за делото като цяло. При това става дума за временно прекъсване. Връщайки се на работа, аз ще бъда много по-полезен с новите си връзки, знания и средства. Реших се.

— Кога трябва да тръгна?

— Сега, с мене.

— Ще ми отпуснете ли два часа, за да съобщя на другарите? Някой трябва да ме смени утре в района.

— Това почти е уредено. Бягайки от Юг, днес пристигна Андрей. Предупредих го, че вие може да заминете и той е готов да заеме вашето място. Докато ви чаках, за всеки случай му написах писмо с подробни указания. Можем да му оставим писмото пътьом.

Нямаше какво да се умува повече. Унищожих набързо излишните документи, написах бележка до хазайката и започнах да се

обличам. Мени беше вече готов.

— И тъй, да вървим. От тази минута аз съм ваш пленник.

— Вие сте мой другар! — отговори Мени.

III. НОЩТА

Квартирата на Мени заемаше целия пети етаж на голям дом, който се издигаше самотно сред малките къщи в покрайнините на столицата. Никой не ни посрещна. В стаите, през които минавахме, беше празно и на ярката електрическа светлина тази празнота изглеждаше особено подтискаща и неестествена. В третата стая Мени спря.

— Ето тук — той показва вратата на четвъртата стая — се намира въздушната лодка, с която сега ще се отправим към големия етеронеф. Но преди това аз трябва да се преобrazia. С тази маска ще ми бъде трудно да управлявам лодката.

Той разхлаби яката си и смъкна заедно с очилата удивително направената маска, която за мене, както и за всички останали до този момент беше неговото лице. Бях поразен от това, което видях. Очите му бяха чудовищно големи — човешките очи никога не могат да бъдат такива. Зениците им бяха толкова разширени, че въпреки неестествената големина на очите изражението им беше почти страшно. Горната част на лицето и главата беше твърде широка — неизбежно при такива очи, а обратно — долната част на лицето, без всякакви признаци за брада и мустаци, беше сравнително малка. Обликът му като цяло беше твърде необичаен, може би дори уродлив, ако не и карикатурен.

— Виждате с каква външност ме е надарила природата — каза Мени. — Трябва да я прикривам, нали разбирате, дори само за да не плаша хората, да не говорим за изискванията на конспирацията. Но вие трябва да свикнете със странната ми външност, ще ви се наложи да прекарате доста време с мен.

Той отвори вратата на следваща стая и я освети. Това беше обширна зала. В средата стоеше неголяма, но достатъчно широка лодка, направена от метал и стъкло. Бордовете и дъното в предната ѝ част бяха стъклени, със стоманени рамки; тази прозрачна стена с дебелина два сантиметра очевидно беше много твърда. Две кристални плоскости, съединени под остър ъгъл над носовата ѝ част, бяха

предназначени да порят въздуха и да пазят пътниците от вятъра при бързото движение. Двигателят заемаше средната част на лодката, винтът с три перки, широки по половин метър, се намираше на кърмата. Над предната половина на лодката и над двигателя имаше покрив от тънки пластинки, прикрепен към металната обковка на стъклените бордове и към леки стоманени колонки. Всичко това беше изцяло като играчка.

Мени ми предложи да седна на страничната седалка, изгаси електрическото осветление и отвори огромния прозорец на залата. Самият той седна отпред до двигателя и изхвърли няколко торби баласт, които лежаха на дъното на лодката. После сложи ръка върху лоста. Лодката се поклати, издигна се бавно и тихо се промъкна през отворения прозорец.

— Благодарение на минус-материята нашите аероплани нямат нужда от чупливи и тромави криле — отбеляза Мени.

Седях като закован и не смеех да мръдна. Шумът на винта се чуваше все по-силно, студеният зимен въздух нахлуваше под покрива, като освежаваше приятно пламналото ми лице, но беше безсилен да проникне през дрехите ми. Над нас блестяха и се сливаха хиляди звезди, а отдолу... Аз виждах през прозрачното дъно на лодката как черните петна на домовете стават все по-малки, как уличните фенери на столицата изчезват в далечината като ярки точки и някъде под нас снежните равнини светят с бледа синкавобяла светлина. Главозамайването, отначало леко и почти приятно, ставаше все по-силно и аз затворих очи, за да го преодолея.

Въздушната струя ставаше все по-рязка, шумът на винта и свистенето на вятъра — все по-силни, — очевидно скоростта се увеличаваше. Скоро сред тези звуци ухото ми започна да отличава тънък, непрекъснат и много равен сребърен звън — пораждаше го трептенето на стъклената стена, която пореше въздуха. Странната музика изпълваше съзнанието ми, мислите се объркваха и отлитаха, оставаше само чувството за стихийно-леко и свободно движение, което ме носи напред и все напред в безкрайното пространство.

— Четири километра в минута — каза Мени и аз отворих очи.

— Далече ли е още? — попитах.

— На около час път. Върху едно замръзнало езеро.

Намирахме се на няколкостотин метра височина и лодката летеше хоризонтално, без да се спуска или издига. Очите ми свикнаха с тъмнината и вече виждах по-ясно. Навлязохме в област с езера и гранитни скали. На места, където нямаше сняг, скалите чернееха. Тук-там между тях се гушеха селца.

Зад нас отляво в далечината оставаше снежното поле на замръзнал залив, отдясно — белите равнини на грамадно езеро. Сред този безжизнен зимен пейзаж аз трябваше да скъсам връзките си със старата земя. И изведнъж почувствувах — не съмнение, не, а дълбока увереност, че това е раздяла завинаги...

Лодката бавно се спусна между скалите в малкия залив на планинско езеро пред някакво тъмно съоръжение, издигащо се върху снега. Не се виждаха нито прозорци, нито врати. Част от металната стена на съоръжението се отмести встрани и лодката влезе през черния отвор. След това проходът отново се затвори и електрическа светлина освети мястото, където се намирахме. Оказа се, че това е голямо, продълговато, необзаведено помещение с множество торби баласт по пода.

Мени прикрепих лодката към предназначенията за целта колонки и отвори една от страничните врати. Тя водеше към дълъг, слабо осветен коридор. От двете му страни по всяка вероятност бяха разположени кабините. Мени ме заведе в една от тях и каза:

— Ето вашата кабина. Настанявайте се, а аз ще отида в машинното отделение. Ще се видим утре сутринта.

Приятно ми беше да остана сам. Въпреки възбудата, предизвикана от странните събития тази вечер, почувствувах умора и без да докосна приготвената за мен вечеря на масата, изгасих лампата и легнах. Мислите нелепо се преплитаха в главата ми, скачайки от едно на друго. Упорито се заставях да заспя, но това дълго не ми се удаваше. Накрая съзнанието ми се замъгли; смътни, неустойчиви образи се трупаха пред очите ми, всичко наоколо изчезна някъде далеч и тягостни видения завладяха мозъка ми.

Веригата от сънища завърши с ужасен кошмар. Стоях на края на грамадна черна пропаст, на чието дъно сияеха звезди, и Мени с непреодолима сила ме увличаше надолу, като казваше, че не трябва да се страхувам от силата на тежестта и че след няколкостотин хиляди

години падане ще стигнем до най-близката звезда. Изстенах в мъчителен последен порив да се освободя и се събудих.

Нежна синя светлина изпълваше стаята. На леглото до мен седеше надвесен... Мени? Да, той, но призрачно-странен и сякаш друг: стори ми се, че се е смалил и очите му не изпъкват така рязко на лицето; имаше меко, добро изражение, а не студено и непреклонно като преди малко, на края на бездната...

— Колко сте добър... — произнесох аз, смътно осъзнавайки тази промяна.

Той се усмихна и сложи ръка на челото ми. Беше малка, мека ръка. Отново затворих очи и с нелепата мисъл, че трябва да целуна тази ръка, потънах в спокоен, блажен сън.

IV. ОБЯСНЕНИЕТО

Когато се събудих и светнах, часовникът показваше десет. Приключих с тоалета си и натиснах звънеца; след минута в стаята влезе Мени.

— Скоро ли ще тръгваме? — попитах аз.

— След час — отговори той.

— Вие влизахте ли при мен тази нощ, или съм сънувал?

— Не, не сънувахте, само че не бях аз, а нашият млад лекар Нети. Вие бяхте разтревожен и спяхте лошо, наложи се той да ви приспи отново с помощта на синя светлина и внушение.

— Брат ли ви е?

— Не — усмихна се Мени.

— Вие още не сте ми казали от каква националност сте... Останалите ваши другари също ли са от този тип?

— Да — отговори Мени.

— Значи, сте ме излъгали — рязко казах аз. — Това не е научно дружество, а нещо друго?

— Да — спокойно потвърди той. — Всички ние сме жители на друга планета, представители на друго човечество. Ние сме марсианци.

— Защо ме излъгахте?

— А вие щяхте ли да ме изслушате, ако ви бях казал веднага истината? Имах твърде малко време, за да ви убедя. Наложих се да изопача истината, за да я направя правдоподобна. Без този преход съзнанието ви би било извънредно потресено. Но по същество аз казах истината — що се отнася до предстоящото пътешествие.

— Значи, все пак аз съм ваш пленник?

— Не, вие и сега сте свободен. Имате още час, за да решите. Ако се откажете, ще ви върнем обратно и ще отложим пътешествието, защото няма смисъл да се връщаме сами.

— За какво съм ви нужен?

— Вие ще бъдете живата връзка между нашето и земното човечество, ще изучите нашия начин на живот отблизо и ще запознаете

марсианците със земния, ще бъдете — докогато пожелаете — представител на своята планета в нашия свят.

— Това вече цялата истина ли е?

— Да, цялата, ако се окажете способен да изпълните тази роля.

— В такъв случай би трябвало да опитам. Оставам с вас.

— Това окончателното ви решение ли е? — попита Мени.

— Да, ако и последното ваше обяснение не представлява никакъв... преход.

— И така, тръгваме — каза Мени, без да обръща внимание на остротата ми. — Отивам да дам последни указания на механика, а после ще се върна при вас и заедно ще наблюдаваме отплаването на етеронефа.

Той замина, а аз се отдадох на мислите си. Всъщност ние не се обяснихме докрай. Оставаше още един въпрос, и то твърде сериозен, но аз не се реших да го задам на Мени. Съзнателно ли помогна той да се разделим с Ана Николаевна? Струваше ми се, да. Вероятно той е виждал в нея спънка към постигането на целта си. Може би е бил прав. Във всеки случай той би могъл само да ускори тази развръзка, но не и да я предизвика. Разбира се, това също беше дръзка намеса в личния ми живот. Но сега вече бях свързан с Мени и все едно трябваше да подтилкам враждебността си към него. Нямаше смисъл да се връщаме към миналото и по-добре беше изобщо да не мисля за това.

Новият обрат на нещата не ме порази толкова силно: сънят беше възвърнал силите ми и много трудно бих се учудил на нещо след всичко преживяно. Трябваше само да си изработя план за по-нататъшни действия.

Задачата беше колкото се може по-скоро и по-пълно да се ориентирам в новата обстановка. Най-добре беше да започна от близкото и крачка по крачка да вървя към далечното. Близки бяха етеронефът, неговите обитатели и предстоящото пътешествие. Марс беше още далече: най-малко на два месеца разстояние, ако се съди по вчерашните думи на Мени.

Външната форма на етеронефа успях да забележа още снощи: това беше почти кълбо, сплескано отдолу — нещо като колумбово яйце — форма, разбира се, изчислена така, че да се получава най-голям обем при най-малка повърхност, тоест разходите на материал и площта за охлаждане да бъдат минимални. От материалите преобладаваха

алуминият и стъклото. Вътрешното устройство трябваше да ми покаже и обясни Мени, той щеше да ме запознае и с всички останали „чудовища“, както мислено наричах новите си другари.

Мени се върна и ме заведе при другите марсианци. Всички се бяха събрали в страничната зала с огромен кристален прозорец, заемащ половин стена. Естествената слънчева светлина беше много приятна след призрачното осветление на електрическите лампи. Марсианците бяха около двайсет души и всички, както ми се стори тогава, си приличаха. Нямаха бради, мустаци и даже бръчки по лицата си и това заличаваше разликата във възрастта. Неволно следвах с очи Мени, за да не го изгубя сред тази чужда за мен компания. Впрочем скоро започнах да разпознавам сред тях моя посетител Нети, който се отличавахе с младостта и подвижността си, както и широкоплещестия гигант Стерни, поразил ме със странно студеното, почти зловещо изражение на лицето си. Освен Мени само Нети говореше с мене на руски, Стерни и още трима-четирима души — на френски, останалите — на английски и немски. Помежду си те говореха някакъв съвършено непознат за мене — очевидно техния роден език. Той беше звучен и красив, и както с удоволствие забелязах, не представляваше никаква особена трудност в произношението.

V. ОТПЛАВАНЕТО

Колкото и интересни да бяха „чудовищата“, главното ми внимание неволно се насочи към тържествения момент на „отплаването“. Внимателно наблюдавах снежната повърхност и отвесната гранитна скала пред нас. Очаквах, че ей сега ще почувствувам рязък тласък и всичко това ще се мерне и ще изчезне от погледа ми. Нищо подобно не се случи.

С безшумно, бавно, едва забележимо движение започнахме полека да се откъсваме от снежната повърхност. В първия момент почти не усетихме издигането.

— Ускорение два сантиметра — каза Мени.

Това означаваше, че за първата секунда сме изминали само един сантиметър, за втората — три, за третата — пет, за четвъртата — седем сантиметра. И скоростта постоянно ще се изменя, увеличавайки се в аритметична прогресия. След минута щяхме да достигнем скоростта на пешеходец, след петнадесет минути — на бърз влак и т.н.

Движехме се по закона за падането на телата, но „падахме“ нагоре и 500 пъти по-бавно, отколкото това обикновено става с тежките тела, привлечани от земната повърхност.

Стъклото на прозореца започваше от самия под и образуваше с него тъп ъгъл поради кълбовидната повърхност на етеронефа. Така, накланяйки се напред, ние можехме да виждаме и това, което беше точно под нас.

Земята се отдалечаваше все по-бързо и хоризонтът се разширяваше. Тъмните петна на скалите и селцата ставаха все по-малки, езерата се очертаваха като на карта. Небето ставаше все по-тъмно и когато синята ивица на морето се появи от запад на хоризонта, моите очи започнаха вече да различават най-ярките звезди, макар че под нас беше слънчево пладнe.

Етеронефът се въртеше много бавно около вертикалната си ос и това ни позволяваше да виждаме цялото пространство наоколо.

Хоризонтът сякаш се издигаше заедно с нас. Земната повърхност отдолу приличаше на грамадна вдлъбната чиния с релефни украшения.

Контурите им ставаха все по-ситни, релефът — все по-плосък, цялата картина все повече напомняше географска карта, рязко очертана в средата, размазана и неясна по краищата, където всичко се забулваше в полупрозрачна синкава мъгла. А небето стана съвсем черно и безбройните звезди, дори най-малките, сияеха на него със спокойна, нетрепкаща светлина, без да се боят от яркото слънце, чиито лъчи станаха парещи до болка.

— Мени, със същото ускорение ли ще се движим по време на цялото пътуване?

— Да — отвърна той, — само че скоростта ще се увеличава до около 50 километра в секунда (средната ще бъде около 25 километра), а в момента на пристигането тя ще бъде толкова ниска, колкото в началото, и ние ще се спуснем на повърхността на Марс, без какъвто и да било тласък или сътресение. Ако не бяха тези огромни променящи се скорости, ние нямаше да достигнем нито Земята, нито Венера, защото даже най-близките разстояния до тях — 60 и 100 милиона километра — със скоростта на вашите влакове например могат да бъдат изминати за столетия, а не за месеци, както ще направим ние. А колкото до метода на „оръдейния изстрел“, за който четох във вашите фантастични романи, това е просто шега, защото по законите на механиката на практика е едно и също дали по време на изстрел ще си вътре в снаряда, или той ще попадне в тебе.

— А как постигате това равномерно забавяне и ускорение?

— Движеща сила на етеронефа е едно от радиевите вещества, което ние получаваме в голямо количество. Успяхме да ускорим разлагането на неговите елементи сто хиляди пъти; това става в нашите двигатели с помощта на твърде прости електрохимически методи. Така се освобождава огромно количество енергия. Частиците на разпадащите се атоми излитат, както знаете, със скорост, десетки хиляди пъти по-голяма от скоростта на артилерийските снаряди. Когато тези частици излитат от етеронефа в една определена посока, тоест по канал с непроницаеми стени, целият етеронеф се движи в противоположна посока, както това става при ритането на пушката или отката на оръдието. Според известния ви закон за живите сили лесно можете да пресметнете, че незначително количество от тези частици (част от милиграма в секунда) е напълно достатъчно, за да предаде на нашия етеронеф равномерно ускорено движение.

По време на разговора всички марсианци изчезнаха от залата. Мени ми предложи да закуся в неговата кабина. Тръгнахме заедно. Кабината му беше долепена до стената на етеронефа и имаше голям кристален прозорец. Продължихме нашия разговор. Знаех, че ми предстоят нови, неизпитвани до този момент усещания, свързани с безтегловността, и попитах Мени за това.

— Да — каза той, — макар че Слънцето продължава да ни притегля, действието му тук е нищожно. Влиянието на Земята също ще бъде незабележимо от утре или в друг ден. Единствено благодарение на непрекъснатото ускорение на етеронефа ние ще запазим $1/400$ — $1/500$ от предишното си тегло. Първият път не е лесно да се свикне с това, макар че промяната настъпва постепенно. Олеквайки, вие ще правите множество неправилно пресметнати движения, които няма да улучват целта. Удоволствието да летите във въздуха ще ви се стори твърде съмнително. А колкото до неизбежните в такива случаи сърцебиене, главозамайване и даже прилошаване, Нети ще ви помогне да ги преодолеете. Трудно ще се справяте също с водата и другите течности, които при най-малкия тласък ще излитат от съдовете и ще се пръскат наоколо като огромни сферични капки. Но ние старателно сме приспособили всичко, за да избягваме тези неудобства: мебелите и съдовете са неподвижно закрепени, течностите се съхраняват затворени, навсякъде са предвидени ръчки и ремъци за спиране на неволните полети при резки движения. Изобщо — ще свикнете, имате достатъчно време за това.

Бяха изминали около два часа от момента на тръгване, а намаляването на теглото беше вече твърде чувствително, макар и все още много приятно: тялото ми стана по-леко, движенията — по-свободни и нищо повече. Ние окончателно излязохме от атмосферата, но това не ни безпокоеше, защото в нашия херметично затворен кораб имаше достатъчен запас от кислород. Видимата земна повърхност вече съвсем приличаше на географска карта, само че с объркан мащаб: по-едър в средата, по-дребен към хоризонта; на места я скриваха белите петна на облаците. На юг, отвъд Средиземно море, през леката синя мъгла доста ясно се виждаше северната част на Африка и арабските страни. На север, отвъд Скандинавия, погледът се губеше из снежна и ледена пустиня, където тъмнееха само скалите на Шпицберген. На изток, зад тъмнозелената ивица на Урал, тук-там прорязана от снежни

петна, започваше отново царството на белия цвят, на места със зеленикав оттенък — досещах се, че това са грамадните хвойнови гори на Сибир. На запад, зад ясните контури на Средна Европа, се губеха в облаци бреговете на Англия и Северна Франция. Не можех дълго да гледам тази гигантска картина, защото мисълта за страшната дълбочина на бездната, над която се намирахме, бързо предизвикваше в мене чувство, близко до припадък. Аз възобнових разговора си с Мени.

— Вие сте капитанът на този кораб, нали?

Мени утвърдително кимна и допълни:

— Но това не значи, че аз имам така наречената при вас началническа власт. Просто аз съм най-опитният в управлението на етеронефа и моите указания се приемат така, както аз приемам астрономическите изчисления на Стерни или както всички ние приемаме медицинските съвети на Нети, за да поддържаме здравето и трудоспособността си.

— На колко години е доктор Нети? Изглежда много млад.

— Не помня, на шестнадесет или седемнадесет — с усмивка отговори Мени.

И аз му давах приблизително толкова, но не можех да не се учудя на такава ранна начетеност.

— На тази възраст да си вече лекар!

— При това знаещ и опитен лекар — допълни Мени. Тогава аз не съобразих, а Мени умишлено не ми припомни, че годините на марсианците са почти двойно по-дълги от нашите: завъртането на Марс около Слънцето става за 686 наши дни, така че шестнадесетте години на Нети бяха равни на 30 земни години.

VI. ЕТЕРОНЕФЪТ

След закуска Мени ме поведе да разгледаме нашия „кораб“. Първо се насочихме към машинното отделение. То заемаше долния етаж на етеронефа, точно върху плоското дъно, и беше преградено на пет части — една централна и четири странични. В средата на централното помещение се намираше двигателят, а на пода около него в четирите посоки имаше кръгли стъклени прозорци — единият от чист кристал, трите от цветно стъкло в различни цветове. Стъклата бяха дебели три сантиметра и удивително прозрачни. В момента през тях се виждаше само част от земната повърхност.

Основната част на двигателя представляваше вертикален метален цилиндър, висок три метра и с диаметър половин метър, направен, както ми обясни Мени, от осмий — благороден метал, подобен на платината, който се топи много трудно. В този цилиндър ставаше разлагането на радиевата материя; нагнетите до червено стени, дебели 20 сантиметра, ясно свидетелствуваха за енергията на този процес. Но в помещението не беше много горещо — целият цилиндър беше обгърнат с два пъти по-широк калъф от някакво прозрачно вещество, което чудесно предпазваше от горещината. Отгоре този калъф беше съединен с тръби, по които нагретият въздух се отправяше във всички посоки за равномерно отопление на етеронефа.

Останалите части на двигателя, свързани по различен начин с цилиндъра — електрически бобини, акумулатори, указатели с циферблати и т.н. — бяха красиво подредени наоколо и дежурният механик чрез система от огледала виждаше всичко наведнъж, без да става от креслото си.

Едната от страничните зали беше „астрономическа“, отдясно и отляво са намираха „водната“ и „кислородната“, а настреща — „изчислителната“. В астрономическата зала подът и външната стена бяха изцяло кристални — от геометрично шлифовано стъкло с идеална чистота. Бяха толкова прозрачни, че когато, вървейки след Мени по въздушните мостчета, аз реших да погледна право надолу, не видях

нищо между себе си и бездната, и трябваше да затворя очи, за да спра мъчителното главомайване. Стараех се да гледам встрани към инструментите, разположени между мостчетата на сложни стативи, спуснати от тавана и вътрешните стени на помещението. Главният телескоп беше дълъг около два метра, имаше непропорционално голям обектив и вероятно също такава оптическа сила.

— Използваме само елмазни окуляри — каза Мени, — те дават най-голямо зрително поле.

— Колко пъти увеличава този телескоп? — попитах аз.

— Изображението е ясно при увеличение до 600 пъти — отговори Мени, — но когато то е недостатъчно, ние фотографираме зрителното поле и разглеждаме снимката под микроскоп. Така увеличението на практика стига до 60 хиляди пъти и повече, а заземяването и снимането отнемат по-малко от минута.

Мени ми предложи да погледна през телескопа към Земята, която бяхме напуснали. Той само насочи тръбата.

— Разстоянието сега е около две хиляди километра — каза той. — Ориентирате ли се в това, което виждате?

Аз веднага познах пристанището на една скандинавска столица, докъдето често пътувах по поръчение на партията. Интересно ми беше да разгледам параходите на рейда. С едно завъртане на страничната ръчка на телескопа Мени постави на мястото на окуляра фотокамера, а след няколко секунди я сне от телескопа и я постави в големия апарат отстрани, който се оказва микроскоп.

— Ние проявяваме и фиксираме изображението тук, в микроскопа, без да докосваме пластинката — поясни той и след няколко незначителни операции, след някаква си половин минута ми предостави окуляра на микроскопа. Поразително ясно видях познатия ми параход на Северното дружество, сякаш той се намираше на няколко десетки крачки от мене. Изображението беше релефно и в напълно естествени цветове. На мостика стоеше побелелият капитан, с когото неведнъж бях разговарял по време на пътуване. Един моряк пускаше на палубата голям сандък и сякаш беше застинал в тази поза, както и пътникът, който му сочеше нещо с ръка. И всичко това беше на две хиляди километра...

В помещението влезе млад марсианец, помощникът на Стерни. Трябваше да изчисли разстоянието, изминато от етеронефа. Не

искахме да му пречим и преминахме по-нататък, във „водната“ зала. Там се намираше огромен резервоар с вода, както и съответните пречиствателни апарати. Множество тръби отвеждаха тази вода от резервоара към целия етеронеф.

Следваше „изчислителната“ зала. Там имаше неразбираеми за мен машини с множество циферблати и стрелки. На най-голямата машина работеше Стерни. От нея излизаше дълга лента, вероятно с резултатите от изчисленията на Стерни, но знаците по нея, както и по всички циферблати, ми бяха непознати. Не исках да преча на Стерни и изобщо да разговарям с него. Преминахме бързо в последното странично помещение.

Това беше „кислородната“ зала. В нея се съхраняваха кислородните запаси във вид на бертолетова сол, като от наличните 25 тона можеше да се отдели според нуждите 10 хиляди кубически метра кислород — количество, достатъчно за няколко пътешествия като нашето. Тук се намираха и апаратите за разлагане на бертолетовата сол. Пазеха се също запаси от барит и разяждащ калий за поглъщане на въглекиселината от въздуха, както и от серен анхидрид за поемане на излишната влага и летливия левкомаин — онази физиологична отрова, която се отделя при дишането и е много по-вредна от въглекиселината. Завеждащ тук беше доктор Нети.

След това се върнахме в централното машинно отделение и оттам с малък асансьор се изкачихме на най-горния етаж на етеронефа. Централната зала там беше заета от друга обсерватория, почти същата като онази долу, само че кристалната ѝ повърхност беше над нас, а не под краката ни, и инструментите бяха по-големи. От тази обсерватория се виждаше другата половина на небесната сфера заедно с планетата, към която пътувахме. Марс сияеше с червена светлина встрани от зенита. Мени насочи натам телескопа и аз отчетливо видях познатите ми от картите на Скиапарели очертания на континенти, морета и мрежи от канали. Мени фотографира планетата и под микроскопа се появи детайлна карта. Но без неговите обяснения не бих разбрал нищо от нея: петната, представляващи градове, гори и езера, се отличаваха помежду си по неуловими и неразбираеми за мене подробности.

— На какво разстояние сме? — попитах аз.

— Вече е сравнително близко — към сто милиона километра.

— А защо Марс не е в зенита на купола? Значи, ние летим не право към него, а встрани?

— Да, и не бихме могли другояче. Тръгвайки от Земята, ние запазваме по силата на инерцията скоростта на нейното движение около Слънцето — 30 километра в секунда. Скоростта на Марс е само 24 км/сек и ако летим по перпендикуляра между двете орбити, ще се блъснем в повърхността на Марс с остатъчната странична скорост 6 км/сек. Ето защо избрахме криволинейния път, по който се уравниовете излишната странична скорост.

— В такъв случай, колко е дълъг целият път?

— Около 160 милиона километра, което означава не по-малко от два и половина месеца.

Ако не бях математик, тези цифри нищо нямаше да ми говорят, но сега те предизвикваха в мене усещане, близко до кошмара, и аз побързах да изляза от астрономическата зала.

Шестте странични отделения на горния сегмент, заобикалящи като пръстен обсерваторията, бяха без прозорци и таванът им, част от кълбовидната повърхност, наклонено се спускаше към самия под. До тавана се намираха големите резервоари с „минус-материя“, чието отблъскване трябваше да неутрализира теглото на целия етеронейф.

Средните етажи — третият и вторият — бяха заети с общи зали, лаборатории на отделни членове на експедицията, тук бяха и техните кабинети, бани, библиотеката, залата за гимнастика и т.н.

Кабината на Нети беше съседна на моята.

VII. ХОРАТА

Намаляването на теглото все повече се усещаше. Нарастващото чувство на лекота престана да бъде приятно. Към него се прибави някаква неувереност и смътно безпокойство. Прибрах се в кабината и легнах.

След два часа спокойствие и усилен размисъл неусетно съм заспал. Когато се събудих, до масата в моята кабина седеше Нети. Неволно скочих от леглото с рязко движение и сякаш подхвърлен от нещо нагоре, ударих главата си в тавана.

— Когато човек тежи по-малко от двайсет фунта, трябва да бъде по-внимателен — с добродушно-философски тон отбеляза Нети.

Беше дошъл при мене специално, за да ми даде всички необходими указания за „морската болест“, която вече ме хващаше със загубата на теглото. Ако отново ми потрябваше помощта му, винаги можех да го извикам посредством отделния сигнален звънец в неговата кабина.

Използвах случая да поговоря с младия лекар — този симпатичен, много образован, но и много весел юноша неволно ме привличаше. Попитах го защо от всички марсианци на етеронефа само той и Мени владеят родния ми език.

— Много просто — обясни ми той. — Когато търсехме човек, Мени избра себе си и мене за вашата страна и ние прекарахме в нея повече от година, докато не осъществихме връзка с вас.

— Значи, другите са „търсили човек“ в други страни?

— Разбира се, сред всички големи народи на Земята. Но както Мени предвиждаше, успяхме да го открием тъкмо във вашата страна, където животът се движи стремително и ярко и кара хората да гледат напред. След като открихме подходящ човек, съобщихме на останалите. Събрахме се отново — и ето, пътуваме.

— Какво разбирате под „търсехме човек“, „открихме човек“? Аз се досещам, че става въпрос за субект, подходящ за известна роля — Мени ми обясни каква точно. Поласкан съм, че сте избрали мене, но бих искал да знам защо.

— Бих могъл да ви отговоря в общи линии. Трябваше ни здрав и подвижен по природа човек, колкото се може по-способен на разумен труд, с по-малко лични връзки на Земята, почти лишен от индивидуализъм. Нашите физиолози и психолози предполагат, че преходът от условията на живот във вашето общество, разкъсвано от вечна вътрешна борба, към условията на нашето, организирано, както вие казвате, социалистически, е много тежък и труден за отделния човек и изисква особено благоприятно съчетание на качества. Мени реши, че вие сте най-подходящ от всички.

— И мнението на Мени беше достатъчно за вас?

— Да, ние напълно се доверяваме на оценката му. Той е човек с изключително силен и ясен ум и много рядко греша. В отношенията със земните хора той има по-голям опит от всички ни; той пръв започна тези контакти.

— А кой откри начина за връзка между планетите?

— Това е дело на мнозина. „Минус-материята“ беше открита преди няколко десетилетия. Но в началото можехме да я получаваме само в нищожни количества и бяха нужни усилията на много фабрични колегии, за да се открият и разработят методите за производството ѝ в по-голям мащаб. След това трябваше да се усъвършенствува техниката за получаване и разлагане на радиевите материи, за да имаме подходящ двигател за етеронефите. Това също ни струваше много усилия. По-нататък имаше доста трудности, свързани със самите условия на междупланетната среда с нейния страшен студ и парещи слънчеви лъчи, несмекчавани от въздушна обвивка като при Земята. Изчислението на пътя също се оказа трудна задача, съпътствувана от непредвидени грешки. С една дума, предишните експедиции на Земята завършваха с гибелта на всички участници, докато Мени не успя да организира първата успешна експедиция. А сега, използвайки неговите методи, ние започваме да проникваме и на Венера.

— В такъв случай, Мени наистина е велик човек — казах аз.

— Да, ако ви харесва да наричате така един човек, който действително работи много и добре.

— Не исках да кажа това — да работят много и добре — могат и съвсем обикновени хора, хората-изпълнители. Явно, Мени е нещо

друго — той е геният, човекът-творец, който създава новото и води човечеството напред.

— Струва ми се, че всичко това е неясно и неточно. Всеки човек е творец и във всеки човек се проявява творчеството на цялото човечество и природата. Нима Мени не държи в ръцете си целия опит на предишните поколения и на днешните изследователи и нима всяка крачка в неговата работа не е изхождала от този опит? А елементите и зародишите, от които е съставен, не са ли предоставени от природата? Човекът е личност, но неговото дело е безлично. Рано или късно той умира с радостите и страданията си, а то остава в безкрайно развиващия се живот. Тук няма разлика между хората на труда; различни са само измеренията на това, което са преживели, и онова, което ще остане след тях.

— Но нали името на такъв човек като Мени няма да умре заедно с него, а ще остане в паметта на човечеството, докато безброй други имена ще изчезнат безследно?

— Всяко име остава дотогава, докато са живи онези, които са живели с човека и са го познавали. Но човечеството не се нуждае от мъртвия символ на личността, когато нея вече я няма. Нашата наука и нашето изкуство са безлични, те пазят направеното до днес като общо дело. Имената на миналото са безполезен баласт за паметта на човечеството.

— Може би сте прав, но нашият свят би се възмутил от тази логика. За нас имената на титаните на мисълта и делото са живи символи, без които не може нито нашата наука, нито нашето изкуство, нито целият ни обществен живот. Често в борбата на силите и в борбата на идеите едно име върху знамето говори повече от отвличения лозунг. И имената на гениите не са баласт за нашата памет.

— Така е, защото общото дело на човечеството за вас все още не е общо дело; в илюзиите, породени от борбата между хората, то се раздробява и изглежда като дело на отделните хора, а не на човечеството като цяло. На мене също ми беше трудно да разбера вашата гледна точка, както на вас — нашата.

— С една дума, за добро или за зло, в нашата компания няма безсмъртни. Затова пък смъртните тук са вероятно избраници, нали? От тези, които „много и добре работят“, както вие се изразявате.

— По принцип, да. Мени избра тези другари измежду многото хиляди, които пожелаха да тръгнат с него.

— А най-голямата фигура след него е може би Стерни?

— Да, щом упорито искате да мерите и сравнявате хората. Стерни е забележителен учен, макар и съвсем различен от Мени. Той е рядко талантлив математик — откри цяла поредица грешки в изчисленията, по които се организираха всички предишни експедиции на Земята, и доказа, че някои от тези грешки сами по себе си са били достатъчни за гибелта на екипажа и цялото начинание. Той откри нови методи за изчисления и досега резултатите, получени от него, са безпогрешни.

— Аз също си бях изградил подобна представа за него по думите на Мени и първите си впечатления. Но между другото сам не разбирам защо видът му предизвиква у мене някакво тревожно чувство, неопределено безпокойство, нещо като безпричинна антипатия. Бихте ли могли да ми обясните това, докторе?

— Знаете ли, Стерни е човек с много силен, но студен и аналитичен ум. Той неумолимо и последователно разлага всичко и изводите му често са едностранчиви, понякога прекалено сурови, защото анализът на отделните части не дава цялото, нали? Там, където има живот, цялото е повече от сбора на своите съставки, както живото човешко тяло е нещо повече от купчината негови органи и части. Затова Стерни по-малко умее да влиза в настроението и мислите на другите хора. Той винаги ще ви помогне с желание, ако го помолите, но никога няма сам да отгатне какво ви е нужно. При това вниманието му почти всякога е погълнато от неговата работа, главата му постоянно е заета с някаква трудна задача. По това той се различава от Мени — Мени забелязва всичко край себе си и неведнъж е съумявал да обясни даже на мен самия какво искам, какво ме безпокои, накъде са устремени мисълта или чувството ми.

— В такъв случай Стерни се отнася твърде враждебно към нас, земните хора, пълни с противоречия и недостатъци?

— Враждебно? Не, това чувство му е чуждо. Но, струва ми се, че притежава повече скептицизъм, отколкото е нужно. Той прекара във Франция само половин година и телеграфира на Мени: „Тук няма какво да се търси.“ Може би донякъде е бил прав, защото и Лета, който беше заедно с него, не намери подходящ човек. Но в сравнение с Лета

той характеризира много по-сурово хората, които е срещнал в тази страна и, разбира се, много едностранчиво, макар че не казва нищо невярно.

— Кой е този Лета, за когото говорите? Не мога да си го спомня.

— Химик, помощник на Мени. Той е възрастен човек, най-старият от всички на нашия етеронеф. Вие лесно ще се сближите с него и това ще ви бъде много полезно. Той има мек характер и много добре разбира чуждата душа, макар че не е психолог като Мени. Отбийте се в неговата лаборатория, той ще се зарадва и ще ви покаже много интересни неща.

В този момент аз си помислих, че вече сме много далеко от Земята и поисках да погледна към нея. Отправихме се заедно към една от страничните зали с големи прозорци.

— Няма ли да минем близко до Луната? — попитах пътъом.

— Не, Луната за съжаление остава далеч встрани. Аз също бих искал да я погледна отблизо. От Земята тя изглеждаше така странно. Голяма, студена, бавна, загадъчно-спокойна — не като нашите малки две луни, които тичат по небето и бързо сменят личицата си като живи, капризни деца. Вашата Луна е много по-ярка и светлината ѝ е толкова приятна. По-ярко е и вашето слънце — в това отношение вие сте по-щастливи от нас. Вашият свят е двойно по-светъл, затова не ви трябват очи като нашите, с големи зеници, които да събират слабите лъчи на нашия ден и нашата нощ.

Седнахме до прозореца. Земята сияеше в далечината като гигантски сърп, на който се различаваха само очертанията на Западна Америка, Североизточна Азия, мътното петно, означаващо част от Великия океан, и бялото петно на Северния ледовит океан. Атлантика и Старият свят бяха покрити с мрак, можех само да се досещам за тях извън очертанията на сърпа — защото невидимата част на Земята закриваше звездите върху обширно пространство от черното небе. Нашата косвена траектория и въртенето на Земята около оста ѝ бяха променили картината.

Гледах и ми беше тъжно, че не виждам моята родна страна, където имаше толкова живот, борба и страдания, където до вчера бях в редовете на другарите си, а сега на моето място трябваше да застане друг. В душата ми се надигаше съмнение.

— Там долу се пролива кръв — казах аз, — а тук вчерашният партиен работник е в ролята на спокоен съзерцател...

— Там се лее кръв в името на по-добро бъдеще — отговори Нети, — но за борбата е нужно да се знае какво ще е това бъдеще. Вие сте тук, за да го научите.

С неволен порив аз стиснах неговата малка, почти детска ръка.

VIII. СБЛИЖАВАНЕТО

Земята се отдалечаваше все повече и смалявайки се от раздялата, се превръщаше в луновиден сърп, редом сега до съвсем малкия сърп на истинската Луна. Наред с това всички ние, обитателите на етеронефа, се превръщахме във фантастични акробати, способни да летят без криле и удобно да се разполагат в пространството във всички посоки — независимо дали с глава към пода, към тавана или към стената...

Започнах полека да се сближавам с моите нови другари и да се чувствавам по-свободен с тях.

Още на другия ден след отплаването (ние запазихме това деление на времето, макар че за нас вече не съществуваха истински дни и нощи) аз по собствена инициатива се преоблякох в марсиански костюм, за да не се различавам много от другите. Този костюм и без това ми харесваше — прост, удобен, без всякакви ненужни условни части като вратовръзка или маншети, той даваше възможно най-голяма свобода на движение. Отделните части на костюма се съединяваха с малки закопчалки и той ставаше едно цяло, а в същото време при нужда беше много лесно да се откопчае и снее например единият ръкав или двата, или цялата риза. Маниерите на моите спътници също приличаха на техния костюм — простота, отсъствие на всичко излишно и условно. Те никога не се поздравяваха, не се сбогуваха, не си благодаряха, не удължаваха разговора от учтивост, когато целта му е изчерпана — и в същото време винаги даваха с голямо търпение всякакви разяснения, като се приспособяваха към равнището на събеседника и се нагаждаха към неговата психика, колкото и малко да приличаше на тяхната.

Разбира се, още от първите дни аз започнах да изучавам родния им език и всички с най-голяма готовност поеха ролята на мои наставници, особено Нети. Езикът им е много оригинален, но въпреки простотата на граматиката и правилата за образуване на думите той има особености, с които ми беше трудно да се справя. Правилата в този език изобщо нямат изключения, не се прави разграничение за

мъжки, женски и среден род, но затова пък всички названия на предметите и свойствата се изменят по време. Това не можех да проумея.

— Какъв е смисълът на тези форми? — попитах Нети.

— Нима не разбирате? Във вашите езици вие старателно обозначавате дали даден предмет е в мъжки или женски род, което в същност никак не е важно, а спрямо мъртвите предмети е даже твърде странно. Колко по-важна е разликата между предметите, които съществуват, и онези, които вече ги няма, или онези, които тепърва ще се появят. За вас „дом“ е в мъжки род, а „лодка“ — в женски, при французите е обратно и това изобщо не променя нещата. Но когато вие говорите за един опожарен дом или за този, който се каните да построите, вие употребявате думата в същата форма, както и за дома, в който живеете. Нима в природата има по-голяма разлика от тази между живия човек и мъртвеца, между онова, което го има, и онова, което не съществува. Нужни са ви цели думи и фрази, за да изразите тази разлика. А не е ли по-добре това да става с прибавянето на една буква към самата дума?

Неги беше доволен от моята памет, неговият метод на обучение се оказа превъзходен и работата бързо напредваше. Това ми помагаше да се сближавам с марсианците — започнах все по-уверено да пътешествувам из целия етеронеф, като се отбивах в кабините и лабораториите на моите спътници и ги разпитвах за всичко, което ме интересуваше.

Младият астроном Ено, живият и весел юноша — помощник на Стерни, ми показваше много интересни неща, като явно се увличаше не толкова от измеренията и формулите (макар че беше истински майстор в тях), колкото от красотата на това, което наблюдавахме. Чувствувах се чудесно с младия астроном-поет, а естественият стремеж да се ориентирам в нашето положение сред вселената ми даваше постоянен повод да прекарвам известно време при Ено и неговите телескопи.

Веднъж Ено ми показа при най-силно увеличение мъничката планета Ерот, част от орбитата на която пресича пътищата на Земята и Марс, а останалата част преминава в района на астероидите. И макар че в това време Ерот се намираше на разстояние 150 милиона километра от нас, фотографията на неговия малък диск в зрителното

поле на микроскопа представляваше цяла географска карта, подобна на картите на Луната. Това, разбира се, също беше мъртва планета.

Друг един път Ено фотографира поток метеорити, който минаваше само на няколко милиона километра от нас. На снимката той, разбира се, изглеждаше като неопределена мъглявина. Ено ми разказа, че в една от предишните експедиции до Земята етеронефът загинал тъкмо когато пресичал друг подобен поток. Астрономите, които наблюдавали етеронефа през най-големите телескопи, видели как светлината му угаснала и той завинаги изчезнал в пространството.

— Вероятно етеронефът се е сблъскал с няколко от тези малки тела и при огромната разлика в скоростта те са пронизали стените му. Тогава въздухът е излетял в пространството и студът на междупланетната среда е вледенил вече мъртвите тела на пътешествениците. И сега етеронефът лети, продължавайки пътя си по кометната орбита, отдалечава се от Слънцето завинаги и не се знае къде ще бъде краят на този страшен кораб, населен с трупове.

При тези думи на Ено студът на космическите пустини сякаш проникна и в моето сърце. Аз ясно си представих нашето мъничко светло островче сред безкрайния мъртъв океан. Без всякаква опора в главозамайващо бързото движение и черната пустош наоколо... Ено усети настроението ми.

— Мени е надежден капитан — каза той — и Стерни също не греши... А смъртта... вие вероятно сте я виждали отблизо във вашия живот... и тя е просто смърт, нищо повече.

Много скоро настъпи часът, когато в борба с мъчителна душевна болка трябваше да си спомня тези думи.

Химикът Лета ме привличаше не само с особената мекота и деликатност на характера си, за които говореше Нети, но и с огромните си познания по най-интересния за мене научен въпрос — за строежа на материята. Само Мени беше по-компетентен в тази област, но аз се стараех по-рядко да се обръщам към него, разбирайки, че времето му е твърде ценно както за науката, така и за интересите на експедицията, за да имам право да го занимавам със себе си. А добродушният старик Лета с такова, неизтощимо търпение се отнасяше към моето невежество, така любезно и даже с видимо удоволствие ми разясняваше азбуката на предмета, че с него не изпитвах никакво притеснение.

Лета започна да ми преподава цял курс по теория на строежа на материята, като илюстрираше с опити разлагането на елементите и техния синтез. Много от тях обаче той трябваше да пропуска и да ги описва с думи, защото имаха особено бурен характер и протичаха под формата на взрив или можеха да приемат такава форма.

Веднъж по време на лекция в лабораторията влезе Мени. Лета завършваше описанието на много интересен експеримент и се канеше да го демонстрира.

— Внимавайте — каза Мени, — помня, че този опит веднъж свърши зле за мене. Достатъчен е нищожен страничен примес към веществото, което разлагате, и тогава най-слабият електрически разряд може да предизвика взрив по време на нагряването.

Лета искаше да се откаже от изпълнението на опита, но Мени, неизменно внимателен и любезен, сам предложи да му помогне в прецизната проверка на всички условия. Реакцията премина превъзходно.

На следващия ден предстояха нови опити със същото вещество. Стори ми се, че този път Лета го взе от друга стъкленница, не от вчерашната. Когато постави ретортата в електрическа баня, аз реших да му го кажа. Разтревожен, той веднага тръгна към шкафа с реактивите, оставяйки банята и ретортата на масичката до стената, която в същност беше външната стена на етеронефа. Аз отидох с него.

Изведнъж се раздаде оглушителен трясък и двамата връхлетяхме със сила върху вратичките на шкафа. Последва оглушително свистене, вой и метален звън. Почувствувах, че непреодолима сила, подобна на ураган, ме влече назад, към външната стена. Успях машинално да се хвана за здравата ръчка, закрепена за шкафа, и увиснах хоризонтално, поддържан в това положение от мощния въздушен поток. Лета направи същото.

— Дръжте се здраво! — викна ми той и аз едва чух гласа му сред шума на бурята. Силен студ прониза тялото ми.

Лета бързо се огледа наоколо. Лицето му беше страшно бледо, но вместо доскорошната обърканост сега то изразяваше ясна мисъл и твърда решимост. Той каза само две думи, аз не можах да ги чуя, но разбрах, че това беше сбогуване завинаги — и ръцете му се разтвориха.

Глух удар и воят на урагана притихна. Почувствувах, че мога да пусна ръчката и се огледах. От масичката нямаше и следа, а до стената, плътно притиснат с гръб към нея, неподвижно стоеше Лета. Очите му бяха широко разтворени и цялото му лице беше сякаш застинало. С един скок се оказах до вратата и отворих. Порив на топъл вятър ме отхвърли назад. След секунда в стаята влезе Мени. Той бързо приближи до Лета.

След още няколко секунди помещението се изпълни с народ. Нети разблъска всички и се хвърли към Лета. Останалите ни обкръжиха в тревожно мълчание.

— Лета е мъртъв — раздаде се гласът на Мени. — По време на химическия опит взривът е пробил стената на етеронефа и Лета е закрил отвора с тялото си. Налягането на въздуха е разкъсало белите му дробове и е парализирало сърцето. Смъртта е настъпила мигновено. Лета е спасил нашия гост, в противен случай гибелта на двамата е била неизбежна.

Нети избухна в глухи ридания.

IX. МИНАЛОТО

Няколко дни след катастрофата Нети не излизаше от кабината си, а в очите на Стерни понякога забелязвах недоброжелателно изражение. Безспорно заради мене бе загинал забележителен учен и математическият ум на Стерни не можеше да не сравни ценността на изгубения живот и този, който беше спасен. Мени си оставаше неизменно уравновесен и спокоен и даже удвои вниманието и грижите си към мене. Така се държеше и Ено, и всички останали.

Аз продължавах усилено да изучавам езика на марсианците и при първия удобен случай се обърнах към Мени с молба да ми даде някаква книга за историята на тяхното човечество. Мени реши, че това е много сполучлива идея, и ми донесе ръководство, предназначено за марсианските деца, в което популярно се излагаше тяхната история.

С помощта на Нети започнах да чета и превеждам книжката. Бях поразен от умението, с което неизвестният автор оживяваше и илюстрираше най-общите и отвлечени на пръв поглед понятия и схеми. Това умение му позволяваше да води изложението по такава геометрично стройна система, в такава логически издържана последователност, както не би могъл да пише за деца нито един от нашите земни популяризатори.

Първата глава имаше определено философски характер и беше посветена на идеята за вселената като единно цяло, което обединява всичко в себе си и го определя. Тази глава много ми напомни произведенията на онзи мислител, който в проста и наивна форма пръв изложи основите на пролетарската философия за природата.

Следващата глава беше посветена на онова необозримо далечно време, когато във вселената все още е нямало никакви познати ни форми, когато в безграничното пространство са царили хаос и неопределеност. Авторът разказваше как в тази среда са се обособявали първите безформени натрупвания от неуловимо тънка, химически неопределена материя; тези натрупвания са послужили за зародиши на гигантските звездни светове, каквито са звездните

мъглявини, в това число и нашият Млечен път с двадесетте милиона слънца, между които нашето Слънце е едно от най-малките.

По-нататък се говореше за това, как материята, концентрирайки се и преминавайки в по-устойчиви съчетания, е приемала формата на химически елементи, а заедно с това първичните безформени натрупвания са се разпадали и сред тях са се отделяли газообразните слънчево-планетни мъглявини, хиляди от които и сега могат да се видят с помощта на телескоп. Развитието на тези мъглявини и кристализацията на слънца и планети от тях се излагаше в съответствие с нашата кант-лапласовска теория за произхода на световите, но по-определено и с повече подробности.

— Нима мислите, Мени — попитах аз, — че е правилно да се занимават децата с тези безкрайно общи и отвлечени идеи, с тези неясни световни картини, тъй далечни от обкръжаващата ги конкретна обстановка? Не значи ли това да се пълни детският мозък с празни словесни образи?

— У нас обучението никога не започва от книгите — отговори Мени. — Детето черпи наблюдения от живота общуване с природата и другите хора. Преди да вземе подобна книга, то вече многократно е пътувало, виждало е разнообразни природни картини, познава множество растения и животни, знае за какво служат телескопът, микроскопът, фотографията, фонографът, чувало е от по-големите деца, от възпитателите и другите възрастни разкази за далечното минало. Книги като тази трябва само да свържат в едно и да затвърдят неговите знания, като запълват случайните пропуски и насочват по-нататъшното обучение. Преди всичко постоянно и съвсем отчетливо трябва да се изтъква идеята за единството на света, тя трябва да се прокарва от начало до край и да не се преувеличава значението на частните случаи. Цялостната личност трябва да се формира още от дете.

Всичко това беше твърде необичайно за мене, но аз реших да не разпитвам Мени по-подробно — така или иначе, щях да се запозная непосредствено с марсианските деца и системата на тяхното възпитание. Върнах се към книгата.

Следващите глави разглеждаха геологичната история на Марс. Изложението, макар и стегнато, изобилствуваше със съпоставки от историята на Земята и Венера. Прокарвах се множество паралели, но

основната разлика беше в това, че Марс се оказа два пъти по-стар от Земята и почти четири пъти по-стар от Венера. Беше посочена точната възраст на планетите и аз добре я помня, но няма да привеждам тези цифри тук, за да не огорчавам земните учени, за които те ще се окажат твърде неочаквани.

По-нататък се разкриваше историята на живота от самото му начало. Описвах се онези първични съединения — сложни цианови производни, които, без да бъдат все още истинска жива материя, са притежавали много от нейните свойства, както и геологичните условия на химическото образуване на тези съединения. Изяснявах се причините, поради които тези вещества са се запазвали и натрупвали сред другите, по-устойчиви, но не така гъвкави съединения. Проследявах се усложняването и диференциацията на тези химически зародиши на живота до образуването на истински живи клетки, от които започваше „царството на едноклетъчните организми“.

Картината по-нататък се свеждаше до стълбицата на развитие на живите същества или по-точно до общото им генеалогическо дърво; от едноклетъчните до висшите растения и човека заедно с отделните разклонения. При сравнение със „земната“ линия на развитие се оказваше, че по пътя от първичната клетка до човека много от началните звена на веригата са почти еднакви, незначителна е също разликата при последните звена, а при средните различията са много повече. Това ми се стори твърде странно.

— Доколкото зная — каза Нети, — този въпрос все още не е изследван специално. Само до преди двайсет години ние не знаехме как са устроени висшите животни на Земята и бяхме много учудени, откривайки такова сходство с нашия тип. Явно, възможните висши типове, изразяващи най-пълно живота, не са толкова много и на сходни планети като нашите, при твърде близки условия, природата е постигнала максимума на живот по един и същ начин.

— При това — отбеляза Мени — висшият тип, който завладява своята планета, е онзи, който най-цялостно изразява всички нейни условия, докато промеждутъчните стадии, способни да завладеят само част от средата си, изразяват тези условия частично и едностранчиво. Ето защо при такова голямо сходство на условията като цяло висшите типове трябва да си съвпадат най-пълно, а промеждутъчните поради самата си едностранчивост дават по-голяма възможност за различия.

Спомних си, че още по времето на моите университетски занимания по съвършено друг повод ми хрумна същата мисъл за ограниченото количество възможни висши типове: очите на октоподите, морските главоноги мекотели — висши организми на цял клон от развитието, необикновено приличат на очите на организмите от клон гръбначни. В същото време очите на главоногите имат съвсем различен произход и развитие, даже съответните слоеве тъкани на зрителния апарат са разположени при тях в обратен ред...

Така или иначе фактът беше налице — на друга планета живееха хора, които приличаха на нас, и аз трябваше усърдно да продължа до опознавам живота и историята им.

Що се отнася до предисторическите времена и началните фази на живот на марсианското човечество, то и тук приликата със земния свят беше огромна. Същите форми на родов бит, същото обособено съществуване на отделни общини, същото развитие на връзките помежду им посредством обмен. Но по-нататък започваха различията, макар и не в основната посока на развитие, а по-скоро в неговия стил и характер.

На Марс ходът на историята е бил някак по-мек и опростен, отколкото на Земята. Имало е, разбира се, войни между племена и народи, имало е и класова борба, но войните са играели сравнително малка роля в историческия живот и сравнително рано съвсем са изчезнали, а класовата борба много по-рядко се е проявявала като стълкновение на грубата сила. Наистина това не се казваше направо в книгата, която четях, но за мене ставаше ясно от цялото изложение.

Марсианците изобщо не са познавали робството, в техния феодализъм е имало твърде малко военщина, а капитализмът при тях много рано се е освободил от национално-държавното деление и не е създал нищо подобно на нашите съвременни армии.

Х. ПРИСТИГАНЕТО

Насочван от ясната мисъл на Мени, етеронефът без нови приключения продължи пътя си към далечната цел. Аз бях успял долу-горе да се приспособя към условията на безтегловното съществуване, а също и да се справя с главните трудности в езика на марсианците, когато Мени обяви на всички, че сме изминали половината от пътя и сме достигнали най-високата скорост, която от този ден ще започне да намалява.

Точно в посочения от Мени миг етеронефът бързо и плавно се преобърна. Земята, която отдавна беше се превърнала от голям светъл сърп в малък, а от него — в ярка зеленикава звезда близо до слънчевия диск, сега премина от долното черно полукълбо на небосвода в горното, а Марс, все още червена звезда, която ярко сияеше над главите ни, се оказа отдолу.

Минаха още десетки и стотици часове, Марс от звезда се превърна в малък светъл диск и скоро започнаха да се забелязват като две звездички неговите спътници — Деймос и Фобос, невинни малки планети, незаслужили с нищо тези страшни имена, които на гръцки означават „Ужас“ и „Страх“. Сериозните марсианци се оживиха и все по-често започнаха да идват в обсерваторията на Ено — да погледнат родните места. Гледах и аз, но почти не разбирах това, което виждах, въпреки търпеливите обяснения на Ено. Там действително имаше много странни за мене неща.

Червените петна се оказаха гори и ливади, а съвсем тъмните — поля, готови за жътва. Градовете изглеждаха като синкави петна и само водата и снеговете имаха разбираем за мене оттенък. Веселият Ено понякога ме караше да отгатвам какво виждам на екрана на апарата и наивните ми грешки силно разсмиваха него и Нети. Аз от своя страна им плащах за това с шеги, като наричах тяхната планета царство на учените думи и обърканите цветове.

Размерите на червения диск все повече се увеличаваха. Скоро той вече превъзхождаше неколkokратно видимо смаления кръг на Слънцето и приличаше на астрономическа карта без надписи. Силата

на тежестта също започна чувствително да нараства, което за мене беше удивително приятно. Деймос и Фобос от светли точки се превърнаха в малки, но ясно очертани кръгчета.

Още 15–20 часа и ето Марс се разгръща под нас като сплескано кълбо и аз с просто око виждам повече неща, отколкото показват всички астрономически карти на нашите учени. Дискът на Деймос се плъзга по тази кръгла карта, а Фобос не се вижда — той сега е от другата страна на планетата.

Всички около мене се радват, само аз не мога да преодолея тревожното мъчително очакване.

Все по-близо и по-близо... Никой не е способен да се занимава с каквото и да било — всички гледат надолу, където се разкрива другият свят, роден за тях, а за мене пълен с тайни и загадки. Само Мени не е с нас — той е при машината, последните часове от пътя са най-опасни, трябва да се проверява разстоянието и да се регулира скоростта.

Защо аз, неволният Колумб на този свят, не чувствавам нито радост, нито гордост, нито даже онова успокоение, което би трябвало да ми донесе видът на твърдия бряг след дългия път в океана на Неосезаемото?

Бъдещите събития вече хвърлят сянка върху настоящето...

Остават само два часа. Скоро ще влезем в пределите на атмосферата. Сърцето ми започва мъчително да бие, не мога да гледам повече и се прибирам в кабината си. Нети идва с мене.

Той започва разговор — не за настоящето, а за миналото, за далечната Земя, там горе.

— Вие сте длъжен да се върнете, когато изпълните задачата си — казва ми той и думите му звучат като нежно напомняне, че трябва да проявя мъжество.

Разговаряме за тази задача, за необходимостта от нея и трудностите, с които е свързана. Времето минава незабелязано.

Неги поглежда хронометъра.

— Пристигнахме, да отидем при тях! — казва той.

Етеронефът спира, широките метални плоскости се отместват, свежият въздух нахлува навътре. Чисто, зеленикавосиньо небе над нас, тълпа народ наоколо.

Мени и Стерни излизат първи, те носят на ръце прозрачния ковчег, в който лежи вледененото тяло на техния загинал другар Лета.

След тях излизат и другите. Аз и Нети излизаме последни и заедно, ръка за ръка, вървим през многохилядната тълпа хора, които приличат на него...

ЧАСТ II

I. ПРИ МЕНИ

На първо време аз се настаних при Мени в едно фабрично градче, където най-важният обект беше голяма химическа лаборатория, разположена дълбоко под земята. Надземната част на градчето се намираше в парк с площ десетина квадратни километра: това бяха няколкостотин жилища на работниците от лабораторията, голям дом за събрания, потребителен склад — нещо като универмаг и станция на съобщенията, която свързваше химическото градче с останалия свят. Мени ръководеше цялата дейност тук и живееше близо до обществените здания, редом с главния вход надолу към лабораторията.

Първото, което ме порази в природата на Марс и с което най-трудно свикнах, беше червеният цвят на растенията. Тяхното багрилно вещество, по състав много близко до хлорофила на земните растения, изпълнява съвсем аналогична роля в „домакинството“ на природата: създава тъканите на растенията за сметка на въглекиселината от въздуха и енергията на слънчевите лъчи.

Нети загрижено ми предложи да нося предпазни очила, за да си спестя непривичното дразнене на очите. Аз отказах.

— Това е цветът на нашето социалистическо знаме. Нали трябва да свикна с вашата социалистическа природа!

— Трябва да ви кажа, че в земната флора също има социализъм, само че в скрит вид — каза Мени. — Листата на земните растения имат и червен оттенък, но той не се забелязва поради много по-силния зелен. Достатъчно е да сложите очила със стъкла, поглъщащи зелените лъчи и пропускащи червените, за да станат горите и полята ви червени като у нас.

Не мога да губя време и място, за да описвам своеобразните форми на растенията и животните на Марс или неговата атмосфера, чиста и прозрачна, сравнително разреждана, но богата на кислород, или неговото небе, дълбоко и тъмно, зеленикаво на цвят, със слабосветецщо слънце и мънички луни, с две ярки вечерни или утринни звезди — Венера и Земята. Всичко това — странно и чуждо тогава, а сега

прекрасно и скъпо за мене, украсено от спомените, не е така тясно свързано със задачите на моето повествование. Хората и техните взаимоотношения — ето най-важното за мене, и в цялата онази приказна обстановка тъкмо те бяха най-фантастичното и загадъчно нещо.

Мени живееше в малка двуетажна къща, която не се различаваше по архитектура от останалите. Най-оригиналното в тази архитектура беше прозрачният покрив, изграден от няколко грамадни плоскости синьо стъкло. Точно под покрива се намираха спалнята и стаята за срещи с приятели. Марсианците си почиват непременно на синя светлина заради успокоителното ѝ въздействие и не намират за неприятен мрачния за нашето око оттенък, който това осветление придава на човешкото лице.

Всички работни стаи — кабинетът, домашната лаборатория, стаята за свръзка — се намираха на долния етаж, чиито големи прозорци свободно пропускаха вълните от тревожна червена светлина, отразявана от ярките листа на дърветата в парка. Тази светлина, която в началото предизвикваше у мене тревожно и разсеяно настроение, за марсианците се явява обичайна възбуда, полезна за работата.

В кабинета на Мени имаше много книги и различни прибори за писане, от прости моливи до печатащ фонограф. Той представлява сложен механизъм, в който записът на фонографа при отчетливо произнасяне на думите веднага се предава на лостовите на пишещата машина и се получава точен писмен вариант на този запис. При това фонограмата се запазва, така че може да се използва заедно с печатния вариант, в зависимост от това кое е по-удобно.

Над бюрото на Мени висеше портрет на марсианец на средна възраст. Чертите на лицето му много напомняха тези на Мени, но ги отличаваха изражението на сурова енергия и студена решителност, почти страшно изражение, чуждо на Мени, на чието лице винаги беше изписана само спокойна и твърда воля. Мени ми разказа историята на този човек.

Той бил един от прадедите на Мени, велик инженер. Живял дълго преди социалната революция, в епохата на прокарването на Великите канали. Това грандиозно дело било организирано по негов план и се водело под негово ръководство. Първият му помощник, завиждайки на неговата слава и могъщество, започнал да плете

интриги срещу него. Един от главните канали, над който работели няколкостотин души, започвал в блатна, нездравословна местност. Хиляди работници умирали там от различни болести, а сред останалите се разгоряло недоволство. Докато главният инженер водел преговори с правителството на Марс относно пенсиите за семействата на загиналите и онези, които по болест са загубили трудоспособността си, неговият старши помощник повел агитация сред недоволните: подстрекавал ги да организират стачка с искане да се пренесе работата в друга местност, което по същество било невъзможно, тъй като нарушавало целия план на Великите канали, и с още едно искане — оставката на главния инженер, което, разбира се, било напълно осъществимо. Когато той разбрал всичко това, извикал старши помощника си за обяснение и го убил на място. Пред съда инженерът се отказал от всякаква защита и само заявил, че намира действията си за справедливи и необходими. Осъдили го на дългогодишен затвор.

Скоро обаче се оказало, че нито един от неговите заместници не е способен да ръководи гигантската организация на работа. Започнали недоразумения, разхищения, безпорядък, разстроил се целият механизъм на работа, разходите достигнали стотици милиони, а остро недоволство сред работниците заплашвало да се превърне във въстание. Централното правителство побързало да се обърне към главния инженер, предложили му помилване и възстановяване на предишната длъжност. Той решително се отказал от помилването, но се съгласил да ръководи работата от затвора.

Назначените от него ревизори бързо изяснили положението по места, при това били изгонени и дадени под съд хиляди инженери и предприемачи. Заплатата била повишена, снабдяването на работниците с храна, дрехи и оръдия на труда било преустроено наново, плановете за работа — преразгледани и поправени. Скоро редът бил напълно възстановен и огромният механизъм започнал да работи бързо и точно като послушно оръдие в ръцете на истински майстор.

А майсторът не само ръководел цялата работа, но и разработвал план за продължението ѝ в бъдеще, като едновременно с това подготвял свой заместник в лицето на един енергичен и талантлив инженер от работнически произход. До деня, когато изтичал срокът на присъдата, всичко било до такава степен подготвено, че великият майстор можел да предаде делото в чужди ръце, без страх за съдбата

му. И в момента, когато в затвора се явил първият министър на централното правителство, за да освободи затворника, главният инженер се самоубил.

Когато Мени ми разказваше всичко това, лицето му някак странно се измени, на него се появи същото изражение на непреклонна суровост и той заприлича досущ на своя предшественик. Почувствувах колко близък и разбираем му е този човек, умрял стотици години преди неговото раждане.

Стаята за свръзка беше в центъра на долния етаж. Там се намираха телефоните и съответните оптически апарати, предаващи на всякакво разстояние изображението на онова, което става пред тях. Едни от приборите съединяваха жилището на Мени със Станцията за съобщения, а чрез нея — с всички други домове в града и с всички градове на планетата. Други служеха за връзка с подземната лаборатория, която ръководеше Мени. Последните действаха непрекъснато: на няколко тънки решетести пластинки се виждаха умерените изображения на осветени зали, където се намираха големи метални машини и стъклени апарати, а пред тях — десетки и стотици работещи хора. Обърнах се към Мени с молба да ме вземе в тази лаборатория.

— Рисковано е — отговори той. — Там се работи над материята в неустойчивите ѝ състояния и колкото и да е малка опасността от взрив или отравяне от невидими лъчи при нашите предпазни мерки, тя все пак съществува. Не трябва да ви подлагаме на такава опасност, сега сте само един и няма с кого да ви заменим.

В домашната лаборатория на Мени се намираха винаги само онези прибори и материали, които бяха нужни за изследванията му в момента.

В коридора на долния етаж беше окачена за тавана въздушна лодка, в която по всяко време можеше да седнеш и да се отправиш, накъдето пожелаеш.

— Къде живее Нети? — попитах аз Мени.

— В голям град, на два часа път по въздуха оттук. Там има машинен завод с няколко десетки хиляди работници и Нети разполага с повече материал за своите медицински изследвания. Нас тук ни обслужва друг лекар.

— А мога ли някой път да разгледам машинния завод?

— Разбира се, там не ви заплашва особена опасност. Ако искате, още утре ще отидем там заедно.
Така и решихме.

II. В ЗАВОДА

Около петстотин километра за два часа — скоростта на най-бързия полет на сокола, недостигната все още даже от нашите електрически железници... Отдолу се разгръщаха и сменяха бързо непознати, странни картини, а още по-бързо прелитаха понякога край нас непознати, странни птици. Лъчите на слънцето пламваха със синя светлина върху покривите на къщите и с нормална жълтеникава светлина — върху огромните куполи на някакви непознати за мене здания. Реките и каналите се мяркаха като стоманени ленти, очите ми си почиваха, гледайки ги, защото бяха същите като на Земята. Ето че в далечината започна да се вижда огромен град, разположен край малко езеро и пресечен от канал. Лодката забави ход и плавно се спусна до малка красива къща — дома на Нети.

Нести беше в къщи и радостно ни посрещна. Той седна в нашата лодка и ние се отправихме по-нататък. Заводът беше след още няколко километра, от другата страна на езерото.

Пет еднакви грамадни здания, разположени кръстообразно; чист стъклен свод, лежащ върху няколко десетки тъмни колони, разположени в кръг или по-точно в малко разтеглена елипса; между колоните — стени от също такива стъклени плоскости — една матова, една прозрачна. Спряхме пред централния, най-големия корпус, пред вратата, заемаща цялото пространство между две колони — десет метра широка и дванадесет висока. Таванът на първия етаж пресичаше тази височина точно по средата; няколко релсови пътя влизаха през вратата и се губеха навътре в корпуса.

Насочихме се към горната половина на вратата и оглушени от шума на машините, веднага попаднахме на втория етаж. Впрочем това не беше самостоятелен етаж в точния смисъл на думата, а по-скоро мрежа от въздушни мостове, която оплиташе отвсякъде гигантските машини с непознато за мене устройство. Няколко метра над нея се намираше друга подобна мрежа, още по-нагоре — трета, четвърта, пета. Всички те бяха образувани от стъклен паркет, захванат с железни

решетки, свързваха се помежду си с множество асансьори и стълби и всяка следваща мрежа беше по-малка от предходната.

Нито дим, нито сажди, миризми или ситен прах. Облени от неярка, но проникваща навсякъде светлина, сред чист и свеж въздух, машините работеха съгласувано и ритмично. Те режеха, пилеха, рендосваха, пробиваха грамадни парчета желязо, алуминий, никел, мед. Лостовите като исполински стоманени ръце се движеха равномерно и плавно; големите платформи се местеха напред-назад с прецизна точност, колелетата и предавателните ремъци изглеждаха неподвижни. Не грубата сила на огъня и парата, а фината, но още по-могъща сила на електричеството беше душата на този страшен механизъм.

Самият шум на машините, след като ухото привикне малко с него, изглеждаше почти мелодичен, освен в моментите, когато падаше главният чук, тежък няколко хиляди тона, и всичко се разтърсваше от гръмовния удар.

Стотици работници уверено се движеха между машините и крачките и гласовете им се губеха в морето от звуци. Лицата им изразяваха не напрегната загриженост, а спокойно внимание; те приличаха на любознателни учени-наблюдатели, които в същност нямат нищо общо с това, което става — просто им е интересно да гледат как грамадните парчета метал, изплаващи върху релсовите платформи под прозрачния купол, попадат в железните обятия на тъмните чудовища, как тези чудовища после ги сгризват с яките си челюсти, мачкат ги с тежките си твърди лапи, рендосват ги и ги пробиват с блестящите си остри нокти и как накрая остатъците от тази жестока игра излизат от другата страна на корпуса, натоварени в леките вагони на електрическата железница във вид на стройни и изящни машинни части със загадъчно предназначение. Изглеждаше напълно естествено, че чудовищата не закачат малките съзерцатели с големи очи, които се разхождаха доверчиво между тях: това беше просто пренебрежение към слабостта — плячката беше твърде нищожна, недостойна за страшната сила на гигантите. Неуловими и невидими отстрани бяха нишките, които свързваха нежния мозък на хората с несъкрушимите органи на механизма.

Когато накрая излязохме от корпуса, техникът, който ни развеждаше, попита искаме ли веднага да разгледаме и другите

корпуси и спомагателни постройки, или възнамеряваме да прекъснем и да си починем малко. Аз предпочетох почивката.

— Видях машините и работниците — казах аз, — но изобщо не мога да си представя самата организация на труда. Бихте ли ми разказали нещо за нея?

Вместо отговор техникът ни поведе към малка постройка с формата на куб, която се намираше между централния и единия от ъгловите корпуси. Имаше още три такива постройки и всички бяха разположени аналогично. Редици блестящи бели знаци покриваха черните им стени — това бяха статистически таблици на труда. Аз вече владеех езика на марсианците дотолкова, че да мога да ги разбера. На първата, отбелязана с номер едно, пишеше:

„В машинното производство има излишък от 968 757 работни часа всекидневно, от тях — 11 325 работни часа на опитни специалисти.“

„В този завод има излишък от 753 часа, от тях 29 часа труд на опитни специалисти.“

„Няма недостиг на работници в производствата: земеделие, минно дело, химическо производство...“ и т.н. (в азбучен ред бяха изброени множество различни отрасли на труда).

На таблица номер две беше написано:

„В производството на дрехи всеки ден не достигат 392 685 работни часа, от тях 21 380 часа труд на опитни механици за специални машини и 7 852 часа труд на специалисти-организатори.“

„Производството на обувки се нуждае от 79 360 часа, от тях...“ и т.н.

„Институтът по изчисления — от 3 078 часа...“ и т.н.

Такова беше съдържанието и на трета и четвърта таблица. В списъка на отраслите на труда имаше и такива като възпитание на деца от малка възрастова група, възпитание на деца от средна възрастова група, медицинско обслужване на градовете, на селските райони и други.

— Защо излишъкът на работни часове е посочен точно само в машинното производство, а недостигът навсякъде е отбелязан толкова подробно? — попитах аз.

— Много просто — отговори Мени, — таблиците трябва да повлияят на разпределението на труда: нужно е всеки да знае точно

къде не достига работна сила и в каква степен. Тогава при еднаква или приблизително равна склонност към две професии човекът ще избере онази, от която има по-голяма нужда. И обратно — достатъчно е да се знаят точните данни за излишната работна сила само в дадения отрасъл, за да може всеки работник съзнателно да прецени положението, както и желанието си да смени професията.

Докато разговаряхме, забелязах, че някои цифри на таблицата изчезнаха, а на тяхно място се появиха нови. Попитах какво означава това.

— Цифрите се сменят всеки час — обясни Мени. — Само за час няколко хиляди души са успели да обявят желанието си да преминат на друга работа. Централният статистически механизъм през цялото време отбелязва това и всеки час съобщенията му се предават навсякъде.

— Но как централната статистика установява цифрите на излишък и недостатък?

— Институтът по изчисленията има навсякъде свои агенции, които следят движението на продукцията в складовете, производителността на всички предприятия и промяната на броя на работниците в тях. По този начин се изяснява точно какво и колко трябва да се произведе за определен срок, колко работни часа са нужни за това. След това остава институтът да пресметне разликата между наличното и необходимото за всеки отрасъл на труда и да я съобщи навсякъде. Тогава потокът от доброволци възстановява равновесието.

— А ограничено ли е при вас потреблението?

— Съвсем не, всеки си взема това, което му трябва, и толкова, колкото иска.

— А нужни ли са пари или някакво свидетелство за количеството реализиран труд?

— Нищо подобно. При нас трудът е естествена потребност на развития социалистически човек и всякаква замаскирана или явна принуда към труд е излишна.

— Но ако потреблението е неограничено, то не са ли възможни резки колебания в него, които да преобърнат всички статистически сметки?

— Разбира се, не. Отделният човек може да започне да яде една или друга храна двойно или тройно пъти повече от обикновено или да

поиска да смени десет костюма за десет дни, но обществото от три милиарда души не се поддава на такива колебания. При такива големи числа отклоненията в една или друга посока се уравновесяват и средните величини се променят много бавно, в строга последователност.

— Тогава вашата статистика работи почти автоматично — прости изчисления и нищо повече?

— Не, имаме и много големи трудности. Институтът по изчисленията е длъжен зорко да следи новите изобретения и измененията в природните условия, за да ги отчита точно. Въвежда се нова машина — тя веднага налага разместване на работната сила както в сферата, където се използва, така и в машинното производство, а понякога и в производството на материали за един или друг отрасъл. Изчерпва се рудата, откриват се нови минерални богатства — отново разместване на работната сила в цяла поредица релсови пътища и т.н. От самото начало изчисленията трябва да бъдат ако не съвсем точни, то с достатъчна степен на точност, а това никак не е лесно, докато не се получат данните от прякото наблюдение.

— При такива трудности — отбелязах аз — очевидно се налага постоянно да има някакъв запас от излишна работна сила?

— Точно така. В това е главната опора на нашата система. Преди двеста години, когато колективният труд едва-едва удовлетворяваше всички потребности на обществото, изчисленията трябваше да бъдат съвсем точни и разпределението на труда не можеше да става свободно: съществуваше задължителен работен ден и в неговите граници се налагаше не винаги и не докрай да се съобразяваме с призванието на нашите другари. Но всяко изобретение, създавайки на статистиката временни трудности, облекчаваше главната задача — преминаването към неограничена свобода на труда. Отначало започнахме да съкращаваме работния ден, после, когато във всички области на труда се оказа излишък на работна сила, всички задължения бяха окончателно премахнати. Забележете колко незначителни са цифрите, отразяващи недостига на труд по отделните производства — хиляди, десетки, стотици хиляди работни часа, не повече — в сравнение с милионите и десетки милиони часове труд, който се реализира в същите тези производства.

— Но все пак има недостиг на труд — възразих аз. — И той се покрива от следващия излишък, така ли е?

— Не само. В действителност самото изчисление на необходимия труд се води така, че към основната цифра се прибавя известно количество. В най-важните за обществото отрасли — в производството на храна, облекло, строежа на сгради, машини — тази надбавка стига до шест процента, в по-малко важните — до един-два процента. По такъв начин цифрите на недостига в тези таблици отразяват, общо взето, само относителния, а не абсолютния недостиг. Ако означените тук десетки и стотици хиляди часове не се реализират, това още не значи, че обществото ще търпи лишения.

— А по колко време на ден работи всеки човек например в този завод?

— Най-често час и половина, два, два часа и половина — отговори техникът, — но се случва и повече, и по-малко. Ето например другарят, който управлява главния чук, толкова се увлича от работата си, че не позволява никому да го смени през цялото работно време на завода, тоест по шест часа всеки ден.

Аз мислено обърнах всички тези цифри от марсиански на земни мерки — марсианското денонощие е малко по-дълго от нашето и се равнява на десет техни часа. Оказа се, че обикновено се работи по 4, 5, 6 часа, а най-голямата продължителност е 15 часа, както в най-експлоатираните предприятия у нас на Земята.

— А нима не е вредно да се работи на чука толкова много? — попитах аз.

— Все още не е вредно — отговори Нети, — до около половин година той може да си го позволява. Но аз, разбира се, съм го предупредил за опасностите, които го заплашват при това увлечение. Една от тях е възможността да получи конвулсивен психически припадък, който с непреодолима сила ще го повлече под чука. Миналата година в същия завод стана подобен случай с друг механик, също любител на силните усещания. Само по една щастлива случайност успяха да спрат чука и неволното самоубийство се размина. Жаждата за силни усещания още не е болест, но тя лесно се поддава на извращения, когато нервната система, дори и съвсем малко, се разклати от преумора, душевна борба или случайна болест. Разбира

се, аз не изпускам от очи онези другари, които неумерено се отдават на една и съща работа.

— А не е ли длъжен другарят, за който говорим, да съкрати работата си поради това, че в машинното производство има излишък от труд?

— Разбира се, не — засмя се Мени. — Защо точно той да е длъжен за своя сметка да възстановява равновесието? Статистиката не задължава никого за нищо. Всеки я взема под внимание, но не се ръководи само от нея. Ако вие пожелаете незабавно да постъпите в този завод, вероятно ще ви намерят работа, а в централната статистика цифрата на излишъка ще се увеличи с един-два часа и толкова. Статистиката непрекъснато влияе на *масовото* разпределение на труда, но всяка личност е свободна.

По време на разговора успяхме да си починем достатъчно и всички освен Мени отидохме да разгледаме завода по-нататък. Мени си замина — извикаха го в лабораторията.

Аз реших да остана вечерта у Нети — той обеща на другия ден да ме заведе в „Дома на децата“, където майка му беше възпитателка.

III. „ДОМЪТ НА ДЕЦАТА“

Той заемаше значителна и при това най-добрата част на града с население 15–20 хиляди души. Това бяха предимно деца и техните възпитатели. Такива заведения има във всички големи градове на планетата, а в много случаи се изграждат и самостоятелни градчета. Само в малки селища като „химическото градче“ на Мени обикновено няма такива.

Големи двуетажни домове със сини покриви, разположени сред градини с ручей и езера, площадки за игри и гимнастика, лехи с цветя и билки, къщички за опитомени животни и птици... Тълпи от деца с големи очи и еднакви костюми, които скриваха разликата между момичетата и момчетата... Сред възрастните марсианци също беше трудно да определиш по костюма мъжете и жените — в основни линии той е еднакъв, разликата е само в стила: при мъжете дрехата предава по-точно формите на тялото, при жените повече ги прикрива. Във всеки случай възрастната особа, която ни посрещна пред вратите на един от най-големите домове, като слизахме от лодката, беше несъмнено жена, защото Нети я прегърна и нарече „мамо“. По-нататък обаче той често я наричаше, както и всички негови другари, просто по име — Нела.

Марсианката вече знаеше за целта на нашето посещение и направо ни поведе из залите на „Дома на децата“, започвайки от групата на най-малките, която самата тя ръководеше, до децата от старша възраст, на границата на юношеството. По пътя малките „чудовища“ се присъединяваха и вървяха след нас, като наблюдаваха с интерес човека от друга планета — те добре знаеха кой съм. Когато обходихме и последните зали, вече ни съпровождаше цяла тълпа, макар че повечето деца още от сутринта се бяха пръснали по градинките.

В този дом живееха около триста деца на различна възраст. Попитах Нела защо в „домовете на децата“ всички възрастови групи се смесват, а не се отделят всяка в отделен дом, което значително би

облекчило разпределението на труда между възпитателите и би опростило тяхната ръбота.

— Защото тогава не би имало истинско възпитание — отговори Нела. — За да получи възпитание за обществото, детето трябва да живее в общество. Най-много жизнен опит и знания децата усвояват едно от друго. Да ги изолираме според възрастта би означавало да създаваме за тях едностранчива и тясна жизнена среда, в която развитието на бъдещия човек ще върви бавно, вяло и еднообразно. Разликата във възрастта дава голям простор и за пряка активност. Големите деца са първите ни помощници в грижите за най-малките. Ние не само съзнателно обединяваме всички детски възрасти, но дори се стараем да подбираме във всеки детски дом възпитатели на различна възраст и с различни практически специалности.

— Но в този дом децата са разпределени по зали съобразно възрастта, това сякаш не съответствува на казаното от вас.

— Децата се събират в залите само да спят, закусват и обядват, в тези случаи, разбира се, не е нужно да се смесват различните възрасти. Но в игрите и занятията те постоянно се групират, както им харесва. Даже когато има някакви белетристични или научно-популярни четения за определена група, в аудиторията винаги нахлува тълпа деца от всички останали групи. Децата сами избират обществото си и обичат да се събират с другарчета на друга възраст, особено с по-големи от тях.

— Нела — каза в това време един малчуган, отделяйки се от тълпата, — Еста ми взе лодчицата, която сам си направих, вземи я от нея и ми я дай.

— Къде е тя? — попита Нела.

— Побягна към езерото да пусне лодчицата във водата — обясни детето.

— Сега нямам време за това, нека някое от по-големите деца дойде с тебе и убеди Еста да не те обижда. А най-добре е да отидеш сам и да ѝ помогнеш да пуснете лодката. Нищо чудно, че лодчицата ѝ е харесала, щом е направена добре.

Детето тръгна, а Нела са обърна към останалите:

— А вие, дечица, ще направите по-добре, ако ни оставите сами. На чужденеца едва ли му е приятно стотици детски очи да са

втреничени в него. Представи си, Елви, че цяла тълпа чужденци внимателно те наблюдава. Какво би направил тогава?

— Бих избягал — храбро заяви най-близкият от тълпата, към когото тя се обърна. И всички деца тутакси със смях се разбягаха. Ние излязохме в градината.

— Вижте колко е силно миналото — с усмивка каза възпитателката. — Уж живеем при комунизма, почти никога нищо не отказваме на децата — откъде тогава се взема чувството за лична собственост? Детето идва и казва: „Моята“ лодка, „аз сам“ си я направих. И това става често, понякога работата стига до бой. Нищо не може да се направи — такъв е общият закон на живота: развитието на организма съкратено повтаря развитието на вида, както развитието на личността повтаря развитието на обществото. Самоопределянето на детето от средната и старшата възрастова група в повечето случаи има такъв смътно-индивидуалистичен характер. Приближаването на половата зрелост отначало подсилва този оттенък. Едва в юношеството социалната среда на настоящето окончателно побеждава остатъците от миналото.

— А вие запознавате ли децата с това минало? — попитах аз.

— Разбира се, те много обичат да им се говори и разказва за отминали времена. Отначало за тях това са приказки, красиви и малко страшни приказки за един далечен и странен свят, чиито картини на борба и насилие пробуждат неясни отзвуци в атавистичната глъбина на детските инстинкти. Едва по-късно, преодолявайки живите остатъци от миналото в собствената си душа, детето се научава по-ясно да възприема връзката между епохите и картините-приказки стават за него реална история.

Вървахме по алеите на обширна градина. От време на време виждахме групи деца, които играеха или риеха канавки, работеха с някакви занаятчийски инструменти, правеха беседки или просто оживено разговаряха. Те всички ме поглеждаха с интерес, но никой не тръгваше след нас — явно, бяха предупредени. В повечето групи, които срещнахме, децата бяха на различни години, в много от тях имаше и по един или двама възрастни.

— Във вашия дом има доста възпитатели — отбелязах аз.

— Да, особено ако прибавим към тях и най-големите деца, както е редно. Но тук възпитателите-специалисти са само трима. Останалите

възрастни, които виждате, са предимно майки и бащи (те живеят временно при децата си) или млади хора, които искат да се квалифицират като педагози.

— Нима всички родители, които желаят, могат да се заселят тук при децата си?

— Да, разбира се, някои от майките живеят тук по няколко години. Но повечето идват от време на време за седмица — две или за месец. Бащи по-рядко се заселват тук. В нашия дом има 60 отделни стаи за родителите и за децата, които желаят уединение, и аз не помня случай тези стаи да са били недостатъчни.

— Значи, понякога и децата отказват да живеят в общи помещения?

— Да, най-големите деца често предпочитат да живеят отделно. Отчасти това се дължи на онзи непреодолян индивидуализъм, за който ви говорих, а отчасти — при децата с ярко подчертана склонност към научни занятия — на стремежа да се изолират от всичко, което ги отвлича и разсейва вниманието им. При нас и сред възрастните предпочитат да живеят отделно най-вече онези, които се занимават с научни изследвания или художествено творчество.

В този момент на малката полянка пред нас забелязахме едно дете, 6–7-годишно според мене, което с пръчка в ръка гонеше някакво животно. Ускорихме крачка, но детето не ни обръщаше внимание. В момента, в който се приближихме, то настигна плячката си — нещо като голяма жаба — и силно я удари с пръчката. Животното бавно запълзя по тревата със счупена лапа.

— Защо го направи, Алдо? — спокойно попита Нела.

— Тя все бягаше и не можех да я хвана — обясни момченцето.

— Знаеш ли какво направи? Ти причини болка на жабката и й счупи лапичката. Дай ми пръчката да ти покажа.

Момчето подаде пръчката на Нела и тя с бързо движение силно го удари по ръката. То извика.

— Боли ли те, Алдо? — все така спокойно попита възпитателната.

— Много боли, ти си лоша, Нела! — отговори то.

— А ти удари жабката още по-силно. Аз само ударих ръката ти, а ти й счупи лапичката. Не само че я боли повече, отколкото тебе, но сега тя не може да бяга и скача, не може да си намира храна и ще умре

от глад или ще я изядат злите животни, от които тя вече не може да се спаси. Какво мислиш за това, Алдо?

Детето стоеше със сълзи в очите от болка, придържайки ударената си ръка. То се замисли и след минута каза:

— Трябва да ѝ се поправи лапичката.

— Точно така — каза Нети. — Аз ще те науча как става това.

Те веднага хванаха раненото животно, което беше успяло да изпълзи само на няколко крачки. Нети извади кърпичката си и я накъса на ивици, а Алдо донесе няколко тънки дъсчици. После двамата сериозно, като истински деца, заети с много важна работа, започнаха да правят плътна закрепваща превръзка на счупената лапа на жабата.

Скоро аз и Нети се наканихме да си тръгваме.

— Вижте какво — спомни си Нела, — довечера можете да намерите при нас вашия стар приятел Ено. Той ще разказва на големите деца за планетата Венера.

— Значи, той също живее в този град? — попитах аз.

— Не, обсерваторията, в която работи, е на три часа път от тук. Но той много обича децата и не забравя старата си възпитателка. Затова често идва тук и всеки път разказва на децата нещо интересно.

Същата вечер, в определения час, ние пак се появихме в „Дома на децата“, в голямата аудитория, където вече се бяха събрали всички деца освен най-малките и няколко десетки възрастни. Ено ме посрещна радостно.

— Сякаш съм избрал темата точно за вас — пошегува се той. — Вие се огорчавате от изостаналостта на вашата планета и злите нрави на вашето човечество. Сега аз ще разкажа за една планета, където висши представители на живота все още са динозаврите и летящите гущери, а обичаите им са по-лоши от тези на вашата буржоазия. Каменните въглища там не горят в огъня на капитализма, а още растат във вид на огромни гори. Искате ли да отидем някога заедно на лов за ихтиозаври? Тези тамошни ротшилдовци и рокфелеровци наистина са по-умерени от земните, но и много по-ниско културни. Там е царството на най-първоначалното натрупване, забравено в „Капиталът“ на вашия Маркс... Но Нела вече се мръщи на лекомисленото ми бърборене. Започвам.

Той увлекателно описва далечната планета с дълбоки и бурни океани и грамадни високи планини, с жарко слънце и гъсти бели

облаци, със страшни урагани и бури, с безобразни чудовища и величествени исполински растения. Всичко това той илюстрира с живи фотографии на екран, заемащ цялата стена в залата. В мрака се чуваше само гласът на Ено, в залата цареше пълна тишина. Когато той описа приключенията на първите пътешественици в този свят и разказа как един от тях с ръчна граната убил исполински гушер, случи се нещо странно, което повечето от присъстващите не забелязаха. Алдо, който седеше през цялото време до Нела, изведнъж тихо заплака.

— Какво ти е? — наведе се Нела към него.

— Жал ми е за чудовището. Много го е боляло и накрая съвсем умряло — тихо отговори момчето.

Нела прегърна детето и започна да му обяснява нещо шепнешком, но то дълго не можеше да се успокои.

А Ено в това време разказваше за неизчислимите естествени богатства на прекрасната планета, за гигантските водопади с мощност стотици милиони конски сили, за благородните метали, намерени в планините направо на повърхността, за богатите находища радий на дълбочина няколко метра, за енергийните запаси, които биха стигнали за стотици хиляди години. Аз все още не владеех езика дотолкова, че да почувствувам красотата на изложението, но самите картини приковаваха вниманието ми, както и вниманието на децата. Когато Ено свърши и в залата светнаха, стана ми дори малко тъжно, както на децата им е мъчно, че красивата приказка е свършила.

След лекцията започнаха въпросите и възраженията от страна на слушателите. Въпросите бяха разнообразни като самите тях. Те се отнасяха или до подробности за природните картини, или до начините на борба с тази природа. Имаше такъв въпрос — след колко време на Венера трябва да се появят хора вследствие развитието на нейната природа и какво ще бъде устройството на тялото им?

Възраженията, повечето наивни, но понякога доста остроумни, бяха насочени главно срещу извода на Ено, че на сегашния етап Венера е неудобна планета за хората и те едва ли ще могат скоро да използват в значителна степен големите ѝ богатства. Младите оптимисти енергично се противопоставяха на това становище, споделяно от повечето изследователи. Ено каза, че жаркото слънце и влажният въздух с множество бактерии заплашват хората с редица

болести (всички пътешественици до Венера са го изпитали върху себе си), че ураганите и бурите затрудняват работата и са опасни за живота на хората и т.н. Децата заявиха, че е странно да се отстъпва пред такива препятствия, когато става въпрос за овладяването на една прекрасна планета. Нека изпратят там хиляди лекари за борба с бактериите и болестите, стотици хиляди строители, които да изградят високи стени срещу ураганите и бурите и да поставят гръмоотводи. „Дори девет десети от тях да загинат — казваше пламенно едно момче на около дванадесет години, — струва си да умреш, но да победиш!“ И по горящите му очи беше ясно, че то, разбира се, е съгласно да се окаже в числото на тези девет десети.

Меко и спокойно Ено разрушаваше картонените домове на своите противници, но личеше, че дълбоко в душата си им съчувствува и че горещата му млада фантазия крие също такива решителни планове, може би по-обмислени, но не по-малко самоотвержени. Той самият още не беше ходил на Венера и по увлечението му се разбираше, че красотата и опасностите ѝ силно го привличат.

Когато беседата завърши, Ено си тръгна с мен и Нети. Той реши да остане още един ден в този град и ми предложи на следващия ден да посетим заедно музея на изкуството. Нети беше зает — викаха го в друг град на голямо съвещание на лекарите.

IV. МУЗЕЯТ НА ИЗКУСТВОТО

— Изобщо не предполагах, че у вас има самостоятелни музеи на художествени произведения — казах на Ено по пътя към музея. — Мислех, че скулптурните и картинните галерии са особеност на капитализма с неговия показан разкош и груб стремеж да трупа богатства. Предполагах, че в социалистическото общество изкуството е навсякъде, за да украсява живота.

— Вие сте прав — отговори Ено. — По-голямата част от произведенията на изкуството у нас са предназначени за обществени сгради — там, където обсъждаме общите си дела, където се учим и изследваме, където си почиваме... Фабриките и заводите си украсяваме значително по-малко — предпочитаме естетиката на могъщите машини и тяхното съгласувано движение в чист вид, малко са онези произведения на изкуството, които биха хармонизирали с нея, без да разсейват или намаляват първоначалното впечатление. Почти не украсяваме нашите домове, в които прекарваме съвсем малко време. А музеите на изкуствата — това са научноестетически учреждения, школи за изучаване развитието на изкуството или по-точно на развитието на човечеството, отразено в неговата художествена дейност.

Музеят се намирал на малък остров сред езеро, до което се стигало по тесен мост. Самата сграда, изящно украсена отвън, а вътре пълна със светлина, ограждала като четириъгълник една градина с високи фонтани и множество сини, бели, черни, зелени цветя.

Там нямало такова безразборно струпване на статуи и картини, както в големите музеи на Земята. Няколко стотици образци представиха пред мене развитието на пластичните изкуства — от грубите първобитни произведения на предисторическата епоха до технически идеалните творби от последния век. От началото до края навсякъде личеше печатът на онази жива вътрешна монолитност, която хората наричат „гений“. Очевидно това беше най-доброто, сътворено през всички епохи.

За да разбереш докрай красотата на един друг свят, трябва дълбоко да опознаеш неговия живот, а за да покажеш на другите тази красота, трябва да бъдеш органически свързан с нея... Ето защо ми е невъзможно да опиша онова, което видях там, мога да правя само намеци, да давам откъслечни сведения за нещата, които ме поразиха най-силно.

Основният мотив на марсианската, както и на нашата скулптура е прекрасното човешко тяло. Общо взето, разликата в телосложението на марсианците и това на земните хора не е по-голяма, отколкото между самите земни раси, ако изключим рязката разлика в големината на очите и оттам — донякъде в устройството на черепа. Не бих се наел да посоча точно различията — твърде слабо познавам анатомията, но очите ми лесно свикнаха с тях и аз ги възприемах по-скоро като оригиналност, отколкото като уродство.

Забелязах, че мъжкото и женското телосложение си приличат помежду си повече, отколкото при болшинството племена на Земята. Сравнително широките рамене на жените и не така рязко изпъкващата мускулатура на мъжете (поради известна пълнота и не толкова тесен таз) изглаждаха различията. Впрочем това се отнася главно за последната епоха — епохата на свободно човешко развитие. В статуите от капиталистическия период половите различия са изразени по-силно. Очевидно домашното робство на жената и трескавата борба на мъжа за съществуване променят телата им в различни посоки.

Нито за минута не ме напускаше ту ясното, ту смътното съзнание, че пред мене се явяват образи от чужд свят, то придаваше на всичките ми впечатления някаква странна, полупризрачна окраска. И даже прекрасното женско тяло, изобразено в тези статуи и картини, предизвикваше у мене съвсем непонятно чувство — не познатото ми любовно-естетическо влечение, а по-скоро нещо като неясните предчувствия, които ме вълнуваха толкова отдавна, на границата между детството и младостта.

Статуите от ранните епохи бяха едноцветни, както у нас, а по-късните — в естествени цветове. Това не ме учуди. Винаги съм мислил, че отклонението от действителността не може да бъде необходим елемент в изкуството, че то даже е антихудожествено, когато намалява богатството на възприятията (в случая с едноцветната

скулптура), че по този начин то не помага, а пречи на художествената идеализация, обобщава живота.

В статуите и картините от древните епохи, както и в нашата антична скулптура, преобладаваха образите на безметежна хармония, лишена от всякакво напрежение. За средните, преходните епохи бяха характерни поривът, страстта, вълнуващият стремеж — понякога сведен само до неясна мечта, еротична или религиозна, понякога стигащ до пределно напрежение на неуравновесените сили на душата и тялото. В социалистическата епоха преобладаваше хармоничното движение, спокойно-уверената проява на силата, действия, чужди на болезнените усилия, стремежи, освободени от вълнения, жива активност, проникната от съзнанието за стройното си единство и непобедимата си разумност.

Ако идеалната женска красота на древното изкуство изразяваше безкрайните възможности на любовта, а идеалната красота на средните векове и времето на Възраждането — неутолимата жажда за любов, мистична или чувствена, то тук, в идеалната красота на другия изпреварил ни свят се възплъщаваше самата любов в спокойно и гордо самосъзнание, самата любов — ясна, светла, всепобеждаваща...

За най-късните художествени произведения, както и за древните, е характерна извънредна простота и единство на мотива. Изобразяват се много сложни човешки същества с богато и стройно жизнено съдържание, като при това се избират такива моменти от техния живот, когато той целият е съсредоточен в някакво чувство или стремеж... Любими теми на съвременните художници са екстазът на творческата мисъл, екстазът на любовта, на наслаждението от общуването с природата, спокойствието на доброволната смърт — сюжети, представящи в дълбочина същността на великото племе, което умее да живее с цялата пълнота и напрежение, на които е способно, да умира съзнателно и с достойнство.

Отделът за живопис и скулптура заемаше едната половина на музея, другата изцяло беше посветена на архитектурата. Под архитектура марсианците разбират не само естетика на сградите и големите инженерни съоръжения, но също и естетика на мебелите, оръдията на труда, машините, изобщо естетиката на всички полезни материални неща. По пълната и внимателна подбрана колекция можеше да се съди за голямата роля, която играе това изкуство в

техния живот. От първобитните пещерни жилища с грубо украсените им съдове до разкошните обществени домове от стъкло и алуминий, оформени вътре от най-добрите художници, гигантските заводи с техните страшни красиви машини, огромните канали с гранитни крайбрежни улици и въздушни мостове — всички типични форми бяха представени тук във вид на картини, чертежи, модели и най-вече стереограми, поставени в големи стереоскопи, където всичко се възпроизвеждаше с пълна илюзия за реалност. Особено място заемаше естетиката на градините, полетата и парковете. Колкото и непривична да беше за мен природата на тази планета, аз оценявах красотата на цветовете, и формите, които създаваше от тази природа колективният гений на племето с големи очи.

В произведенията от минали епохи много често, както и у нас, изияществото се постигаше за сметка на удобството, украшенията вредяха на здравината, изкуството извършваше насилие над прякото полезно предназначение на предметите. Нищо подобно не забелязах в произведенията от най-новата епоха — нито в мебелите, нито в оръдията и съоръженията. Попитах Ено допуска ли тяхната съвременна архитектура отклонения от практическото съвършенство на предметите заради тяхната красота.

— Никога — отговори Ено, — това би било фалшива красота, изкуственост, а не изкуство.

В предсоциалистическите времена марсианците са поставяли паметници на своите велики люде. Сега те поставят паметници само на великите събития — например първият опит да стигнат Земята, завършил с гибелта на изследователите — победата над смъртната епидемия, откриването на разлагането и синтеза на всички химически елементи. Много паметници бяха представени в стереограмите на същия отдел, където се намираха гробниците и храмовете (по-рано марсианците са имали религии). Един от последните паметници на велики хора беше паметникът на онзи инженер, за когото ми разказваше Мени. Художникът беше успял ясно да представи душевната сила на човека, ръководил победоносно армията на труда в борбата с природата и отхвърлил гордо страхливия съд на нравствеността над неговите постъпки. Когато аз неволно се замислих и спрях пред панорамата на паметника, Ено тихо произнесе няколко стиха, изразяващи душевната трагедия на героя.

— Чии са тези стихове? — попитах.

— Мои — отговори Ено, — написах ги за Мени.

Трудно ми беше да съдя за вътрешната красота на тези стихове, написани на чужд за мене език, но без съмнение мисълта им беше ясна, ритъмът — много строен, римата — звучна и богата. Това даде нова насока на мислите ми.

— Значи, във вашата поезия все още процъфтяват строгият ритъм и римата?

— Разбира се — леко учудено каза Ено. — Нима това ви изглежда некрасиво?

— Съвсем не — обясних аз, — но у нас е разпространено мнението, че тази форма е родена от вкусовете на господстващите класи в нашето общество, като израз на пристрастието им към условностите, сковаващи свободата на художествената реч. Оттук правят извода, че поезията на бъдещето, поезията в епохата на социализма трябва да отхвърли и забрави тези ограничаващи закони.

— Това е съвсем несправедливо — горещо възрази Ено. — Ритмичното е красиво не поради пристрастието ни към условностите, а затова че дълбоко хармонира с ритмичността на процесите в нашия живот и съзнание. А римата, която дава еднозвучни крайни акорди на многообразието — нима тя също не е в дълбоко родство с онази жизнена връзка между хората, която обогатява вътрешното им многообразие, с единството на насладата от изкуството? Без ритъм изобщо няма художествена форма. Където няма ритъм от звуци, там трябва да има и даже по-строг ритъм на идеи... А ако римата наистина има феодален произход, то това може да се каже и за много други добри и красиви неща.

— Но нали римата наистина притеснява и затруднява изразяването на поетичната идея?

— И какво от това? Нали това затруднение произтича от целта, която художникът свободно е поставил пред себе си. То по-скоро усъвършенствува изразяването на поетичната идея, заради това и съществува. Колкото по-сложна е целта, толкова по-труден е и пътят към нея. Ако искате да построите красива сграда, колко правила на техниката и хармонията ще определят и, значи, ще „притеснят“ вашата работа! Вие сте свободен в избора на целите си — това е единствената

човешка свобода. Но щом вие се стремите към една цел, то тогава трябва да приемете и средствата за постигането ѝ.

Излязохме в градината да си починем от многото впечатления. Беше ясна и мека пролетна вечер. Цветята започваха да свиват венчетата и листата си, за да ги затворят през нощта. Това е обща особеност на растенията на Марс, причина за която са студените му нощи. Аз поднових започнатия разговор.

— Какви белетристични жанрове преобладават сега при вас?

— Драмата, особено трагедията, и поетичното описание на природните картини — отговори Ено.

— Какво е съдържанието на вашите трагедии? Къде намирате материал за тях във вашето щастливо мирно съществуване?

— Щастливо? Мирно? Откъде ви хрумна това? При нас царува мир между хората, това е вярно, но няма мир със стихията на природата и не може да има. А тя е такъв враг, самото поражение на когото винаги крие нова заплаха. През последния период от нашата история ние десетки пъти сме увеличили експлоатацията на нашата планета, числеността ни расте, а още по-бързо растат потребностите ни. Опасността от изтощаване на природните сили и средства вече неведнъж е стояла пред нас в една или друга област на труда. Досега успяхме да я преодоляваме, без да прибъгваме към недопустимото за нас ограничаване на живота, но в момента борбата приема особено сериозен характер.

— Не подозирах, че при вашето техническо и научно могъщество са възможни такива опасности. Вие казвате, че това вече се е случвало във вашата история?

— Още преди седемдесет години, когато свършиха запасите от каменни въглища, а преходът към използване на електрическата и водна енергия далеч не беше завършен. За да осъществим огромното пренастройване на машините, наложи се да унищожим значителна част от скъпите за нас гори на планетата, което я обезобрази за десетки години и влоши климата. После, когато се оправихме от тази криза, преди двадесет години, се оказа, че свършват и железните руди. Започна спешно изучаване на твърдите сплави на алуминия и голяма част от техническите сили, с които разполагахме, бяха насочени към добиване на алуминий от почвата с помощта на електрически методи. Сега според изчисленията на статистиците се появява заплахата от

недостиг на храна, ако до тридесет години не се осъществи синтезът на белтъчини от други елементи.

— А другите планети? — възразих аз. — Нима там не можете да намерите онова, което не ви достига?

— Къде? Венера е още недостъпна. Земята? Тя си има свое човечество и засега не е ясно доколко ще можем да използваме нейните сили. Само за отиването дотам всеки път се изразходва огромно количество енергия, а запасите от необходимата радиева материя според Мени, който неотдавна ми разказа за последните си изследвания, на нашата планета са много малки. Трудностите са големи и колкото повече се сплотяват редиците на човечеството за овладяване на природата, толкова повече се сплотяват и стихиите, отмищавайки за победите ни.

— Не е ли достатъчно да се ограничи размножаването, за да се оправят нещата?

— Да се ограничи размножаването? Та нали точно това би било победа на стихиите, отказ от безграничния ръст на живота, неизбежното му спиране на едно от близките стъпала. Ние побеждаваме, докато нападаме. Когато се откажем от нарастването на нашата армия, това ще означава, че сме обсадени от стихиите от всички страни. Тогава ще започне да отслабва вярата в нашата колективна сила, в нашия велик общ живот. А заедно с тази вяра ще се загуби и смисълът на живота на всеки от нас, защото в нас, малките клетки на великия организъм, живее цялото и всички ние живеем с него. Не! Да ограничим размножаването — това е последното, на което бихме се решили, а когато това стане въпреки нашата воля, то ще бъде началото на края.

— Добре, разбирам, че общата трагедия винаги съществува за вас, най-малкото като заплашителна възможност. Но засега победата все още е на страната на човечеството, отделната личност е достатъчно защитена от трагедията. Даже когато настъпи пряката опасност, огромните усилия и страдания ще се разпределят по равно между безчислените личности и те няма сериозно да нарушат спокойното им щастие. А за такова щастие, струва ми се, вие имате всичко необходимо.

— Спокойно щастие! Нима може личността да не усеща силно и дълбоко сътресенията в живота на цялото човечество, където е

нейното начало и край? И нима дълбоките противоречия на живота не възникват от самата ограниченост на отделната личност в сравнение с целия колектив, от безсилието напълно да се слее с този колектив, да разтвори напълно съзнанието си в него и да го обхване? Не разбирате ли тези противоречия? Това е, защото във вашия свят те са изместени от други, по-близки и груби. Борбата на класите, групите, личностите заличава у вас идеята за цялото, а заедно с нея и щастието и страданията, които тя носи. Аз видях вашия свят. Аз не бих могъл да понеса и една десета от онова безумие, сред което живеят вашите братя. И тъкмо затова аз не бих се решил да определя кой от нас е по-близо до спокойното щастие — колкото животът е по-строен и хармоничен, толкова по-мъчителни са неизбежните дисонанси в него.

— Чакайте, Ено, нима вие не сте щастлив човек? Младост, наука, поезия и навярно любов... Какво толкова тежко бихте могли да изпитате, за да говорите така разгорещено за трагедиите в живота?

— Чудесно казано — засмя се Ено и смехът му прозвуча странно. — Вие не подозирате, че веселият Ено веднъж беше решил да се самоубие. И ако Мени беше закъснял само с един ден да напише шестте думи, объркали всичките му планове: „Искате ли да пътувате до Земята?“, вие не бихте се запознали с вашия весел спътник. Но сега аз не бих могъл да ви обясня всичко. Вие сам ще се убедите, че ако при нас има щастие, то в никакъв случай не е онова мирно и спокойно щастие, за което говорите.

Не се реших да разпитвам повече. Станахме и се върнахме в музея. Но аз вече не бях в състояние да разглеждам систематично колекциите — вниманието ми беше разсеяно, мислите се изплъзваха. В отдела за скулптура се спрях пред една от най-новите статуи, изобразяващи прекрасно момче. Чертите на лицето му напомняха Нети. Най-много от всичко ме порази майсторството, с което художникът беше успял да възплъти в това неоформено още тяло, в незавършените черти, в тревожните, изпитателно вглеждащи се очи на детето зараждащата се гениалност. Дълго стоях неподвижен пред статуята и всичко останало успя да изчезне от съзнанието ми, когато гласът на Ено ме накара да се опомня.

— Това сте вие — каза той, посочвайки момчето, — това е вашият свят. Той ще бъде чудесен, но все още е в детството си — вижте какви смътни мечти, какви тревожни образи вълнуват неговото

съзнание... Той е в полусън, но ще се събуди, аз го усещам и дълбоко
вярвам в това!

Към радостното чувство, което предизвикаха у мен тези думи, се
прибави странно съжаление:

„Да беше ги казал Нети!“

V. В БОЛНИЦАТА

Върнах се в къщи много изморен и след две безсънни нощи и цял ден пълна нетрудоспособност реших отново да отида при Нети, защото не ми се искаше да се обръщам към някой непознат лекар в химическото градче. Нети беше отишъл на работа от сутринта, намерих го там да приема болни.

Когато ме видя в приемната, той веднага дойде при мене, погледна ме внимателно в лицето, хвана ме за ръка и ме отведе в отделна малка стая, където меката синя светлина се смесваше с лекия приятен мирис на непознат за мене парфюм и тишината не се нарушаваше от нищо. Настани ме удобно в дълбоко кресло и каза:

— Не мислете за нищо, не се грижете за нищо. Днес оставете това на мен. Починете си, аз после ще дойда.

Той излезе и аз престанах да мисля и да се грижа за каквото и да било — нали той пое мислите и грижите ми. Това беше много приятно и аз след няколко минути заспах. Когато се събудих, Нети отново стоеше пред мене и ме гледаше с усмивка.

— По-добре ли сте сега? — попита той.

— Съвършено здрав съм, а вие сте гениален лекар — отговорих аз. — Идете при своите болни и не се безпокойте за мен.

— Работата ми за днес свърши. Ако искате, ще ви покажа нашата болница — предложи Нети.

За мен това беше много интересно и ние се отправихме на обиколка из обширната красива сграда.

Сред пациентите преобладаваха тези от „Хирургия“ и нервноболните. В „Хирургия“ голяма част от тях бяха жертви на трудови злополуки при работа с машините.

— Нима във вашите заводи и фабрики няма достатъчно предпазни мерки? — попитах Нети.

— Абсолютни предпазни мерки, които да изключват всякакви нещастни случаи, не може да има. Но тук са събрани болните от район с население над два милиона души — за такъв район няколко десетки пострадали не са толкова много. Това са най-вече нови работници,

които още не са усвоили устройството на машините, с които работят — при нас всички обичат да преминават от една област на производство в друга. Специалистите, учените, художниците много лесно стават жертва на своята разсеяност — вниманието често им изневерява, потъват в размисли или съзерцание.

— А за нервните разстройства преумората ли е главната причина?

— Да, такива случаи има много. Но не по-малко са и болестите, предизвикани от вълнения и кризи в половия живот, както и душевни сътресения например при смъртта на близки хора.

— Тук има ли душевно болни със затъмнено или объркано съзнание?

— Не, за тях има отделни болници. Там са нужни специални приспособления в случаите, когато болният може да причини вреда на себе си или на другите.

— Тогава прибегвате ли към насилие над болните?

— Разбира се, доколкото това е необходимо.

— Вече за втори път се срещам с насилието във вашия свят. Първият път беше в „Дома на децата“. Значи, вие не сте успели да премахнете напълно този елемент от вашия живот, принудени сте съзнателно да го допускате?

— Да, както допускаме болестта и смъртта или ако щете, като горчиво лекарство. Кое разумно същество ще се откаже от насилието, например при самозащита?

— Знаете ли, за мен това значително намалява пропастта между нашите светове.

— Но нали главното различие между тях съвсем не е в това, че при вас има много насилие и принуда, а при нас малко. Главното различие е там, че при вас те са облечени в закони, външни и вътрешни, в норми на правото и нравствеността, които господствуват над хората и постоянно тегнат над тях. При нас насилието е или проява на болест, или разумна постъпка на разумно същество. И в двата случая нито от него, нито за него се създават обществени закони и норми, лични или безлични повели.

— Но нали все пак имате установени правила, според които ограничавате свободата на вашите душевно болни или на децата?

— Да, научните правила на медицината и на педагогиката. Но и в тези технически правила не се предвиждат нито всички случаи, когато е необходимо насилие, нито всички начини за прилагането му, нито неговата степен. Това зависи от съвкупността на реалните условия.

— Но тогава е възможен истински произвол от страна на възпитателите или онези, които се грижат за болните?

— Какво значи „произвол“? Ако това означава ненужното, излишното насилие, то е възможно само от страна на болен човек, който подлежи на лечение. Разумният и съзнателен човек, разбира се, не е способен на това.

Отминахме стаите на болните, операционните, стаите с лекарства, квартирите на болногледачите, качихме се на втория етаж и влязохме в голяма красива зала, през чиито прозрачни стени се виждаше езеро, гора и далечни планини. Залата беше украсена с прекрасни статуи и картини, мебелите бяха разкошни и изящни.

— Това е стаята на умиращите — каза Нети.

— Вие пренасяте тук всички умиращи? — попитах аз.

— Да, или те сами идват тук — отговори Нети.

— Нима вашите умиращи могат да се движат сами? — учудих се аз.

— Физически здравите, разбира се, могат.

Разбрах, че става дума за самоубийците.

— Вие предоставяте тази зала за онези, които искат да свършат със себе си?

— Да, както и всички средства за спокойна, безболезнена смърт.

— И това не е забранено?

— Ако съзнанието на пациента е ясно и решението му — твърдо, какви забрани би могло да има? Разбира се, лекарят отначало предлага на болния да се посъветва с него. Някои се съгласяват, други — не.

— И чести ли са самоубийствата при вас?

— Да, особено при старците. Когато жизненото чувство отслабне и се притъпи, мнозина предпочитат да не чакат естествения край.

— Но сигурно ви се е случвало да се сблъскате и с млади самоубийци, пълни със сили и здраве?

— Да, и това се случва, но рядко. В тази болница аз си спомням два такива прецедента, третия успяхме да предотвратим.

— Кои бяха тези нещастници и какво ги тласна към гибел?

— Първият беше мой учител, знаменит лекар, който внесе много нови неща в науката. У него беше извънредно развита способността да чувства чуждите страдания. Това насочи ума и енергията му към медицината, но това го и погуби. Той не издържа. Крахът дойде съвсем неочаквано, защото той умееше да крие от околните душевното си състояние. Това стана след тежката епидемия, възникнала при пресушаването на един морски залив вследствие разлагането на няколко стотици милиона килограма мъртва риба. Болестта беше мъчителна като вашата холера, но още по-опасна и в девет десети от случаите завършваше със смърт. Наличието на тази минимална възможност за оздравяване не позволяваше на лекарите да изпълняват молбите на своите болни за бърза и лека смърт — не може да се приеме, че един човек, обхванат от остра треска, е в пълно съзнание. Моят учител работи безумно много по време на епидемията и благодарение на неговите изследвания ние твърде бързо се справихме с нея. Но когато всичко свърши, той отказа да живее повече.

— На колко години беше тогава?

— Според нашето броене — на около петдесет. За нас това все още е млада възраст.

— А другият случай?

— Беше жена, чиито съпруг и дете умряха едновременно.

— И накрая третият случай?

— Може да ви го разкаже само човекът, който го преживя.

— Да, наистина — казах аз. — Но обяснете ми нещо друго — защо при вас, марсианците, младостта се запазва толкова дълго? Това особеност на расата ли е, или резултат от по-добрите условия на живот? Или може би нещо друго?

— Расата тук няма значение — преди двеста години средната продължителност на живота при нас е била два пъти по-малка. По-добрите условия на живот? До голяма степен това има значение. Но главното е така нареченото при нас обновяване на живота.

— Какво значи това?

— В същност е много просто, но на вас може би ще ви се стори странно. Между другото, вашата наука вече е постигнала нещо в това отношение. Вие знаете, че за да повиши жизнеспособността на клетките или организмите, природата постоянно ги допълва едни с други. Например, когато в еднообразна обстановка жизнеността на

едноклетъчните се намали, те се сливат по две в едно и така се връща способността им за размножаване — „безсмъртието“ на тяхната протоплазма. Такъв е смисълът и на половото кръстосване при висшите растения и животни — в този случай също се съединяват жизнените елементи на две различни същества, за да се получи трети, по-съвършен зародиш. Вие вече познавате и използването на кръвния серум за предаване на някои жизнеспособни елементи от едно същество на друго — например, за да се повиши съпротивлението му към една или друга болест. Ние отиваме още по-далеч и правим *обмяна на кръвта* между две човешки същества, всяко от които може да предаде на другото нови сили за живот. Така едновременно става преливане на кръв от единия човек на другия и обратно, чрез съединяване на кръвоносните им съдове със съответни прибори. Ако се вземат всички предпазни мерки, това е съвършено безопасно — кръвта на единия човек продължава да живее в организма на другия, като там се смесва с неговата и обновява всичките му тъкани.

— Може ли по този начин да се върне младостта на старците, ако в жилите им се прелее юношеска кръв?

— Отчасти да, но не напълно, защото кръвта не е всичко в организма, в крайна сметка тя се преработва от него. Ето защо младият човек няма да остарее, ако му се прелее кръв на възрастен — слабото, старческото в нея бързо се преодолява от младия организъм, но в същото време той усвоява от нея неща, които не му достигат, енергията и гъвкавостта на жизнените му функции също нарастват.

— Ако наистина е толкова просто, защо нашата земна медицина не използва това средство? Тя познава преливането на кръв от няколкостотин години, ако не греша.

— Не зная, може би при вас има някакви особени органически условия, при които това средство губи значението си. А може би господстващата у вас психология на индивидуализма, която така дълбоко разделя един човек от друг, прави недостъпна за вашите учени мисълта за жизненото им сливане. Освен това при вас са разпространени много болести, отравящи кръвта, болести, за които самите болни често не знаят, а понякога просто ги скриват. Практикуваното във вашата медицина преливане на кръв има някакъв филантропичен характер — този, който притежава достатъчно, дава на друг, който има остра нужда, например при голям кръвоизлив. При нас

също се случва това, но най-често използваме другото — онова, което съответствува на целия ни строй — другарската обмяна на живот не само в идейното, но и във физиологическото съществуване...

VI. РАБОТАТА И ПРИЗРАЦИТЕ

Впечатленията от първите дни, нахлули като бурен поток в моето съзнание, ми дадоха представа за необхватните размери на работата, която ми предстоеше. Трябваше преди всичко да разбере този неизмеримо богат и своеобразен в жизнената си хармоничност свят. След това трябваше да вляза в него не като интересен музеен експонат, а като човек сред хора, като работник сред работници. Само тогава можех напълно да реализирам своята мисия, само тогава можех да поставя началото на действителната взаимна връзка между двата свята, между които аз, социалистът, бях като една безкрайно малка частица настояще на границата на миналото и бъдещето.

Когато си тръгнах от болницата, Нети ми каза: „Не бързайте толкова!“ Мислех, че не е прав. Трябваше да бързам, трябваше да пусна в ход всичките си сили, цялата си енергия, защото отговорността беше страшно голяма! Каква колосална полза за нашето така измъчено човечество, какво гигантско ускорение за неговото развитие, за неговия разцвет можеше да донесе живото енергично влияние на тази висша, могъща и хармонична култура! И всяко мое забавяне отдалечаваше това влияние... Не. Нямах време да чакам и да почивам.

И аз работех много. Запознах се с науката и техниката на новия свят, наблюдавах напрегнато обществения му живот, изучавах литературата му. Да, беше много трудно.

Техните научни методи ме поставяха в задънена улица — аз ги усвоявах механически, убеждавах се от опит, че използването им е леко, просто и непогрешимо, но в същото време не ги разбирах, не разбирах защо водят до целта, къде е връзката им с живите явления, каква е същността им. Бях като старите математици от XVII век, чиято неподвижна мисъл органически не можеше да усвои живата динамика на безкрайно малките величини.

Обществените събрания на марсианците ме поразяваха със своя напрегнато-делови характер. Било по въпросите на науката, било по въпросите на организацията на труда или даже на изкуството —

докладите и речите бяха страшно стегнати и кратки, аргументацията — определена и точна, никой никога не се повтаряше и не повтаряше другите. Решенията на събранията, най-често едногласни, се изпълняваха с приказна бързина. Събранието на учените от една специалност решаваше, че трябва да се организира някакво научно учреждение, събранието на статистиците — че трябва да се открие ново предприятие, събранието на жителите на града — че трябва да се обогати той с такава и такава сграда — тутакси се появяваха нови цифри за нужната работна ръка, публикувани от централното бюро, по въздуха пристигаха стотици и хиляди нови работници и за няколко дни или седмици свършваха всичко и изчезваха неизвестно накъде. Всичко това за мен беше като своеобразна магия, странна магия, спокойна и студена, без заклинания и мистични украшения, но толкова позагадъчна в своето свръхчовешко могъщество.

Литературата на новия свят, даже чисто художествената, също не ми носеше нито отдих, нито успокоение. Образите ѝ уж бяха ясни и несложни, но си оставаха някак вътрешно чужди за мене. Искаше ми се да проникна по-дълбоко в тях, да ги направя близки и разбираеми, но усилията ми водеха до свършено неочакван резултат — образите ставаха призрачни и се обвиваха в мъгла.

Когато отивах на театър, и тук ме преследваше същото чувство. Сюжетите бяха прости, играта — превъзходна, но животът си оставаше далечен. Словата на героите бяха така съдържани и меки, поведението им така спокойно и внимателно, те почти не подчертаваха чувствата си, сякаш не искаха да натрапват на зрителя какво настроение, сякаш бяха някакви философи, при това силно идеализирани. Само историческите пиеси от далечното минало ми даваха що-годе познати представи, а актьорите в тях играеха така енергично и изразяваха личните си чувства така откровено, както бях свикнал да виждам в нашите театри.

Имаше едно обстоятелство, което въпреки всичко ме привличаше с особена сила в театъра на нашето малко градче. Това, че в него изобщо нямаше актьори. Спектаклите, които гледах там, се предаваха или чрез оптични и акустични предавателни апарати от далечните големи градове, или най-често възпроизвеждаха отдавнашна игра, толкова отдавнашна, че самите актьори вече не бяха между живите. Марсианците познаваха моменталната фотография в естествени

цветове и я използваха, за да снимат живота в движение, както това се прави с нашите кинематографи. Но те не само обединяваха кино— и фототехниката, както започват да правят у нас на Земята — засега твърде несполучливо, — а използваха идеята на стереоскопа и превръщаха изображенията на кинематографа в релефни. На екрана се появяваха едновременно две изображения — двете половини на стереограмата, а пред всяко кресло в зрителната зала беше закрепен съответен стереоскопичен бинокъл, който сливаше двете плоски изображения в едно, но триизмерно. Странно беше за мен да виждам ясно и отчетливо живи хора, които се движат, действуват, изразяват своите мисли и чувства, и да съзнавам в същото време, че там няма нищо друго освен една матова пластинка, а зад нея — фонограф и електрически фенер с часовников механизъм. Това изглеждаше почти мистично странно и пораждаше смътно съмнение в цялата тази действителност.

Всичко това обаче не ми помагаше да разбера чуждия свят. Нужна ми беше нечия помощ. Все по-рядко се обръщах към Мени за указания и обяснения. Беше ми неловко да разкривам пред него затрудненията си в цялата им величина. При това Мени беше страшно зает с едно важно изследване в областта на получаването на „минус-материя“. Той работеше неуморно, често по цели нощи, и аз не исках да му преча и да го отвличам. А неговата отдаденост на работата беше за мен жив пример, който неволно ме подтикваше да вървя по-нататък в своите усилия.

Останалите ми приятели по това време също изчезнаха от моя хоризонт. Нети замина на няколко хиляди километра да ръководи строежа и организацията на нова гигантска болница в другото полукълбо на планетата. Като помощник на Стерни, Ено беше зает в неговата обсерватория с измервания и изчисления, необходими за новите експедиции към Земята и Венера, а също и за експедициите към Луната и Меркурий с цел да бъдат по-добре фотографирани и да се донесат образци от техните минерали. С другите марсианци аз не се сближавах, ограничавах се с необходимите въпроси и делови разговори — трудно и непривично беше за мен да се сближавам с чужди и по-висши същества.

С течение на времето започна да ми се струва, че работата ми не върви толкова лошо. Все по-малко се нуждаех от почивка и даже от

сън. Това, което изучавах механично, започна някак леко и свободно да се подрежда в главата ми и при това имах усещането, че тя е съвсем празна и може да побере още твърде много. Наистина, когато се опитвах по стар навик отчетливо да формулирам за себе си какво съм научил, в повечето случаи това не ми се удаваше, но аз намирах, че няма нищо страшно, не мога да изразя само някои частности и дреболии, а общото понятие го имам и това е главното.

Моите занятия вече не ми доставяха никакво живо удоволствие, нищо не предизвикваше у мене предишния непосредствен интерес. „Това е напълно разбираемо — мислех си аз, — след всичко, което видях и научих, трудно е да ме учуди нещо. Работата не е в това да ми бъде приятно, а да науча всичко, което е необходимо.“

Само едно не разбирах — все по-трудно ми беше да съсредоточавам вниманието си върху един предмет. Мислите ми се отвлечаха ту в една, ту в друга посока, ярки спомени, често съвсем неочаквани и далечни, изплуваха в съзнанието ми и ме караха да забравям действителността, отнемайки ми скъпоценни минути. Аз забелязвах това, сепвах се и с нова енергия се хващах за работа, но минаваше известно, време и отново безплътните образи на миналото и фантазиите завладяваха мозъка ми и пак се налагаше да ги подтискам с рязко усилие.

Все по-често усещах в себе си някакво странно безпокойство, сякаш е имало нещо важно и спешно, което не съм изпълнил и за което все забравям и се мъча да си спомня. После се надигаше целият рой от познати лица и минали събития и като неудържим поток ме отнасяше все по-далеч назад, през младостта и юношеството, към най-ранното детство, губейки се оттам нататък в някакви смътни и неясни усещания. След такива моменти разсеяността ми ставаше особено силна и упорита.

Подчинявайки се на вътрешното съпротивление, което-не ми даваше да се съсредоточавам дълго върху едно нещо, аз започвах все по-често и бързо да преминавам от предмет на предмет и затова нарочно събирах в стаята си цели камари книги, отворени отрано на нужното място, таблици, карти, стенограми, фонограми и т.н. По този начин се надявах да избягна губенето на време, но разсеяността незабелязано се промъкваше в мен и аз се улавях, че гледам дълго в една точка, без да разбирам и без да правя нищо.

Затова пък, когато си лягах и гледах през стъкления покрив към тъмното небе, мисълта ми започваше да работи удивително живо и енергично. Цели страници от цифри и формули се появяваха пред вътрешния ми поглед с такава яснота, че можех да ги препрочитам ред по ред, но скоро си отиваха, отстъпвайки място на други, и тогава съзнанието ми се превръщаше в панорама от удивително ярки и отчетливи картини, нямащи нищо общо с моите занятия и грижи — земни пейзажи, театрални сцени, картини от детски приказки. Отразяваха се като в огледало, изчезваха и се сменяха, без да предизвикват вълнение, по-скоро лек интерес или любопитство, нелишени от някакво приятно усещане. Тези отражения отначало не се докосваха до действителността, после те я изместваха и аз потъвах в сън, пълен с живи и сложни сънища, сън, който лесно се прекъсваше и не ми носеше главното, към което се стремях — почивка.

Шумът в ушите отдавна ме безпокоеше, а сега ставаше все по-силен и постоянен, понякога ми пречеше да слушам фонограмите, а нощем прогонваше съня ми. От време на време в него различавах човешки гласове, познати и непознати, често ми се струваше, че те ме викат по име или че чувам разговор, чиито думи не мога да доловя. Започнах да разбирам, че не съм съвсем здрав, още повече че разсеяността окончателно ме бе победила и аз вече не можех да прочета няколко реда един след друг.

„Разбира се, това е просто преумора — мислех си аз. — Трябва да си почивам повече, твърде много работя. Но Мени не бива да забележи какво става с мен — ще бъде провал за делото още от първите крачки.“

Когато Мени влизаше в стаята ми — това се случваше наистина рядко, — аз се преструвах, че се занимавам усърдно. Той отбелязваше, че работя твърде много и рискувам да се преуморя.

— Днес никак не изглеждате добре — казваше той. — Вижте в огледалото как блестят очите ви и колко сте бледен. Трябва да си починете, от това ще спечелите за в бъдеще.

Аз самият много го желяех, но не ми се удаваше. Наистина, почти нищо не правех, но ме изморяваше вече всяко, дори най-малкото усилие. Бурният поток от живи образи, спомени и фантазии не спираше нито денем, нито нощем. Действителността някак бледнееше и се губеше зад тях, придобиваше призрачен оттенък.

Най-накрая трябваше да се предам. Виждах, че вялост и апатия овладяват все по-силно волята ми и все по-малко мога да се боря със състоянието си. Една сутрин, когато станах от леглото, изведнъж ми притъмня пред очите. Но това бързо мина и аз се приближих до прозореца да погледам дърветата в парка. В този момент почувствувах, че някой ме гледа. Обърнах се — пред мен стоеше Ана Николаевна. Лицето ѝ беше бледо и тъжно, а погледът — пълен с упрек. Това ме огорчи и аз, без да се замисля колко странно е появяването ѝ, направих крачка към нея, поисках да ѝ кажа нещо. Но тя изчезна, сякаш се разтвори във въздуха.

От този момент започна оргията на призраците. Не помня много неща, но струва ми се, съзнанието ми често се объркваше най-вече и насън. Появяваха се и изчезваха най-различни хора, с които бях се срещал в своя живот, и даже свършено непознати. Но сред тях нямаше марсианци, това бяха все земни хора, повечето от които отдавна не бях виждал — стари училищни другари, малкият ми брат, който бе умрял още като дете. Веднъж видях през прозореца на пейката познатия шпионин, чиито хищни, подвижни очи ме гледаха със зловна насмешка. Призраците не разговаряха с мене, но нощем, когато беше тихо, слуховите халюцинации продължаваха и се усилваха, превръщайки се в цели свързани, но нелепи и безсъдържателни разговори, в повечето случаи между неизвестни за мен хора — ту някакъв пътник се пазареше с файтонджията, ту търговец уговаряше купувача да си купи от него плат, или пък университетската аудитория шумеше и инспекторът я успокояваше, че господин професорът ей сега ще дойде. Зрителните халюцинации поне бяха интересни и по-малко ми пречеха.

След появата на Ана Николаевна аз казах всичко на Мени. Той веднага ме сложи на легло, извика най-близкия лекар и телефонира на Нети на шест хиляди километра разстояние. Лекарят каза, че не се решава да предприеме каквото и да било, защото не познава достатъчно организма на земния човек, но при всички случаи главното за мен било спокойствието и почивката, и никаква опасност не ме заплашвала, докато дойде Нети.

Той се появи на третия ден — беше предал цялата работа на друг. Като видя в какво състояние съм, погледна Мени с тъжен упрек.

VII. НЕТИ

Въпреки усилията на лекар като Нети, болестта продължи още няколко седмици. Аз лежах в леглото спокоен и апатичен, равнодушен както към действителността, така и към призраците. Даже постоянното присъствие на Нети ми доставяше твърде слабо, едва забележимо удоволствие.

Сега с учудване си спомням как възприемах халюцинациите — десетки пъти се убеждавах в тяхната нереалност, но винаги когато се появяваха, ги приемах за действителни, даже и с незамъглено съзнание. Едва след изчезването им или малко преди това разбирах, че са призраци.

Главното в лечението на Нети беше да ме застави да спя и почивам. Той обаче също не се решаваше да използва лекарства, страхувайки се, че могат да се окажат отровни за земния организъм. Няколко дена той не успяваше да ме приспи по обикновения начин — образите от халюцинациите нахлуваха в процеса на внушение и пречеха на неговото действие. Най-после успя и когато се събудих след два-три часа сън, ми каза:

— Сега вече оздравяването е сигурно, макар че болестта ще продължи още дълго.

И тя наистина продължи дълго. Халюцинациите идваха по-рядко, но бяха все така живи и ярки, даже се усложниха — понякога призрачните гости разговаряха с мен.

От тези разговори само един се оказа със символично значение за мен. Това беше в края на болестта.

Една сутрин се събудих и видях, както обикновено, Нети, а зад креслото му се бе изправил моят по-възрастен революционен другар и зъл присмехулник, агитаторът Ибрахим. Той сякаш чакаше нещо. Когато Нети отиде в другата стая да приготви ваната, Ибрахим грубо и решително ми каза:

— Ти си глупак! Какво зяпаш? Не виждаш ли какъв е твоят лекар?

Малко се учудих на намека, скрит в тези думи, но циничният им тон не ме възмути — беше ми познат, пък и много типичен за Ибрахим. Спомних си желязното ръкостискане на Нети и не повярвах на Ибрахим.

— Толкова по-зле за теб! — каза той с презрителна насмешка и в същата минута изчезна.

В стаята влезе Нети. Като го видях, аз се почувствувах странно неловко. Той внимателно ме погледна.

— Добре — каза, — оздравяването ви върви бързо.

После през целия ден беше някак особено мълчалив и замислен. На другия ден, след като се убеди, че се чувствам добре и халюцинациите не се повтарят, той замина по работа, като до вечерта остави друг лекар при мен. Няколко дена подред той се появяваше само вечер, за да ме приспи. Едва тогава разбрах колко важно за мен и приятно е неговото присъствие. От цялата природа наоколо в моя организъм сякаш се вливаха вълни от здраве и заедно с тях все по-често започваха да се появяват мисли около намека на Ибрахим. Аз всячески се убеждавах, че това е нелепост, резултат от болестта, защо Нети и другите ми приятели ще ме лъжат в това отношение? Но въпреки всичко смътното съмнение си оставаше и ми беше приятно. Понякога питах Нети с какво е зает в момента. Той ми обясняваше, че се провеждат събрания, свързани с организирането на нови експедиции към други планети, и той е нужен там като експерт. Събранията ръководеше Мени, но нито Нети, нито той се канеха скоро да пътуват, което много ме радваше.

— А вие самият не мислите ли да отпътувате за родината си? — попита Нети и в тона му долових безпокойство.

— Но аз още не съм успял да свърша нищо — отговорих.

Лицето на Нети засия.

— Грешите, вие свършихте много работа... даже с този отговор — каза той.

Почувствувах в тези думи намек за нещо, което не зная, но което има отношение към мене.

— Бих ли могъл да дойда с вас на едно от тези съвещания? — попитах аз.

— В никакъв случай! — решително каза Нети. — Вие се нуждаете от пълна почивка и още месеци наред трябва да избягвате

всичко, което има връзка с причините за вашата болест.

Не спорих. Беше ми толкова приятно да си почивам, че мисълта за моя дълг пред човечеството отплава някъде далеч. Все по-силно ме вълнуваха само странните мисли за Нети.

Една вечер стоях до прозореца и гледах тъмнеещата долу тайнствена червена „зеленина“ на парка, тя беше прекрасна и вече не толкова чужда на сърцето ми. На вратата леко се почука и аз веднага разбрах, че това е Нети. Той влезе с бързата си лека походка, усмихна се и ми протегна ръка — старото земно приветствие, което му харесваше. Радостно стиснах силната му ръка с такава енергия, че сигурно му причиних болка.

— Виждам, че ролята ми на лекар е приключена — каза той със смях. — Но въпреки всичко искам да ви поразпитам, за да съм сигурен.

Той ме разпитваше, аз му отговарях несвързано и с неясно смущение четях скрития смях в дълбочината на неговите големи-големи очи. Накрая не издържах:

— Обяснете ми, защо изпитвам такова силно влечение към вас? Защо така необикновено се радвам, като ви видя?

— Преди всичко сигурно защото аз ви лекувах и вие несъзнателно пренасяте върху мен радостта от оздравяването си. А може би и още нещо... това, че аз съм... жена...

Мълния блесна пред очите ми и всичко наоколо потъмня, сърцето ми сякаш престана да бие... След секунда аз като безумен притисках Нети в прегръдките си и целувах ръцете, лицето ѝ, нейните големи дълбоки очи, зеленикавосини като небето над родната ѝ планета.

Неги великодушно и без преструвки отстъпваше пред необузданите ми пориви... Когато се опомних от радостното си безумие и отново целувах ръцете ѝ с неволни сълзи на благодарност в очите (причина за тази слабост беше, разбира се, преживяната болест), Нети каза с милата си усмивка:

— Имах чувството, че държа в прегръдките си целия ви млад свят. Неговият деспотизъм, неговият егоизъм, отчаяната му жажда за щастие — всичко това го имаше във вашите ласки. Вашата любов прилича на убийствено... аз ви обичам, Лени...

Това беше щастие.

ЧАСТ III

I. ЩАСТИЕТО

Тези месеци... Когато си ги спомня, трепет обхваща тялото ми, мъгла се спуска пред очите ми и всичко наоколо ми се струва нищожно. Нямам думи, за да изразя отминалото щастие.

Новият свят ми стана близък и напълно разбираем. Миналите поражения не ме смущаваха, младостта и вярата се върнаха при мен и аз мислех, че никога няма да си отидат. Имах надежден и силен съюзник, нямаше място за слабост, бъдещето ми принадлежеше.

Мисълта ми рядко се връщаше към миналото, беше заета преди всичко с Нети и нашата любов.

— Защо скривахте от мен своя пол? — запитах аз скоро след онази вечер.

— Отначало това стана от само себе си, случайно. Но после аз поддържах напълно съзнателно вашата заблуда и даже умишлено измених в костюма си всичко, което би могло да ви подсказже истината. Плашеше ме трудността и сложността на вашата задача, боях се да не я усложня още повече, особено когато забелязах несъзнателното ви влечение към мене. Самата аз също не бях напълно наясно със себе си... преди болестта ви.

— Значи, тя оправи нещата... Колко съм благодарен на моите мили халюцинации!

— Да, когато чух, че сте болен, това беше като удар за мен. Ако не бях успяла напълно да ви излекувам, може би щях да умра.

След няколко секунди мълчание тя прибави:

— Знаете ли, сред вашите приятели има още една жена, за която вие не сте подозирали и която също много ви обича... но не като мен...

— Ено! — веднага се досетих аз.

— Да, разбира се, тя също ви заблуждаваше нарочно по мой съвет.

— Ах, колко лъжа и коварство има във вашия свят! — възкликнах аз с шеговит патос.

Минаваха ден след ден и аз радостно овладявах прекрасния нов свят.

II. РАЗДЯЛАТА

И все пак този ден настъпи, денят, за който не мога да си спомня без проклятие, денят, когато между мен и Нети застана черната сянка на омразната и неизбежна... раздяла. С обичайното си спокойно и ясно изражение на лицето Нети ми каза, че тези дни трябва да се отправи към Венера с голяма експедиция, подготвяна под ръководството на Мени. Като видя колко съм поразен от това известие, тя добави:

— Няма да бъде за дълго. Ако успеем, в което не се съмнявам, част от експедицията ще се върне много скоро, в това число и аз.

После тя ми обясни същността на въпроса. На Марс запасите от радираща материя, необходима като двигател в междупланетните връзки и при разлагането и синтеза на всички елементи, са на свършване — само се изразходват, без да се възстановяват. На Венера, която е почти четири пъти по-млада от Марс, са установени със сигурност колосални залежи от радиращи вещества до самата повърхност, които още не са успели самостоятелно да се разложат. Най-богатата на радиева материя руда се намира на един остров, разположен в най-големия океан на Венера и наречен от марсианците „Остров на горещите бури“. Решено било да се започне незабавно разработването ѝ. Преди всичко за целта трябвало да се построят много високи и здрави стени, които да предпазват работниците от гибелното действие на влажния горещ вятър, надминаващ по жестокост бурите в нашите пясъчни пустини. Необходима била експедиция от десет етеронефа и хиляда и петстотин — две хиляди души, една двадесета част от които ще бъдат заети с химически изследвания, а почти всички други ще се включат в строителството. Били привлечени най-големите сили в науката, в това число и най-добрите лекари — климатът, както и убийствените лъчи и еманации на радиращото вещество били опасни за здравето. Според Нети невъзможно било тя да се откаже от участие в експедицията, но се предполагало, че ако работата тръгне добре, три месеца след това един етеронеф ще се отправи обратно с новини и запас от полученото

вещество. С този етеронеф би трябвало да се върне и Нети, тоест десет — единадесет месеца след заминаването ѝ.

Не можех да разбера защо Нети трябва да замине. Тя казваше, че работата е много сериозна и не може да се откаже от нея, че тя има голямо значение и за изпълнението на моята задача, тъй като успехът най-после ще даде възможност за по-често и широко общуване със Земята, че всяка грешка в медицинската помощ от самото начало може да провали цялото дело. Всичко това беше убедително. Знаех, че смятат Нети за най-добрия лекар във всички онези случаи, които излизат от рамките на стария медицински опит — и все пак струваше ми се, че това не е всичко. Чувствувах, че тук има нещо недоизказано.

В едно само не се съмнявах — в Нети и в нейната любов. Щом тя казваше, че трябва да замине, значи, трябваше. Щом тя не казваше защо, значи, не трябваше да я питам. Виждах страх и болка в прекрасните ѝ очи, когато тя мислеше, че не я гледам.

— Ено ще ти бъде добър и мил приятел — каза тя с тъжна усмивка, — не забравяй Нела, тя те обича заради мене, тя е умна и много опитна, подкрепата ѝ в трудни моменти е твърде ценна. А за мене мисли само едно — че ще се върна колкото се може по-скоро.

— Аз ти вярвам, Нети — казах, — и затова вярвам и в себе си, в човека, когото ти обикна.

— Прав си, Лени. Убедена съм, че ти ще отхвърлиш робството на съдбата, ще излезеш от всяко поражение, верен на себе си, по-силен и чист от преди.

Бъдещето хвърляше сянка върху нашите прощални ласки и те се смесиха със сълзите на Нети.

III. ФАБРИКАТА ЗА ДРЕХИ

За тези няколко месеца аз успях с помощта на Нети да подготвя в значителна степен изпълнението на главния си план — да стана полезен работник на марсианското общество. Съзнателно отклонявах всички предложения да чета лекции за Земята и нейните хора — би било неразумно да се специализирам в тази насока, това би означавало да продължавам да живея със своето минало, което и без това не ме напускаше, вместо с бъдещето, което исках да овладеея. Реших да постъпя в някоя фабрика и след подробно сравнение и обсъждане избрах фабриката за дрехи.

Разбира се, аз избрах почти най-лесното. Но и тук ми се наложи голяма и сериозна подготвителна работа. Трябваше да изуча научните принципи на организация на фабриките изобщо, да се запозная конкретно с организацията на фабриката, където ми предстоеше да работя, с нейната архитектура и условия на труд, да си изясня в основни линии устройството на всички използвани в нея машини и, разбира се, най-подробно — на машината, с която щях да работя. Оказа се, че трябва предварително да усвоя някои раздели на общата и приложна механика и технология и даже на математическия анализ. За мен главната трудност тук идваше не от съдържанието, което трябваше да изучавам, а от формата. Учебниците и ръководствата не бяха предназначени за човек с по-ниска култура. Спомних си как като дете ме измъчваше един случайно попаднал ми френски учебник по математика. Сериозно се увличах по този предмет и явно имах необикновени способности в тази област. Трудните за повечето начинаещи идеи за „границата“ и „производната“ аз възприех никак незабелязано, сякаш винаги съм бил запознат с тях. Но аз нямах онази логическа дисциплина и практика на научното мислене, която френският професор, много ясен и точен в изразите си, но твърде скъп на обяснения, предполагаше в читателя-ученик. Той постоянно пропускаше онези логически връзки, които се разбираха от само себе си за човека с по-висока научна култура, но не и за един млад азиатец като мене. И аз неведнъж мислех по цели часове над някакво

магическо преобразуване, идващо след думите: „Откъдето, имайки пред вид предните уравнения, ние извеждаме...“ А сега, когато четях марсианските научни книги, ми беше още по-трудно. Първоначалната илюзия, когато всичко ми изглеждаше лесно и разбираемо, изчезна безследно, но търпеливата помощ на Нети беше винаги с мене и облекчаваше трудната задача.

Скоро след заминаването на Нети аз се реших и постъпих във фабриката. Това беше гигантско и много сложно предприятие, съвсем различно от обикновената ни представа за подобна фабрика. То обединяваше всички процеси — предачество, тъкачество, кроене, шиене и боядисване на дрехите, а като суровина изобщо не се използваша лен, памук или други растителни влакна, както и вълна или коприна, а нещо съвсем друго.

В миналото марсианците приготвяли тъканите за дрехи приблизително така, както това се прави у нас: култивирали влакнодобивни растения, стрижели вълна от подходящи животни и дерели кожата им, развъждали особени породи паяци, от чиито паяжини получавали вещество, подобно на коприната, и т.н. Необходимостта да се увеличава все повече добивът на жито тласнала техниката към развитие. Влакнодайните растения започнали да се изместват от влакноподобни минерали като планинския лен. След това химиците насочили усилията си към изследване на паяжинните тъкани и синтеза на нови вещества с аналогични свойства. Когато успели, в целия този отрасъл на промишлеността се извършила пълна революция и сега тъкани от стария тип се пазят само в историческите музеи.

Нашата фабрика беше истинско възплъщение на тази революция. Няколко пъти в месеца от най-близките химически заводи по релсови пътища се доставяше „материал“ за прежда във вид на полутечно прозрачно вещество в големи цистерни. От тези цистерни с помощта на особени апарати, пресичащи достъпа на въздух, материалът са изливаше в огромен метален резервоар, закачен високо, чието плоско дъно имаше стотици хиляди микроскопични отвори. През тях под голямо налягане лепкавата течност излизаше на тънки струйки, които под въздействието на въздуха веднага се втвърдяваха и се превръщаха в прозрачни паяжинни влакна. Десетки хиляди механични вретена подхващаха тези влакна, усукваха ги по много наведнъж в нишки с

различна дебелина и плътност и ги изтегляха по-нататък, предавайки готовата „прежда“ в следващия тъкачен отдел. Там тъкачните станове преплитаха нишките в различни тъкани — от най-нежни като муселин и батиста, до най-плътни като сукно и кече, които във вид на безкрайни широки ленти продължаваха нататък, в кройната работилница. Тук ги подхващаха нови машини, сгъваха ги внимателно на много слоеве и изрязваха от тях хиляди, предварително набелязани и разчертани, разнообразни кройки на отделните части на костюма.

В шивашката работилница скроените парчета се съединяваха в готова дреха, но без всякакви игли, конци и шевни машини. Изравнените краища на парчетата се размекваха с помощта на особен химически разтворител, като се връщаха към предишното полутечно състояние, и когато летливият разтворител се изпаряваше след минута, парчетата плат се оказваха споени по-здраво, отколкото това би могъл да стори всякакъв шев. Там, където беше нужно, едновременно се запояваха закопчалки, така че в резултат се получаваха готови части от костюм — няколко хиляди модела, различни по форма и размер.

За всяка възраст имаше по няколкостотин модела, от които желаещите винаги можеха да си изберат най-подходящия, още повече че дрехите на марсианците обикновено са много свободни. Ако в случаите на отклонение от нормалното телосложение не можеше да се намери у подходящ костюм, веднага вземаха мярка, пренастройваха машината за кроене по новите чертежи и „шиеха“ специално за даденото лице, което отнемаше около час.

Що се отнася до цвета на костюма, повечето марсианци се задоволяват с обикновените тъмни и меки оттенъци, в които се произвежда самият плат. Ако е нужен друг цвят, изпращат костюма в бояджийския отдел, където за няколко минути с помощта на електрохимически методи той получава желанния цвят — с еднаква плътност и идеална устойчивост.

От същите тъкани, само че много по-дебели и здрави, приблизително по същия начин се произвеждат обувките и зимните дрехи. Нашата фабрика не се занимаваше с това, но имаше по-големи от нея, които произвеждаха наведнъж всичко необходимо, за да се облече човек от главата до петите.

Аз работих последователно във всички отдели на фабриката и отначало много се увличах от работата си. Особено интересно беше в

отдела за кроене, където се наложи да използвам новите за мен методи на математическия анализ. Задачата беше от дадено парче плат с най-малко загуби на материал да се скроят всички части на костюма. Прозаична задача, разбира се, но и много сериозна, защото даже минималната грешка, повторена милиони пъти, даваше огромни загуби. И аз успях да взема сполучливо решение, „не по-зле“ от другите.

Да работя „не по-зле“ от другите — към това се стремях с всички сили и, общо взето, не без успех. Но не можех да не забележа, че на мене това ми струваше много повече усилия, отколкото на останалите работници. След обичайните 4–6 часа труд (според земното броене) аз се чувствах невероятно изморен и се нуждаех незабавно от почивка, докато останалите се отправяха към музеите, библиотеките, лабораториите или в други фабрики да наблюдават производството, а понякога дори и да работят там допълнително...

Надявах се, че ще свикна с новия за мене труд и ще се изравня с останалите, но това не се получаваше. Все повече се убеждавах, че не ми достига *култура на вниманието*. Много малко физически движения бяха нужни и по бързина и ловкост аз не отстъпвах на другите, даже превъзхождах мнозина. Но при наблюдаването на машините и материала се изискваше такова непрекъснато и напрегнато внимание, което изтощаваше мозъка ми — явно тази способност би могла да се развие до една нормална, средна за тукашните условия степен едва след няколко поколения.

Към края на работния ден, когато в работата ми вече проличаваше умората и вниманието започваше да ми изменя, аз правех грешка или забавях за секунда някакво работно движение — тогава ръката на някой от съседите непременно поправяше без грешка стореното.

Тази тяхна странна способност да забелязват всичко, което става наоколо, без ни най-малко да се откъсват от работата си, не само ме учудваше, но понякога направо ме възмущаваше. Загрижеността им не ме трогваше, по-скоро предизвикваше в мен досада и раздразнение. Имах чувството като че ли всички непрекъснато следят действията ми... Това тревожно настроение увеличаваше още повече моята разсеяност и водеше до дефекти в работата ми.

Сега след толкова дълго време, когато внимателно и вече безпристрастно си спомням всички обстоятелства, мисля, че не съм бил прав. Със същата загриженост и по същия начин — може би не толкова често — другарите ми във фабриката си помагаха и един на друг аз не бях предмет на някакъв изключителен надзор и контрол, както тогава ми се струваше. Аз самият — човек от индивидуалистичния свят — неволно и несъзнателно отделях себе си от останалите и болезнено възприемах добрината и другарските им услуги, за която — според стоковите отношения, с които бях свикнал — аз не можех да им платя.

IV. ЕНО

Измина дългата есен и се възцари зимата — в нашата област (средните ширини на северното полукълбо) тя беше студена, макар да нямаше сняг. Малкото слънце съвсем не грееше и светеше по-слабо от преди. Природата захвърли ярките бои, стана бледа и сурова. Студ пропълзя в сърцето ми, съмнения никнеха в душата и нравствената самота на пришелеца от друг свят ставаше все по-мъчителна.

Отидох при Ено, с която отдавна не бях се виждал. Тя ме посрещна като близък и роден човек — сякаш ярък лъч от близкото минало проряза зимния мраз и полумрака на грижите. После забелязах, че и самата тя беше бледа и някак уморена или измъчена от нещо, в маниерите и думите ѝ имаше някаква скрита печал. Лесно намерихме за какво да говорим и тези няколко часа минаха за мене незабелязано, беше ми хубаво — за първи път, откакто замина Нети.

Когато станах да си отивам, и двамата се натъжихме.

— Ако работата не ви задържа тук, елате с мен — казах аз.

Ено веднага се съгласи, взе си работа за в къщи — по това време тя се занимаваше не с наблюдения в обсерваторията, а с проверката на огромен запас от изчисления — и ние заминахме в химическото градче, където аз живеях сам в квартирата на Мени. Всяка сутрин аз отивах във фабриката, която се намиреше на стотина километра, тоест на половин час път, а дългите зимни вечери ние с Ено прекарвахме заедно в научни занимания, разговори и понякога — разходки из околностите.

Ено ми разказа своята история. Тя обичала Мени и била негова жена. Страстно искала да има дете от него, но минавали година след година, а детето не се появявало. Тогава тя се обърнала за съвет към Нети. Нети най-внимателно изяснила всички обстоятелства и стигнала до категоричния извод, че те никога няма да имат деца. Мени твърде късно се бил превърнал от момче в мъж и твърде рано е започнал да живее напрегнатия живот на учени мислител. Активността на извънредно развития му мозък разстроил и подтиснал от самото

начало жизнеността на размножителните елементи. И това било непоправимо.

Присъдата на Нети била страшен удар за Ено, у която любовта към гениалния човек и дълбокият майчински инстинкт се сливали в един страстен стремеж, оказал се изведнъж безнадежден.

Но това не било всичко. Резултатите от изследванията на Нети доказали, че за невероятната умствена работа на Мени, за пълното развитие на гениалните му способности е нужно колкото се може по-голяма физическа сдържаност, по-малко любовни ласки. Ено не можела да не последва този съвет и бързо се убедила колко справедлив и разумен бил той. Мени се оживил, започнал да работи по-енергично от всякога, нови планове с необикновена бързина се раждали в главата му и се реализирали особено успешно и явно той не чувствувал никакви лишения. Тогава Ено, за която любовта била по-скъпа от живота, но геният на любимия човек — по-скъп от любовта, си направила необходимия извод.

Тя се разделила с Мени. Отначало това го огорчило, но той бързо се примирил. Може би истинската причина за раздялата останала неизвестна за него — Ено и Нети я пазели в тайна. Макар че, разбира се, не били сигурни дали проникателният ум на Мени не е отгатнал скритите основания за тези събития. За Ено животът се оказал толкова опустошен, подтисканото чувство я карало така да страда, че не след дълго младата жена решила да умре.

За да попречи на самоубийството, Нети, към която Ено се обърнала за съдействие, отложила с един ден изпълнението му под различни предлози и казала за това на Мени. По това време той организирал експедицията към Земята и веднага изпратил на Ено покана да вземе участие в това важно и опасно дело. Трудно било да откаже. Ено приела предложението. Множеството нови впечатления ѝ помогнали да се справи с душевната си болка и на връщане към Марс тя вече успяла да овладее себе си дотолкова, че да изглежда като онова весело момче-поет, с което се запознах в етеронефа.

С новата експедиция Ено не тръгнала от страх да не свикне отново твърде много с присъствието на Мени. Но тревогата за неговата съдба не я напускаше в самотата ѝ — тя прекалено добре познаваше опасностите, които го заплашваха. В дългите зимни вечери нашите мисли и разговори постоянно се връщаха към една и съща точка на

вселената — там, където под лъчите на огромното слънце, под диханието на палеция вятър най-близките ни същества с трескава енергия вършеха своята титанично смела работа. Дълбоко ни сближаваше това единство на мислите и настроенията. Ено беше за мен повече от сестра.

Някак от само себе си, без порив и без борба, нашето сближаване ни доведе до любовни отношения. Неизменно кротката и добра Ено не странеше от тази близост, макар че сама не се стремеше към нея. Тя само реши да няма деца от мен... В ласките ѝ имаше оттенък на мека тъга — ласки на нежна дружба, която позволява всичко...

А зимата, както и преди, простираше над нас студените си бледи криле — дълга марсианска зима без временни затопляния, бури или виелици, спокойна и неподвижна като смъртта. И двамата нямахме желание да отпътуваме на юг, където по това време грееше слънце и природата, пълна с живот, разгръщаше ярките си дрехи. Ено не желаше да е сред тази природа, която твърде малко хармонираше с нейното настроение, а аз избягвах новите хора и новата обстановка, защото запознанството и свикването с тях искаха от мен излишен труд и умора, а аз и без това твърде бавно вървах към целта си. Призрачно-странна беше нашата дружба-любов в царството на зимата, грижите, очакването...

V. ПРИ НЕЛА

Ено беше най-близката приятелка на Нети още от ранна младост и ми разказа много неща за нея. В един от нашите разговори ме поразих едно съчетаване на имената на Нети и Стерни, което ми се стори странно. Когато попитах направо, Ено отначало се замисли, даже някак се смути, а после отговори:

— По-рано Нети беше жена на Стерни. Щом тя не ви е казала това, значи, и аз не трябваше да ви го казвам. Очевидно сгреших, затова не ме разпитвайте повече по този въпрос.

Бях някак странно потресен от това, което чух... Сякаш нямаше нищо особено... Никога не съм мислил, че съм първият мъж на Нети. Нелепо би било да предполагам, че една жена, пълна с живот и здраве, красива духом и телом, дете на свободна и висококултурна раса, е живяла без любов до нашата среща. Защо изпаднах в такова непонятно-зашеметено състояние? Не можех да разсъждавам за това, знаех само едно — трябва да науча всичко, да го науча точно и ясно. Невъзможно беше да разпитвам Ено. Спомних си за Нела.

Преди да замине, Нети ми каза: „Не забравяй Нела, потърси я в труден момент!“ И аз вече неведнъж мислех за това как да се видя с нея, но ми пречеше отчасти работата, отчасти някакъв смътен страх пред стотиците любопитни детски очи, които я обкръжаваха. Но сега всякаква нерешителност изчезна и аз същия ден бях в „Дома на децата“, в Големия машинен град.

Нела веднага остави работата, с която беше заета и помоли друга възпитателка да я смени, а после ме заведе в своята стая, където децата не можеха да ни пречат.

Реших да не ѝ казвам веднага за целта на моето посещение, още повече че на мен самия тази цел не ми изглеждаше нито особено разумна, нито особено благородна. Повече от естествено беше, че поведох разговор за най-близкия и на двама ни човек. После оставаше да чакам подходящ момент за моя въпрос. Нела с увлечение и подробности ми разказа за Нети, за детството и младостта ѝ.

Първите години от живота си Нети прекарала при майка си, както това обикновено е прието при марсианците. После, когато трябвало да даде Нети в „Дома на децата“, за да не я лишава от възпитателното влияние на детското общество, Нела вече не можела да се раздели с нея и отначало временно се заселила в същия дом, а след това завинаги останала там като възпитателка. Това отговаряло и на научната ѝ специалност — тя се занимавала главно с психология.

Нети била живо, енергично, поривисто дете, жадно за знания и дейност. Особено я интересувал и привличал тайнственият астрономичен свят отвъд пределите на планетата. Земята, тогава още недостигната, и нейните невидими хора били любимата мечта на Нети, любимата тема на разговор с другите деца и с възпитателите.

Когато бил публикуван отчетът за първата сполучлива експедиция на Мени до Земята, момичето едва не се побъркало от радост и възхищение. Тя запомнила дума по дума доклада на Мени и измъчила Нела и другите възпитатели да ѝ обясняват всеки неразбираем термин в този доклад. Тя се влюбила в Мени задочно и му писала възторжено писмо. В това писмо между другото тя го моела да ѝ донесе едно дете от Земята, останало без родители, като се ангажирала да го възпита по най-добрия начин. Окачила в цялата си стая изгледи от Земята и портрети на земни хора, започнала да изучава речниците на земните езици веднага щом се появили в печата. Негодувала срещу насилието, което Мени и неговите спътници проявили спрямо първия срещнат земен човек — те го пленили, за да им помогне да научат земните езици — и в същото време горещо съжалявала, че тръгвайки си обратно, те не го довели на Марс, а го пуснали на свобода. Тя твърдо решила, че рано или късно ще отиде на Земята и в отговор на шегата на майка си, че там ще се омъжи за земен човек, помислила и заявила: „Напълно е възможно!“

Всичко това самата Нети никога не беше ми разказвала. В разговорите си тя изобщо избягваше да споменава миналото. И, разбира се, никой, дори самата тя, не би могъл да го разкаже по-добре от Нела. Колко ярко сияеше майчината любов в нейните описания! На моменти аз виждах като живо пред себе си едно чудно момиче с големи горящи очи и загадъчно увлечение към далечния свят... Но съзнанието за действителността и мисълта за целта на разговора бързо се връщаха и отново ми ставаше студено на душата.

Накрая, когато преминахме към по-късните години от живота на Нети, аз реших да попитам с възможно най-спокоен и непринуден тон как са възникнали отношенията между Нети и Стерни. Нела се замисли за минута.

— А, ето какво било! — каза тя. — Значи, затова сте дошли при мен... Защо не ми го казахте направо?

Непривична строгост звучеше в гласа ѝ. Аз мълчах.

— Разбира се, мога да ви разкажа това — продължи тя. — Историята е съвсем обикновена. Стерни беше един от учителите на Нети, той четеше на младежта лекции по математика и астрономия. Когато се върна от първото си пътуване до Земята — струва ми се, това беше втората експедиция на Мени, — той излезе с цяла поредица доклади за тази планета и нейните обитатели. При това Нети беше негова постоянна слушателка. Особено ги сближи търпението и вниманието, с които той се отнасяше към безкрайните ѝ въпроси. Сближението завърши с брак. Това беше своего рода полярно привличане на две много различни и често противоположни натури. По-късно в съвместния им живот това различие започна да се проявява постоянно и в цялата си пълнота, като доведе до охлаждане на отношенията и раздяла. Това е всичко.

— Кога се разделиха те?

— Окончателно — след смъртта на Лета. Самото сближаване между Нети и Лета беше вече начало на разрива. Нети не се чувствуваше добре редом със студения аналитичен ум на Стерни — той системно и упорито разрушаваше всички въздушни замъци, всички фантазии на ума и чувствата, с които тя живееше. Тя неволно започна да търси човек, който би се отнесъл по друг начин към всичко това. А старият Лета имаше рядко отзивчиво сърце и по детски се ентусиазираше. Нети намери в негово лице другаря, от когото се нуждаеше — той не само се отнасяше търпеливо към поривите на нейното въображение, но често и сам се увличаше заедно с нея. С него душата ѝ си почиваше от суровата смразяваща критика на Стерни. Той, както и тя, обичаше Земята, мечтаеше и фантазираше за нея, вярваше в бъдещия съюз на двата свята, който ще доведе до велик разцвет и ще внесе поезия в живота. И когато тя разбра, че човек, в чиято душа се крият такива съкровища от чувства, никога не е познавал женската

любов и ласка, не можа да се примири с това. Така възникна втората ѝ връзка.

Защо Нети не ми бе казала всичко това? Колко още тайни и измами има край мене? И колко да очаквам в бъдеще? Не, лъжа! Вярно, тайна имаше, но не и измама. А нима в такъв случай тайната не е измама?...

Тези мисли като вихър минаха през главата ми, когато вратата се отвори и в стаята отново влезе Нела. Тя сигурно прочете по лицето ми колко ми е тежко, защото когато се обърна към мен, в тона ѝ вече я нямаше предишната сухост и суровост.

— Аз ви разбирам — каза тя, — не е лесно да свикнеш с житейските отношения и обичаите на един чужд свят, с който нямаш кръвна връзка. Вие преодоляхте вече много препятствия, ще се справите и с това. Нети вярва във вас и аз мисля, че е права.

— Ако наистина ми вярва, защо е скрила всичко това от мене? Не мога да разбера.

— Не зная защо е постъпила така, но съм сигурна, че е имала сериозни, а не дребни причини да го направи. Може би ще ви ги обясни това писмо. Тя ми го остави за вас, в случай че възникне подобен разговор.

Писмото беше написано на родния ми език, който моята Нети така добре беше научила. Ето какво прочетох в него:

„Мой Лени! Никога не съм говорила с тебе за предишните ми лични връзки, но не защото исках да скрия каквото и да било от досегашния си живот. Дълбоко се доверявам на ясения ти ум и благородното ти сърце. Не се съмнявам, че колкото и чужди и непривични да са за теб някои наши житейски отношения, ти в края на краищата винаги ще съумееш вярно да ги разбереш и справедливо да ги оцениш.

Но аз се боях от едно... След болестта си ти бързо трупаше сили за работа, но душевното равновесие, от което зависи самообладанието в думите и постъпките всяка минута и при всякакви обстоятелства, още не се беше върнало при теб. Ако под влияние на момента и

стихийните сили на миналото, криещи се в дълбочината на човешката душа, ти, макар и за секунда, беше проявил към мен като жена онова господстващо във вашия свят отношение, възникнало от насилието и робството, ти никога не би си го простил. Да, скъпи мой, аз знам, ти си строг, а често пъти дори жесток към самия себе си — ти си придобил тази черта от вашата сурова школа на вечна борба и моментният лош и болезнен порив би останал за теб като тъмно петно върху нашата любов.

Мой Лени, аз искам и мога да те успокоя. Нека спи и никога не се събужда в душата ти злото чувство, което те кара да се отнасяш към любимия човек като към жива собственост. Аз няма да имам други лични връзки. Мога леко и уверено да ти обещавам това, защото пред любовта ми към теб, пред страстното желание да ти помогна в твоята велика жизнена задача всичко останало ми изглежда дребно и нищожно. Аз те обичам не само като жена, аз те обичам и като майка, която води детето си в нов и чужд за него живот, пълен с усилия и опасности. Тази любов е по-силна и по-дълбока от всяка друга, която може да се роди у човек към човека. И затова в моето обещание няма саможертва.

Довиждане, мое скъпо, любимо дете.

Твоя Нети.“

Когато дочетох писмото, Нела въпросително ме погледна.
— Вие бяхте права — казах аз и целунах ръката ѝ.

VI. В ТЪРСЕНЕ

Този епизод ме накара дълбоко в душата си да се срамувам от себе си. Започнах още по-болезнено да възприемам превъзходството на марсианците във фабриката и извън нея. Несъмнено аз преувеличавах това превъзходство и собствената си слабост. В доброжелателството и грижата им към мене започвах да виждам оттенък на полупрезрителна снизходителност, а във внимателната им сдържаност — скритото отвращение към по-низше същество. В това отношение точността на възприятията и справедливостта на оценките им все повече се нарушаваха.

Във всяко друго отношение мисълта ми оставаше ясна и сега упорито работеше за запълване на празнините, останали след заминаването на Нети. Бях убеден по-силно от преди, че за участието ѝ в тази експедиция съществуваха и други, неизвестни за мен причини, по-големи и по-важни от тия, които се изтъкваха пред мен. Последното доказателство за любовта на Нети и огромното значение, което тя придаваше на мисията ми за сближаването на двата свята, бяха ново потвърждение на това, че без изключителни причини тя не би се решила да ме остави за дълго сред дълбочините, плитчините и подводните камъни в океана на чуждия за мен живот, разбирайки много по-добре и по-ясно от мен какви опасности ме заплашват тук. Имаше нещо, което не знаех, но бях убеден, че то сериозно се отнася до мен и трябваше да го изясня на всяка цена.

Реших да се добера до истината чрез системно изследване. Спомняйки си някои случайни и неволни намеци на Нети, неспокойното изражение, което улавях по лицето ѝ, когато пред мен ставаше дума за колониални експедиции, аз дойдох до заключението, че Нети се е решила на тази раздяла не тогава, когато ми каза това, а много отдавна, още в първите дни на нашия брак. Значи, и причините трябваше да се търсят по това време. Но къде да ги търся?

Те биха могли да бъдат свързани или с личния живот на Нети, или с произхода, характера и значението на самата експедиция. След писмото на Нети първото не ми изглеждаше вероятно. Следователно

трябваше да насоча издирванията си по втората посока и напълно да си изясня историята и произхода на експедицията.

От само себе си се разбира, че експедицията беше решена от „колониалната група“ — така се наричаше събранието на работещите по организацията на междупланетни пътешествия заедно с представители от централната статистика и от заводите, които произвеждат етеронефи и доставят необходимите средства за тези пътешествия. Знаех, че последният конгрес на тази „колониална група“ е бил тъкмо по време на болестта ми. Мени и Нети участваха в него. Тъй като тогава вече оздравявах и ми беше скучно без Нети, аз поисках също да присъствувам на този конгрес, но тя каза, че е опасно за здравето ми. Не е ли идвала тази опасност от нещо, което не би трябвало да зная? Налагаше се да намеря точните протоколи на конгреса и да прочета всичко, което можеше да има отношение към този въпрос.

Но тук срещнах затруднения. В колониалната библиотека ми дадоха само сборника с решения на конгреса. В решенията беше отбелязана превъзходно подробната организация на грандиозното дело, започнато на Венера, но нямаше нищо такова, което би ме интересувало в момента. Решенията, макар и подробни, бяха изложени без всякаква мотивировка, без сведения за обсъждането, което ги е предхождало. Когато казах на библиотекаря, че са ми нужни самите протоколи, той ми обясни, че такива не са публикувани и изобщо дори не са водени, както това става обикновено на деловите технически събрания.

На пръв поглед това изглеждаше правдоподобно. Марсианците наистина публикуват само решенията на своите технически конгреси, като смятат, че всяко разумно и полезно мнение, изказано там, или ще намери отражение в приетата резолюция, или подробно и по-добре, отколкото в една кратка реч, ще бъде изяснено от автора в отделна статия, брошура, книга, ако той га намира за важно. Марсианците изобщо не обичат да размножават прекомерно литературата и при тях няма нищо подобно на нашите многотомни „трудове на комисиите“ — всичко се съгъстява до възможно най-малкия обем. Но в дадения случай аз не повярвах на библиотекаря. Твърде големи и важни неща са се решавали на конгреса, за да се отнесеш към обсъждането им, както към обикновени дебати по някакъв делови технически въпрос.

Постарах се обаче да скрия недоверието си и за да отвлека всяко подозрение от себе си, покорно се задълбочих в изучаване на това, което ми дадох, обмисляйки в това време плана за по-нататъшни действия.

Ясно беше, че в библиотеката за книги няма да получа това, което ми трябва — или наистина нямаше протоколи, или нащрек от моя въпрос, библиотекарят изкусно щеше да ги скрие от мен. Оставаше фонографският отдел.

Там можеха да се намерят и неотпечатаните протоколи. При марсианците фонографът често заменя стенографията и в архивите им се пазят много неиздадени фонограми от различни обществени събрания.

Избрах един момент, когато библиотекарят беше силно погълнат от работата си и незабелязано минах във фонографския отдел. Там поисках от дежурния големия каталог с фонограмите. Той ми го даде.

По каталога бързо намерих номера на фонограмите от интересуващия ме конгрес и като си дадох вид, че не искам да притеснявам дежурния да ми ги носи, аз се отправих сам да ги търся. Това също ми се удаде лесно.

Фонограмите бяха петнадесет по реда на заседанията на конгреса. Към всяка, както е прието при марсианците, имаше приложено писмено съдържание. Прегледах ги набързо.

Първите пет заседания се оказаха посветени изцяло на експедициите, организирани след предния конгрес, и на новите усъвършенствувания в техниката на етеронефите.

В приложението към шестата фонограма пишеше:

„Предложение на централната статистика за преминаване към масова колонизация. Избор на планета — Земята и Венера. Речи и предложения на Стерни, Нети, Мени и други. Предварително решение в полза на Венера.“

Почувствувах, че е това, което търсех. Поставих фонограмата в апарата. Това, което чух, завинаги се запечата в душата ми. Ето какво беше записано.

Шестото заседание открива Мени, председателят на конгреса. Първи взема думата представителят на централната статистика.

Той доказва с точни цифри, че при дадения ръст на населението и съответно на неговите потребности, ако марсианците се ограничат с

експлоатирането на своята планета, то след тридесет години хранителните продукти ще започнат да не достигат. Това би могло да се предотврати, ако се открие технически осъществим синтез на белтъчини от неорганична материя, но няма никакви гаранции, че за тридесет години това ще бъде постигнато. Затова е крайно време „колониалната група“ да премине от научни екскурзии към другите планети към организацията на масово преселване на марсианци там. Налице са две достъпни за тях планети с огромни естествени богатства. Трябва незабавно да се реши коя от тях първа да стане център на колонизацията, а после да се пристъпи към изработването на плана.

Мени пита има ли възражения по същество срещу предложението на централната статистика или срещу неговата мотивировка. Възражения няма.

Тогава той поставя на обсъждане въпроса, коя планета да бъде избрана на първо време за масова колонизация.

Думата взема Стерни.

VII. СТЕРНИ

— Първият въпрос, поставен пред нас от представителя на централната статистика — започва Стерни с обичайния си математически-делови тон — въпросът за избор на планета за колонизация според мене не се нуждае от решаване, защото е решен отдавна, и то от самата действителност. Нямаме възможност за избор. От двете достъпни ни засега планети само едната е годна за масова колонизация. Това е Земята. За Венера има обширна литература, с която всички вие, разбира се, сте запознати. От събраните в нея данни е възможен само един извод — сега ние не можем да овладеем Венера. Палещото ѝ слънце ще измъчи и изтощи нашите колонисти, страшните ѝ урагани и бури ще разрушат сградите ни, ще разпилеят из пространството нашите аероплани и ще ги разбият в исполинските планини. С чудовищата донякъде бихме могли да се справим, макар и с цената на немалки жертви, но нейният богат на форми бактериален свят ни е съвсем слабо познат — а колко нови болести крие той за нас? Вулканичните ѝ сили се намират все още в неспокойно брожение — колко неочаквани земетресения, изригвания на лава и океански наводнения ни обещаваат те! Разумните същества не трябва да предприемат невъзможното. Опитът да колонизираме Венера би означавал за нас безчислени и безсмислени жертви, не жертви на науката и общото щастие, а на безумието и мечтата. Въпросът, струва ми се, е ясен и дори само докладът от последната експедиция на Венера е достатъчен, за да разсее всички съмнения.

И така, ако говорим за масово преселение, то това може да бъде само преселение на Земята. Тук препятствията от страна на природата са нищожни, а богатствата ѝ са неизчислими — те превъзхождат осем пъти това, което дава нашата планета. Самата колонизация е добре подготвена поради вече съществуващата, макар и невисока култура на Земята. Всичко това, разбира се, е известно на централната статистика. И ако тя поставя въпроса за избор, а ние намираме за нужно да го обсъждаме, то това е само по една причина — на Земята съществува много сериозно за нас препятствие. Това е нейното човечество.

Хората на Земята я владеят и в никакъв случай няма доброволно да я отстъпят, дори ако става въпрос и за част от нейната повърхност. Това произтича от характера на нейната култура. В основата ѝ е собствеността, разпределена между организираното население. Дори най-цивилизованите племена на Земята експлоатират само нищожна част от достъпните им природни сили, но въпреки това стремежът към заграбване на нови територии никога не отслабва. Системното ограбване на земите и имуществото на по-малко културни племена се нарича при тях колониална политика и е една от главните задачи на държавния им живот. Можем да си представим как ще се отнесат те към естественото и разумно предложение от наша страна — да ни отстъпят част от техните континенти, в замяна на което ние бихме ги научили и бихме им помогнали несравнено по-добре да използват останалата част... За тях колонизацията е въпрос само на груба сила и насилие — искаме или не, те ще ни заставят да приемем тази гледна точка.

Ако въпросът е да им докажем само веднъж превъзходството на нашата сила, то това ще бъде сравнително лесно и няма да вземе повече жертви от която и да е тяхна безсмислена война. Съществуващите там големи стада от хора, дресирани да убиват, които те наричат армии, биха били най-подходящият материал за това необходимо насилие. Всеки от нашите етеронефи би могъл с поток смъртоносни лъчи, възникващи при ускореното разлагане на радия, да унищожи за няколко минути едно-две такива стада и това ще бъде по-скоро полезно, отколкото вредно за тяхната култура. Но за съжаление работата не е толкова проста и главните трудности тепърва бяха започнали.

Във вечната борба между племената на Земята у тях се е изградила една психологическа особеност, наречена патриотизъм. Това неопределено, но силно и дълбоко чувство включва в себе си както злобно недоверие към чуждите народи и раси, така и стихийна привързаност към своята територия, с която земните племена се срастват, както костенурката с черупката си. В него има и някакво колективно самомнение и, струва ми се, просто жажда за изтребление, насилие, грабежи. Патриотичното душевно състояние се усилва и изостря извънредно след военни поражения, когато победителите отнемат част от територията на победените. Тогава техният

патриотизъм се превръща в продължителна и жестока ненавист към поробителите, а отмъщението става жизнен идеал на цялото племе — не само на „висшите“ или управляващи класи, но и на трудещите се маси.

И ако ние отнемем част от земната повърхност е насилие, това несъмнено би довело до обединяването на цялото земно човечество в чувство на патриотизъм, в безпощадна расова ненавист и злоба срещу нашите колонисти. В очите на хората изстребването на пришълците по какъвто и да е начин, дори най-подлия, би станало свещен и благороден подвиг, награждаван с безсмъртна слава. Съществуването на нашите колонисти би било непоносимо. Вие знаете, че дори при нашата култура животът много лесно може да бъде унищожен. Ние сме неизмеримо по-силни от земните хора в открита борба, но при неочаквани нападения те могат да ни убиват също така успешно, както го правят помежду си. И трябва да отбележим, че изкуството на изстреблението при тях е развито несравнено по-високо от всички други страни на своеобразната им култура.

Ще бъде невъзможно да се живее заедно с тях и сред тях — това би означавало вечни заговори и терор от тяхна страна, постоянна неотвратима заплаха и безчислени жертви за нашите другари. Ще трябва да ги изселим от заетите от нас области — да изселим наведнъж десетки, може би стотици милиони. При техния обществен строй, чужд на взаимната другарска подкрепа, при техните социални отношения, при които услугите и помощта се заплащат с пари, и накрая при тромавите им начини на производство, не позволяващи бързо увеличаване на производителността и преразпределение на продуктите на труда — тези милиони изселени от нас хора биха били обречени на мъчителна гладна смърт. А малцината оцелели биха се превърнали в ожесточени, фанатични агитатори срещу нас сред останалото човечество на Земята.

После ще се наложи борбата да продължи. Цялата наша земна област би се превърнала в непрекъснато охраняван военен лагер. Страхът от нови настъпления от наша страна и великата расова ненавист биха насочили всички сили на земните племена към подготовката и организацията на войни срещу нас. Щом още сега тяхното оръжие е много по-съвършено от оръдията им на труда, то тогава развитието на изстребителната техника ще се ускори значително.

В същото време те ще търсят и дебнат случаи за внезапно откриване на война и ако успеят, ще ни нанесат големи, невъзстановими загуби, макар крайната победа да бъде наша. Освен това възможно е по някакъв начин те да научат устройството на нашето главно оръжие. Радиевата материя вече им е известна, а методът за ускореното ѝ разлагане може да бъде разузнат от тях по някакъв начин или дори самостоятелно открит от техните учени. Но вие знаете, че при наличието на такова оръжие онзи, който с няколко минути изпревари да нападне противника си, той неизбежно го унищожава — при това еднакво лесно е да се умъртви висшата форма на живот, както и елементарната.

Как биха съществували нашите другари сред тези опасности и това вечно очакване? Ще бъдат отровени не само всички радости в техния живот, но и самият живот скоро би се извратил и принизил. В него постепенно биха проникнали подозрителността, отмъстителността, егоистичната жажда за самосъхранение и неразривно свързаната с нея жестокост. Тази колония би престанала да бъде наша колония, превръщайки се във военна република срещу победените, вечно враждебни племена. Повтарящите се нападения и жертвите ще пораждат не само желание за отмъщение и злоба, извращаващи скъпия за нас човешки образ, но и обективно ще принуждават към преход от самозащита към безпощадно настъпление. И в края на краищата след дълги колебания и безплодна, мъчителна загуба на сили ние неизбежно ще дойдем до онова решение на въпроса, което като същества, съзнателни и предвиждащи хода на събитията, сме длъжни да приемем от самото начало: *колонизацията на Земята изисква пълното изтребление на земното човечество.*

(Сред стотиците слушатели преминава ропот на ужас, сред който се отделя гръмкото негодуващо възклицание на Нети.) Когато тишината се възстановява, Стерни спокойно продължава:

— Трябва да се разбере истината, колкото и сурова да е тя, и твърдо да се погледне в очите. Предстои ни едно от двете: или прекъсване на развитието на нашия живот, или унищожаване на чуждия земен живот. Трети път пред нас няма. (Гласът на Нети: „Не е истина!“) Аз зная какво има пред вид Нети и ще анализирам третата възможност, която тя предлага.

Това е опитът за незабавно превъзпитание на земното човечество в социалистически дух — план, който всички ние доскоро бяхме склонни да осъществим и от който сега според мен сме длъжни да се откажем. Ние вече знаем достатъчно за земните хора, за да разберем, че тази идея е неосъществима.

Културното равнище на напредналите народи на Земята приблизително съответствува на онова, на което са били нашите прадеди в епохата на прокарването на Големите канали. Там господствува капитализмът, а пролетариатът води борба за социализъм. Ако съдим по това, бихме могли да допуснем, че скоро ще настъпи превратът, който ще премахне системата на организирано насилие и ще създаде възможност за свободно и бързо развитие на човешкия живот. Но земният капитализъм има важни особености, които много променят нещата.

От една страна, земният свят е страшно раздробен в политическо и национално отношение, така че борбата за социализъм се води не като единен цялостен процес в едно общество, а като редица самостоятелни, своеобразни процеси в отделните общества, разделени от държавна организация, език, а понякога и раса. От друга страна, формите на социална борба там са много по-груби и механични, отколкото това беше при нас, и прякото физическо насилие, вълплетено в постоянните армии и въоръжени въстания играе несравнено по-голяма роля.

И така въпросът за социалната революция е много неопределен: предвиждат се не една, а множество социални революции — в различни страни, по различно време, вероятно с нееднакъв характер и главното — със съмнителен и несигурен изход. Господстващите класи, опирайки се на армията и развитата военна техника, в някои случаи могат да нанесат на въстаналия пролетариат такова изстребително поражение, което в цели обширни държави да върне борбата за социализъм десетки години назад. Подобни примери вече има в летописите на Земята. А ако в отделни напреднали страни социализмът възтържествува, те ще бъдат като острови сред враждебния капиталистически, а отчасти даже предкапиталистически свят. Борейки се за своето господство, висшите класи на несоциалистическите страни ще насочат всичките си усилия да разрушат тези острови, постоянно ще организират военни нападения

срещу тях и ще намерят сред социалистическите нации достатъчно съюзници, готови да приемат всякакво правителство, съставено от предишните едри и дребни собственици. Трудно е да се предвиди резултатът от тези стълкновения. Но даже там, където социализмът се задържи и излезе победител, неговият характер ще бъде дълбоко и задълго изопачен от дългите години обсадно положение, от необходимите терор и военщина, с неизбежно последствие — варварския патриотизъм. И това далеч няма да бъде нашият социализъм.

Според предишните ни планове задачата на нашето вмешателство беше да ускорим и помогнем тържеството на социализма. По какъв начин можем да направим това? Първо, можем да предадем на хората от Земята нашата техника, нашата наука, умението ни да господствуваме над силите на природата и с това толкова да издигнем културата им, че изостаналите форми на икономическия и политически живот да се окажат в твърде рязко противоречие с нея и да отпаднат поради собствената си негодност. Второ, можем пряко да поддържаме социалистическия пролетариат в неговата революционна борба и да му помогнем да сломи съпротивата на двете класи. Други начини няма. Но тези два ще достигнат ли целта си? Сега ние знаем достатъчно, за да отговорим решително — не!

Какво ще стане, ако предадем нашите технически знания и методи в ръцете на земните хора?

Първи ще ги завладеят за своя полза и ще увеличат с тях силата си *господстващите* класи от всички страни. Това е неизбежно, защото в техни ръце се намират всички материални средства на труда и им служат деветдесет и девет процента от всички учени и инженери — значи, *само те ще могат да използват* новата техника. И в резултат ще засилят властта си над масите. Нещо повече — те незабавно ще използват новите мощни средства за изстребление и разрушение срещу социалистическия пролетариат. Те ще удесеторят преследването му и ще организират широка провокация, за да го предизвикат на открит бой, в който да смажат най-съзнателните, най-добрите му сили, идейно да го обезглавят, преди той да е успял да овладее новите, по-ефикасни методи за военно насилие. По такъв начин нашето вмешателство ще даде тласък на реакцията отгоре и ще й предостави оръжие с

невиждана сила. В крайна сметка то за десетки години ще забави борбата за социализъм.

А какво бихме постигнали с опитите си да окажем пряка помощ на социалистическия пролетариат срещу враговете му?

Да предположим — макар че това не е сигурно, — че той приеме съюза с нас. Тогава лесно ще удържим първите победи. Но по-нататък? Неизбежно ще възникне най-ожесточен и бесен патриотизъм сред останалите класи на обществото, насочен срещу нас и социалистите на Земята... Пролетариатът все още представлява малцинство почти във всички, даже в най-напредналите страни на Земята; болшинство са неуспелите да се разорят дребни собственици — най-невежите и тъмни маси. За едрите собственици и най-близките им прислужници — чиновниците и учените — няма да е проблем да ги вдигнат срещу пролетариата, защото тези маси по своята същност са консервативни и даже реакционни и извънредно болезнено възприемат всякакъв бърз прогрес. Пролетариатът, обкръжен от всички страни от озлобени и безпощадни врагове — към тях ще се присъединят и обширните слоеве изостанали в развитието си пролетарии, — ще се окаже в същото непоносимо положение, както и нашите колонисти сред победените земни племена. Ще има безчислени предателски нападения, погроми, кланета и най-важното — пролетариатът ще бъде в неблагоприятна позиция в обществото, за да може да ръководи преобразованието му. И отново нашата намеса няма да ускори, а ще забави социалния преврат.

Така той се отлага за неопределено време и ускоряването му не зависи от нас. Във всеки случай, ще се наложи да го чакаме много по-дълго, отколкото можем. Само след тридесет години ние ще имаме с 15–20 милиона свръхнаселение и с всяка година то ще нараства с 20–25 милиона. Трябва *предварително* да осъществим колонизацията, ако оставим това за последния момент, няма да ни стигнат силите и средствата.

Освен това повече от съмнително е, че ще успеем мирно да се разберем даже със социалистическите общества на Земята, ако те все пак възникнат неочаквано бързо. Както вече казах, това в много отношения няма да бъде нашият социализъм.

Вековете национално деление, взаимно неразбиране, груба и кървава борба няма да минат без последствия — те за дълго ще

оставят дълбоки следи в психиката на освободеното земно човечество. И не се знае колко варварство и тесногърдие ще пренесат земните социалисти в новото си общество.

Имаме налице опит, от който можем да съдим доколко далечна за нас е земната психика даже при най-добрите ѝ представители. От последната експедиция ние доведохме със себе си от Земята един социалист — човек, който в своята среда изпъкваше с душевната си сила и физическо здраве. И какво се получи? Нашият живот се оказа толкова чужд за него, толкова противоположен на цялата му същност, че за съвсем кратък период от време той се разболя от дълбоко психическо разстройство.

Това е един от най-добрите земни представители, избран от самия Мени. Какво можем да очакваме от останалите?

И така дилемата си остава: или да спрем нашето размножаване и с това да задържим цялото развитие на живота тук, или да колонизираме Земята, като предварително унищожим цялото ѝ човечество.

Аз говоря за унищожаване на цялото човечество, защото не можем да направим изключение дори за неговия социалистически авангард. Първо, технически не е възможно да го отделим от останалата маса сред всеобщата гибел — той представлява незначителна част от нея. И, второ, ако успеем да запазим социалистите, те самите ще започнат ожесточена безпощадна война с нас, жертвувайки себе си докрай, защото те никога няма да се примирят с гибелта на стотици милиони хора, подобни на тях, с които са ги свързвали множество тесни житейски връзки. В стълкновението на двата свята не може да има компромис.

Ние сме длъжни да избираме. И аз казвам: ние можем да изберем само един път.

Не бива да се жертвува висшият живот заради низшия. Сред земните хора няма да се намерят и няколко милиона, които съзнателно да се стремят към действително човешки начин на живот. Заради тези „зародишни“ хора ние не можем да се откажем от раждането и развитието на десетки, може би стотици милиони същества от нашия свят — хора в несравнимо по-пълното значение на тази дума. И в нашите действия няма да има жестокост, защото ние ще съумеем да ги

унищожим с много по-малко страдания за тях, отколкото самите те постоянно си причиняват един на друг.

Световният живот е единен. И за него ще бъде не загуба, а придобивка, ако на Земята, вместо нейния все още далечен полуварварски социализъм се разгърне още сега нашият социализъм — безкрайно развиващ се и несравнено по-хармоничен живот.

(След речта на Стерни отначало настъпва дълбока тишина. Прекъсва я Мени, предлагайки да се изкажат онези, които имат противоположни възгледи. Думата взема Нети.

VIII. НЕТИ

— „Световният живот е единен“ — каза Стерни. И какво ни предложи той?

Да унищожим завинаги цяла една своеобразна форма на този живот, форма, която никога повече няма да можем нито да възстановим, нито да заменим.

Тази прекрасна планета е живяла стотици милиони години свой особен живот, не като другите... И ето в недрата на мощните ѝ стихии започнало да се организира съзнание; издигайки се в жестока и трудна борба от ниските стъпала към по-високите, то най-накрая приело близки, родствени на нас човешки форми. Но те не са същите като на нашата планета — в тях се е отразила и съсредоточила историята на друга природа, на друга борба. Под тях се крие друга стихийност, те имат други противоречия и възможности за развитие. Настъпила е епохата, когато за първи път може да се осъществи единение на две велики линии на живота. Какво ново многообразие, каква висша хармония би възникнала от това съчетание! А тук казват: световният живот е единен, затова ние трябва не да обединяваме, а да... разрушаваме.

Когато Стерни сочеше доколко човечеството на Земята, неговата история, нрави и психика не приличат на нашите, той опроверга своята идея по-добре, отколкото бих могла да го направя аз. Ако те приличаха на нас във всичко, освен в степента на развитие, ако те бяха като нашите прадеди в епохата на капитализма, тогава спокойно бихме могли да се съгласим със Стерни — низшето стъпало може да бъде пожертвувано заради висшето, слабите заради силните. Но земните хора не са просто с по-ниска култура и по-слаби от нас — те са други, различни от нас и унищожавайки ги, ние няма да ги заместим в световното развитие, ние само механично ще запълним онази празнота, която ще се появи в царството от жизнени форми.

Земната култура действително се различава от нашата, но не по своето варварство и жестокост. Варварството и жестокостта са само преходни прояви на онази разточителност в процеса на развитие, с

която се отличава целият живот на Земята. Там борбата за съществуване е по-енергична и по-напрегната, природата непрекъснато създава много повече форми, но и много от тях стават жертва на развитието. И не може да бъде другояче, защото източникът на живот — Слънцето, изпраща към Земята осем пъти повече лъчиста енергия, отколкото получава нашата планета. Затова там се сее и пръска толкова много живот, затова в разнообразието на неговите форми възникват толкова много противоречия и така мъчително сложен, пълен с крушения, е пътят към тяхното примиряване. В царството на растенията и животните милиони видове ожесточено са се борили и изтласквали един друг, участвайки с живота и смъртта си в създаването на нови, по-завършени и хармонични, по-синтетични типове. Така е било и в царството на човека.

Нашата история, ако я сравним с историята на земното човечество, изглежда удивително проста, лишена от колебания, правилна до схематичност. Плавно и непрекъснато се е зараждал социализмът — изчезвали дребните собственици, развивал се пролетариатът. И това ставало без лутания и тласъци по цялата политически обединена планета. Водила се е борба, но хората се разбирали помежду си — пролетариатът не избързвал много, но и буржоазията не била прекалено реакционна, различните епохи и обществени формации не се смесвали така, както става на Земята — там в една високоразвита капиталистическа страна е възможна понякога феодална реакция и многочисленото селячество, изостанало в културата си с цял исторически период, често служи като оръдие на висшите класи за подтискане на пролетариата. Преди няколко поколения ние по равен и гладък път стигнахме до такова обществено устройство, което освобождава и обединява всички сили за социално развитие.

Друг е пътят, по който вървят нашите земни братя — трънлив, с много завои и прекъсвания. Малко от нас знаят и никой не е в състояние ясно да си представи до какво безумие е било доведено умението да се измъчват хора при най-културните народи на Земята от идейните и политически институции на висшите класи — църквата и държавата. И в резултат? Може би се е забавило развитието? Не, не можем да твърдим това — първите стадии на капитализма до зараждането на пролетарско социалистическо съзнание са протекли

сред хаос и жестока борба не по-бавно, а по-бързо, отколкото при нас. Но суровата и безпощадна борба е породила в борците такъв подем на енергия и страст, такава сила на героизъм и мъченичество, каквито умерената и не така трагична борба на нашите прадеди не познава, и в това отношение земният тип живот не е по-низш, а по-висш от нашия, макар че ние, по-старши по култура, стоим на много по-високо стъпало.

Земното човечество е раздробено, отделните раси и нации са се сраснали със своите територии, говорят на различни езици и дълбоко неразбиране е проникнало във всичките им жизнени отношения... Затова обединяването между хората, което с огромни трудности си пробива път, ще бъде постигнато от нашите земни братя много по-късно, отколкото при нас. Това деление е породено от широтата на земния свят, от богатството и разнообразието на неговата природа. Така възникват множество различни гледни точки в разбирането за вселената. Нима всичко това поставя Земята и нейните хора по-ниско, а не по-високо от нашия свят в аналогичните епохи от неговата история?

Дже механичното различие на езиците, на които те говорят, до голяма степен е помагало за развитието на тяхното мислене, освобождавайки понятията от грубата власт на думите, с които се изразяват. Сравнете философията на земните хора с философията на нашите прадеди при капитализма. Тя е не само по-разнообразна, но и по-сложна, и в най-добрите си школи анализира живота по-дълбоко и по-вярно, откривайки връзката между фактите и понятията. Разбира се, всяка философия е израз на слабостта и раздробеността на познанието, на изостаналото научно развитие, това е опит да се даде единна картина на битието, запълвайки с изречения неизвестните в науката моменти. Но забележете колко предположения на земните прогресивни философски мислители и борци предшествуват в груби черти откритията на нашата наука — такава е почти цялата обществена философия на социалистите. Нищо чудно племената, надминали нашите прадеди във философското творчество, впоследствие да надминат и нас самите в научното.

И Стерни иска да измерва това човечество с броя на праведниците — съзнателните социалисти, иска да съди за него по днешните му противоречия, а не по онези сили, които са ги породили и

някога ще ги преодолеят. Той иска да пресуши навеки този бурен, но прекрасен океан на живота!

Твърдо и решително трябва да му отговорим: *никога!*

Ние сме длъжни да подготвим бъдещия си съюз с човечеството на Земята. Ние не можем да ускорим значително неговия преход към свободния строй, но защо да не направим малкото, за което имаме сили. И ако ние не успяхме да опазим първия пратеник на Земята тук от ненужните страдания на болестта, то това говори зле за нас, а не за тях. За щастие той скоро ще оздравее, но даже и ако накрая това бързо сближаване с един чужд за него живот го убие, той все пак ще успее да направи още много за бъдещия съюз на двата свята.

А колкото до нашите собствени затруднения и опасности, длъжни сме да ги преодолеем по други пътища. Трябва да насочим нови научни сили към химията на белтъчините и да подготвим, доколкото е възможно, колонизацията на Венера. Ако не успеем да решим тези задачи в кратък срок, трябва временно да ограничим размножаването. Кой разумен акушер няма да пожертвува живота на неродения младенец, за да спаси жената? Ние също сме длъжни, ако това се наложи, да пожертвуваме частица от бъдещия свой живот за другия, засега още чужд за нас, който съществува и се развива. Съюзът на световите многократно ще изкупи тази жертва.

Висша цел е единството на живота и висш разум е любовта!

(Дълбоко мълчание. После думата взема Мени.)

IX. МЕНИ

— Аз внимателно наблюдавах настроението на другарите и виждам, че повечето от тях са на страната на Нети. Много се радвам, защото и моята гледна точка е приблизително същата. Ще прибавя само едно съображение от практичен характер, което ми се струва много важно. Сериозно се опасявам, че в настоящия момент няма да ни стигнат технически средства за масова колонизация на други планети, дори и да решим да я осъществяваме.

Ние можем да построим десетки хиляди големи етеронефи, но ще се окаже, че няма с какво да ги приведем в движение. Ще ни бъде нужна стотици пъти повече радиева материя, отколкото досега, а в същото време всички известни ни местонаходища се изтощават и все по-рядко откриваме нови.

Да не забравяме, че радиевата материя ни е нужна постоянно — не само за да реализираме голямата скорост на етеронефите. Вие знаете, че цялата ни техническа химия се гради на тези вещества. Използваме я при производството на „минус-материя“, без която същите тези етеронефи и безчислените ни аероплани се превръщат в негодни тежки сандъци. Не можем да се лишим от активното ѝ използване.

Но най-лошото е, че единствената възможност да се откажем от колонизация — синтезът на белтъчините — също може да се окаже неосъществима заради недостига от радиеви вещества. При огромната сложност на състава на белтъчините немислимо е да стигнем до технически прост и удобен за фабрично производство синтез, ако използваме старите методи на постепенно усложняване. Преди няколко години, както знаете, успяхме да получим по този начин изкуствени белтъчини, но в нищожно количество и с големи загуби на енергия и време, така че този опит имаше само теоретично значение. Масовото производство на белтъчини от неорганичен материал е възможно само посредством бързите и резки промени в химическия състав, които ние постигаме, действайки с неустойчиви елементи върху обикновена устойчива материя. За да успеем, ще трябва десетки

хиляди научни работници да се насочат специално към изследванията на синтеза на белтъчините и да проведат милиони различни нови опити. За тях, а по-късно, в случай на успех, и за масовото производство на белтъчини ще са необходими огромни количества активна материя, с каквито ние сега не разполагаме.

И така, както и да погледнем, ние не можем да разрешим успешно интересуващия ни въпрос, ако не намерим нови източници на радиоелементи. Но къде да ги търсим? Очевидно, на други планети, тоест на Земята или на Венера. За мене е несъмнено, че първият опит трябва да бъде направен именно на Венера.

Можем само да предполагаваме, че на Земята има богати запаси от активни елементи. За Венера това е напълно сигурно. Земните местонаходища не са ни известни, защото за съжаление тези, които земните учени са открили, нищо не струват. На Венера открихме местонаходища още с първите крачки на нашата експедиция. На Земята главните залежи са разположени, както и у нас, дълбоко под повърхността. На Венера някои от тях се намират толкова близо, че радиациите им веднага бяха открити по фотографски път. Ако търсим радий на Земята, трябва да преровим континентите, както направихме на нашата планета — това може да ни отнеме десетки години, а рискуваме и да се излъжем в очакванията си. На Венера без никакво бавене може да започне добивът на онова, което вече е намерено.

Затова аз съм дълбоко убеден, че каквото и решение да вземем по-късно по въпроса за масовата колонизация, за да гарантираме осъществяването му, ние трябва незабавно да организираме малка, може би временна колонизация на Венера с единствената цел — добив на активна материя.

Разбира се, естествените препятствия са огромни, но сега няма да ни се наложи да ги преодоляваме напълно. Ние трябва да овладеем само малък участък от тази планета. Всъщност, става въпрос за голяма експедиция, която да прекара там не месеци, както предишните, а цели години, добивайки радий. Едновременно с това ще се наложи да се води енергична борба с природните условия, да се предпазват хората от убийствения климат, неизвестните болести и други опасности. Ще има големи жертви, възможно е само малка част от експедицията да се върне обратно. Но опит трябва да се направи.

Като начало най-подходящо място по наличните данни е островът на Горещите бури. Аз внимателно изучих природата му и съставих подробен план за организацията на работа. Ако намирате, че е възможно да го обсъдим сега, другари, аз незабавно ще го изложа пред вас.

(Никой не възразява и Мени преминава към изложението на своя план, като подробно разглежда всички технически детайли. След завършването на неговата реч излизат нови оратори, но те говорят изключително по неговия план, обсъждайки частните случаи. Някои изразяват недоверие към успеха на експедицията, но всички са съгласни, че опит трябва да се направи. В заключение се приема резолюцията, предложена от Мени.)

Х. УБИЙСТВОТО

Толкова дълбоко бях зашеметен, че не се опитах дори да събера мислите си. Чувствувах само, че студена болка притиска сърцето ми в железен пръстен и пред съзнанието ми като яростна халюцинация заставаще огромната фигура на Стерни с неговото неумолимо-спокойно лице. Всичко останало се смесваше и ехтеше в тежък, тъмен хаос.

Излязох от библиотеката и автоматично седнах в лодката. Студеният вятър при бързия полет ме накара плътно да се загърна в плаща си и това сякаш ми внуши нова мисъл, която веднага зае изцяло съзнанието ми като неотменима повеля: аз трябва да остана сам. Когато пристигнах в къщи, незабавно започнах да я изпълнявам — все така механично, като че действуваше някой друг, а не аз самият.

Написах на ръководящата фабрична колегия, че временно ще отсъствам от работа. На Ено казах, че засега трябва да се разделим. Тя ме погледна тревожно-изпитателно и побледня, но не каза нито дума. Едва по-късно, в последната минута на отпътуването, попита не искам ли да видя Нела. Отговорих й: „Не!“ и я целунах за последен път.

После потънах в мъртво вцепенение. Имаше студена болка и откъслеци от мисли. От думите на Нети и Мени остана блед, равнодушен спомен, сякаш всичко това не беше важно и интересно за мен. Веднъж само се мярна съображението: „Да, ето защо замина Нети — всичко зависи от експедицията.“ Рязко и отчетливо изплуваха отделни изрази и цели фрази на Стерни: „Трябва да се разбере необходимостта... няколко милиона «зародишни» хора... пълно унищожение на земното човечество... той е болен от тежко душевно заболяване...“ Но не правех нито връзки между тях, нито изводи. Понякога си представях гибелта на човечеството като свършен факт, но в смътна, отвлечена форма. Болката в сърцето се засилваше и се пораждаше мисълта, че аз съм виновен за тази гибел. За кратко време се появяваше съзнанието, че все още няма нищо такова и може би няма и да има. Но болката не спираше и мисълта отново бавно

установяваше: „Всички ще умрат... и Ана Николаевна... и работникът Ваня... и Нети, не, Нети ще остане, тя е марсианка... а всички ще умрат... и няма да има жестокост, защото няма да има страдания... да, така каза Стерни... а всички ще умрат, защото аз бях болен... значи, аз съм виновен...“ Откъслеци от тежките мисли се врязваха, застиваха и оставаха в съзнанието ми, студени и неподвижни. И времето сякаш спря заедно с тях.

Това беше бълнуване — мъчително, непрекъснато, безизходно. Около мен нямаше призраци. Само в душата ми имаше един черен призрак. И това не можеше да има край, защото времето спря.

Появи се мисълта за самоубийство — течеше бавно, но не изпълваше съзнанието ми. Самоубийството ми се струваше безполезно и скучно: нима то можеше да прекрати тази черна болка, която беше *всичко*? Не вярвах в самоубийството, защото не вярвах в самото съществуване. Имаше мъка, студ, ненавистното *всичко*, но моето „аз“ се губеше като нещо незабележимо, нищожно, безкрайно малко. „Мен“ ме нямаше.

В отделни минути ставаше толкова непоносимо, че се появяваше непреодолимото желание да се нахвърля върху всичко наоколо, живо и мъртво, да бия, да руша, да унищожавам. Но все още съзнавах, че това е по детски безсмислено, стисках зъби и се сдържах.

Мисълта за Стерни постоянно се връщаше и неподвижно спираше в съзнанието ми. Тогава тя ставаше център на цялата мъка и болка. Малко по малко, много бавно, но непрекъснато около този център започна да се формира намерението, което после премина в ясно, непреклонно решение: „Трябва да видя Стерни.“ Защо, по какви причини, не бих могъл да кажа. Но нямаше съмнение, че ще го направя. И в същото време беше мъчително трудно да изляза от моята неподвижност, за да изпълня решението си.

Накрая настъпи денят, когато събрах енергия, за да преодолеем това вътрешно съпротивление. Седнах в лодката и поех към обсерваторията, която ръководеше Стерни. По пътя се мъчех да обмисля какво ще говоря с него, но студът в сърцето ми и около мен парализираха мисълта ми. След три часа пристигнах.

Влязох в голямата зала на обсерваторията и казах на един от работещите там другари: „Трябва да видя Стерни.“ Той отиде при него и като се върна след минута, съобщи, че Стерни е зает с проверката на

инструментите, след четвърт час ще бъде свободен, а дотогава ще е по-удобно да го почакам в неговия кабинет.

Заведоха ме в кабинета, седнах в креслото пред писмената маса и зачаках. Кабинетът беше пълен с различни прибори и машини, някои от които вече ми бяха познати, а някои — не. Срещу креслото имаше някакъв малък инструмент на тежък метален статив, който завършваше с три крачета. На масата лежеше отворена книга за Земята и нейните обитатели. Аз машинално започнах да я чета, но спрях на първите фрази и изпаднах в състояние, близко до предишното вцепенение. Само в гърдите си заедно с обичайната мъка чувствавах някакво неопределено конвулсивно вълнение. Не помня колко време мина така.

В коридора се чува тежки стъпки и в стаята влезе Стерни с обичайния си спокойно-делови вид. Той се отпусна в креслото от другата страна на масата и въпросително ме погледна. Аз мълчах. Той почака около минута и ме попита направо:

— С какво мога да ви бъда полезен?

Аз продължавах да мълча и да го гледам като неодушевен предмет. Той едва забележимо помръдна рамене и очаквателно се разположи в креслото.

— Мъжът на Нети... — произнесох аз накрая с усилие, почти несъзнателно, без да се обръщам към него.

— Аз бях мъж на Нети — спокойно ме поправи той. — Ние сме разделени отдавна.

— ... Унищожението... няма да бъде... жестокост... — продължавах аз все така бавно и полусъзнателно, повтаряйки онази мисъл, която се беше врязала в паметта ми.

— А, за това ли говорите — каза той спокойно. — Но нали сега не става дума за такова нещо. Както знаете, взето е съвсем друго предварително решение.

— Предварително решение... — машинално повторих аз.

— Що се отнася до моя тогавашен план — прибави Стерни, — макар че не съм се отказал напълно от него, трябва да кажа, че сега не бих могъл да го защитавам така уверено.

— Не напълно... — повторих аз.

— Вашето оздравяване и участието ви в общата работа разрушиха отчасти моята аргументация...

— Изстребление... отчасти... — прекъснах го аз и сигурно цялата ми болка и мъка твърде ясно са се отразили в несъзнателната ми ирония, защото Стерни побледня и тревожно ме погледна. Настъпи мълчание.

Изведнъж студеният пръстен на болката стисна сърцето ми с небивала, неизразима сила. Аз се отметнах към облегалката на креслото, за да удържа един безумен вик. Пръстите на ръката ми конвулсивно стиснаха нещо твърдо и студено. Почувствувах хладно оръжие в ръката си и сткхийно-непреодолимата болка се превърна в бясно отчаяние. Сках от креслото и нанесох страшен удар на Стерни. Едно от крачетата на триножника попадна в слепоочието му и той без вик, без стон се наклони на една страна. Хвърлих оръжието си. То иззвънтя и задрънча между машините. Всичко беше свършено.

Излязох в коридора и казах на първия срещнат: „Аз убих Стерни.“ Той побледня и бързо влезе в кабинета, но очевидно там се убеди, че вече няма нужда от помощ, и се върна при мен. Заведе ме в своята стая, поръча на друг свой колега да извика по телефона лекар и да отиде при Стерни и остана насаме с мен. Не се решаваше да ме заговори. Аз сам го попитах:

— Тук ли е Ено?

— Не — каза той, — тя замина за няколко дена при Нела.

После отново настъпи мълчание, докато не се появи лекарят. Той се опита да ми зададе въпроси за станалото, аз казах, че не искам да разговарям. Тогава ме откара в най-близката клиника за душевно болни.

Там ми предоставиха голямо, удобно помещение и дълго време не ме безпокоиха. Това беше всичко, което можех да желая.

Струваше ми се, че положението е ясно. Аз убих Стерни и с това погубих всичко. Марсианците виждат на практика какво могат да очакват от сближаването със земните хора. Те се убеждават, че даже онзи, когото са смятали за най-способен да заживее техния живот, не може да им предложи нищо освен насилие и смърт. Стерни е убит — идеята му възкръсва. Последната надежда изчезва, земният свят е обречен. И аз съм виновен за всичко.

Тези мисли бързо се появиха в главата ми след убийството и неподвижно се възцариха там заедно със спомена за него. Отначало студената им категоричност ми носеше някакво успокоение. Но после

мъката и болката започнаха отново да се усилват, както ми се струваше, до безкрайност.

Заедно с това изпитвах дълбоко отвращение от самия себе си. Чувствувах се предател на цялото човечество. Мяркаше се смътната надежда, че марсианците ще ме убият, но веднага се появяваше мисълта, че съм им твърде противен и че презрението ще им попречи да го направят. Те наистина прикриваха отвращението си от мен, но въпреки усилията им аз го виждах ясно.

Колко време мина така, не зная. Накрая лекарят дойде при мен и каза, че трябва да сменя обстановката и ще ме изпратят на Земята. Помислих, че зад това се крие предстоящото ми смъртно наказание, но не възразих. Помолих само да изхвърлят тялото ми по далече от всички планети, за да не ги скверни.

Впечатленията от пътешествието ми обратно са твърде смътни в спомените ми. Около мен нямаше познати лица, с никого не разговарях. Съзнанието ми не беше объркано, но аз почти нищо не забелязвах наоколо. Беше ми все едно.

ЧАСТ IV

I. ПРИ ВЕРНЕР

Не помня как съм дошъл на себе си в лечебницата на доктор Вернер, мой по-възрастен приятел. Това беше болница, издържана от местната управа на една от северните губернии, за която знаех от писмата на Вернер. Тя се намираше на няколко версти от губерния град, беше уредена отвратително и винаги страшно препълнена; с необикновено ловък домакин и недостатъчен, измъчен от работа медицински персонал. Доктор Вернер водеше упорита война с твърде либералната управа заради домакина, заради допълнителните бараки, които тя много неохотно строеше, заради църквата, която тя щеше да дострои на всяка цена, заради заплатите на служащите и т.н. Болните вместо да оздравеят, благополучно изпадаха в неизлечимо слабоумие или умираха от туберкулоза поради недостига на въздух и храна. Самият Вернер, разбира се, отдавна би си отишъл оттук, ако някои особени обстоятелства, свързани с революционното му минало, не го принуждаваха да остане.

Но всички тези прелести на губернияската болница не ме засегнаха. Вернер беше добър другар и без да се замисли, жертвува своето удобство заради мен. Той ми предостави две стаи от голямата си квартира, дадена му като на главен лекар, в третата настаня един млад фелдшер, а в четвъртата — някакъв нелегален другар, който беше представен като болногледач. Нямах, разбира се, предишния комфорт и въпреки цялата деликатност на двамата млади другари, надзорът над мене беше много по-груб и забележим, отколкото при марсианците. Но всичко това ми беше свършено безразлично.

Както и марсианските лекари, доктор Вернер почти не ме лекуваше, само понякога ми даваше приспивателно и се грижеше главно за удобството и спокойствието ми. Всяка сутрин и всяка вечер той идваше при мен след ваната, която другарите грижливо ми приготвяха, но влизаше само за минутка и се ограничаваше с въпроса не ми ли трябва нещо. През дългите месеци на болестта аз съвсем бях отвикнал да разговарям и му отвърщах само с „не“ или изобщо не отговарях. Но вниманието му ме трогваше и в същото време аз смятах,

че съвсем не заслужавам такова отношение и трябва да му го кажа. Накрая успях да събера достатъчно сили, за да му съобщя, че съм убиец и предател и че заради мен ще загине цялото човечество. Той нищо не възрази, само се усмихна и след това започна по-често да идва при мене.

Полека-лека промяната в обстановката оказа благотворното си въздействие. Болката започна по-слабо да стяга сърцето ми, мъката избледняваше, мислите ми ставаха все по-подвижни и в по-светла гама. Аз започнах да излизам от стаите, разхождах се из градината и горичката. Някой от другарите постоянно биваше наблизо. Това ми беше неприятно, но аз разбих, че един убиец не може да бъде пуснат свободно да се разхожда, понякога аз даже сам разговарях с тях, естествено, на дребни теми.

Беше ранна пролет и възраждането на живота около мен вече не изостряше мъчителните ми спомени. Като слушах чуруликането на птичките, аз даже изпитвах някакво тъжно успокоение, че те останат и ще живеят, а само хората са обречени на гибел. Веднъж край гората ме срещна един слабоумен, който отиваше да работи в полето. Той побърза да ми се представи с необикновена гордост — имаше мания за величие, — като каза, че служи в околийската полиция, очевидно най-голямата власт, която е познавал през свободния си живот. За първи път, откакто бях болен, аз неволно се засмях. Чувствувах отечеството край себе си и като Антей събирах, макар и много бавно, нови сили от родната земя.

II. БЕШЕ ЛИ, ИЛИ НЕ БЕШЕ?

Когато започнах да мисля повече за околните, поисках да разбера известно ли е на Вернер и на другите двама другари какво се беше случило с мен и какво бях направил. Попитах Вернер кой ме доведе в лечебницата. Той отговори, че съм пристигнал с двама непознати млади мъже, които не могли да му кажат нищо интересно за болестта ми. Те казали, че са ме срещнали случайно в столицата, бил съм много зле, познавали ме от преди революцията и били чували от мен за доктор Вернер, затова решили да се обърнат към него. Заминали си още същия ден. Вернер решил, че това са сигурни хора и няма основания да не им вярва. Самият той от няколко години ме изгубил от погледа си и никой не можел да му каже нищо за мен...

Исках да разкажа на Вернер за извършеното от мен убийство, но това беше страшно трудно поради сложността на цялата история и многото обстоятелства, които на всеки страничен човек биха се сторили твърде странни. Обясних затруднението си на Вернер и получих от него неочакван отговор:

— Най-добре е изобщо да не ми разказвате нищо. Това не е полезно за вас в момента. Аз, разбира се, няма да споря, но няма и да повярвам на историята, която ще ми разкажете. Вие сте болен от меланхолия, болест, при която хората съвсем искрено си приписват небивали престъпления, и паметта им, приспособявайки се към бълнуванията, подсказва лъжливи спомени. Вие също няма да ми повярвате, докато не оздравеете. Затова по-добре да отложим вашия разказ дотогава.

Ако този разговор беше станал преди няколко месеца, аз непременно щях да намеря в думите на Вернер недоверие и презрение към мен. Но сега, когато душата ми търсеше почивка и успокоение, аз се отнесох към него иначе. Приятно ми беше да мисля, че моето престъпление е неизвестно на другарите и даже самото то все още подлежи на съмнение. Започнах да си го спомням все по-рядко.

Оздравяването ми тръгна бързо, вече по-рядко и за кратко време се връщаха пристъпите на предишната мъка. Вернер явно беше

доволен от мен и дори почти отмени медицинския надзор. Веднъж, като си спомних какво беше казал за моето „бълнуване“, аз го помолих да ми даде да прочета някоя типична история на подобно заболяване, от тези, които е наблюдавал и описвал в болницата. Той изпълни молбата ми, макар с голямо колебание и явно нежелание. От натрупаните описания на болестта той избра едно и ми го подаде.

Ставаше дума за някакъв селянин от отдалечено, глухо село, когото нуждата довела в столицата, и той постъпил на работа в една от големите фабрики. Животът в големия град явно го побъркал и по думите на жена му той дълго бил „не на себе си“. После му минало, той започнал да живее и работи като всички останали. Когато във фабриката избухнала стачка, той бил заедно с другарите си. Стачката била дълга и упорита и той, жена му и детето много гладували. Изведнъж той „затъгувал“, започнал да се упреква, че се е оженил и има дете и изобщо, че не е живял „както е угодно богу“.

После започнал да „говори несвързано“ и го завели в болницата, а оттам го отпратили в тукашната лечебница, тъй като се оказал родом от тази губерния. Той твърдял, че е изменил на стачката и е предал другарите си, а също и „добрия инженер“, тайно подкрепил стачката, който бил обесен от правителството. По една случайност аз знаех отблизо цялата история на тази стачка — по него време работех в столицата. В действителност там нямаше никакво предателство, а „добрият инженер“ не само не беше екзекутиран, но даже не го и арестуваха. Накрая работникът оздравял.

Тази история тласна в нова посока мислите ми. Започнах да се съмнявам — наистина ли бях извършил убийство, или, както казваше Вернер, „паметта ми се беше приспособила към бълнуванията на меланхолията“. Всички спомени за живота ми сред марсианците бяха странно смътни и бледи, до голяма степен откъслечни и непълни и макар че най-отчетливо си спомнях картината на престъплението, дори тя някак се объркваше и помътняваше пред простите и ясни впечатления от настоящето. Понякога аз отхвърлях малодушните успокоителни съмнения и ясно съзнавах, че всичко това е *било* и с нищо не може да се промени. Но после съмненията и умозаклученията се връщаха, те ми помагаша да се отърва от мисълта за миналото. Хората така охотно вярват в това, което им е приятно... И

макар някъде в дълбочината на душата ми да оставаше съзнанието, че това е лъжа, аз упорито ѝ се отдавах, като на радостна мечта.

Сега си мисля, че без това лъжливо самовнушение не бих оздравял така бързо и напълно.

III. ЖИВОТЪТ В РОДИНАТА

Вернер внимателно ме пазеше от всякакви впечатления, които биха били „вредни“ за здравето ми. Той не ми позволяваше да отивам при него в самата лечебница и от всички душевно болни, които се намираха там, аз можех да наблюдавам само безнадеждните случаи (те ходеха свободно и работеха в полето, в гората или градината), но това, честно казано, не ми беше интересно. Никак не обичам безнадеждните, ненужни и обречени неща. Искаше ми се да срещам болните в остра форма, онези, които могат да оздравеят, и особено меланхолиците и веселите манияци. Вернер обеща сам да ми ги покаже, когато оздравея, но все отлагаше. Това така и не стана.

Още по-усилно Вернер ме изолираше от политическия живот в моята родина. Той явно предполагаше, че болестта ми се е породила от тежките преживявания на революцията. Не подозираше, че през цялото това време аз съм бил откъснат от родината си и дори не можех да зная какво става там. Това незнание той смяташе просто за забравяне, предизвикано от болестта и намираше, че е много полезно за мен. И не само че не ми говореше нищо по тези въпроси, но забрани и на моите болногледачи, а в цялата му квартира нямаше нито един вестник, книжка или списание от последните години — всичко това се пазеше в кабинета му в лечебницата. Аз трябваше да живея на политически изолиран остров.

Отначало, когато исках само спокойствие и тишина, това положение ми харесваше. Но после с натрупването, на сили ми ставаше все по-тясно в тази черупка. Започнах да досаждам с въпроси на моите спътници, но те, верни на заповедта на лекаря, отказваха да ми отговарят. Беше досадно и скучно. Започнах да търся начини да се измъкна от моята политическа карантина и се опитах да убедя Вернер, че вече съм достатъчно здрав, за да чета вестници. Но всичко беше безполезно. Вернер ми обясни, че е още рано и той сам ще реши кога може да смени умствената ми диета.

Оставаше ми да прибегна до хитрост. Трябваше да си намеря съмишленик сред околните. Много трудно бих склонил фелдшера на

своя страна — той имаше твърде висока представа за професионалния си дълг. Насочих усилията си към другия болногледач, другаря Владимир. Не срещнах голяма съпротива.

Преди това Владимир бил работник. Слабо образован и почти момче, той беше редови, но изпитан войник на революцията. По време на един знаменит погром, в който много другари загинали от куршумите или в пламъците на пожара, той си пробил път през тълпата погромаджии, като застрелял няколко души и по случайност не получил нито една рана. После дълго скитал като нелегален из различни градове и села, изпълнявайки скромната и опасна роля на преносвач на оръжие и литература. Накрая почвата под краката му станала твърде гореща и той бил принуден за известно време да се скрие при Вернер. Всичко това аз научих по-късно. Но от самото начало забелязах, че юношата много се измъчва от ниското си образование и му е трудно да се занимава самостоятелно при липсата на предварителна подготовка. Започнах да се занимавам с него. Учението тръгна добре и аз завинаги завоювах сърцето му. По-нататък беше вече леко — Владимир не беше много наясно с медицинските съображения и ние направихме малък заговор срещу строгостта на Вернер. Разказите на Владимир, вестниците, списанията, политическите брошури, които той тайно ми носеше, бързо обрисоваха пред мене живота в родината през годините на моето отсъствие.

Революцията се развивала неравномерно и се проточала мъчително. Работническата класа атакувала първа и отначало стремителното ѝ нападение удържало големи победи. Но в решителния момент селските маси не я подкрепили и тя претърпяла жестоко поражение от обединените сили на реакцията. Докато събирала енергия за новия бой и очаквала селския ариергард на революцията, между старата помещическа власт и буржоазията започнали преговори, опити да се спазарят и сплотят за потъпкване на революцията. Тези опити били предрешени като парламентарна комедия и постоянно свършвали с неуспех поради непримиримостта на реакционерите-крепостници. Парламентите се свиквали и грубо разпръсквали един след друг, като в детска игра. Буржоазията, уморена от бурите на революцията, изплашена от самостоятелността и енергията на първите прояви на пролетариата, през цялото време държала курс надясно. Селячеството, революционно по настроение в

основната си маса, бавно трупало политически опит и с пламъка на безкрайните палежи осветявало пътя си към висшите форми на борба. Старата власт наред с кървавото подтисничество на селячеството се опитала да подкупи част от него с продажбата на участъци земя, но го направила в такива нищожни размери и толкова безсмислено, че нищо не излязло. Въстаническите акции на отделни партизани и групи се увеличавали с всеки ден. В страната царял небивал, невиджан никъде по света двоен терор — отгоре и отдолу.

Идваха нови, решителни битки. Но така дълъг и пълен с колебания беше техният път, че мнозина бяха успели да се уморят и даже отчаят. От страна на радикалната интелигенция, която участвуваше в борбата главно със съчувствието си, измяната беше почти поголовна. За това, разбира се, не трябваше да се съжбява. Но унинието и безнадеждността бяха успели да свият гнездо и сред някои мои предишни другари. По този факт можех да съдя колко тежък и изтощителен е бил революционният живот през изминалото време. Самият аз, човек, преживял навечерието на революцията и нейното начало, но неизпитал върху себе си гнета на последвалите поражения, ясно виждах, че е безсмислено да се погребва революцията. Виждах как всичко се е изменило през тези години, колко нови сили са се втели в борбата и колко измамно е създаването се мнимо равновесие. Новата революционна вълна беше неизбежна и близка.

Налагаше се обаче да се чака. Аз разбирах колко мъчителна и тежка е работата на другарите в тази обстановка. Но не бързах да се присъединя към тях, независимо от мнението на Вернер. По-добре беше да натрупам сили, за да имам достатъчно, когато се наложи.

По време на дългите разходки из гората ние с Владимир обсъждахме шансовете и условията за предстоящата борба. Дълбоко ме трогваха наивно-героичните му планове и мечти. Той приличаше на благородно мило дете, комуто е съдена обикновена, непретенциозно-красива смърт на боец — какъвто беше и младият му живот. Славни жертви набелязва революцията и със силна кръв обагрят пролетарското си знаме!

Но не само Владимир ми изглеждаше дете. Много детска наивност, която по-рано не съм забелязвал и чувствувал, сега откривах и у Вернер, стария работник на революцията, и у другите другари, за които си спомнях. Всички хора, които познавах на Земята, ми

изглеждаха полудеца, подрастващи, които смътно възприемат живота в себе си и около себе си и полусъзнателно се отдават на вътрешна и външна стихийност. В това чувство нямаше и капка снизходителност или презрение, а дълбока симпатия и братски интерес към хората-зародиши, децата на младото човечество.

IV. ПЛИКЪТ

Горещото лятно слънце сякаш разтопи леда, сковал живота в страната. Той се пробуждаше, светкавиците на новата буря вече пламваха на хоризонта и глухи тътнежи отново започнаха да се носят от низините. Това слънце, това пробуждане сгряваха душата ми, вливаха нови сили в мен и аз чувствавах, че скоро ще бъда здрав, както никога досега.

В това смътно-жизнерадостно състояние не ми се искаше да мисля за миналото и ми беше приятно да съзнавам, че съм забравен от целия свят, от всички... Разчитах, че ще възкръсна за другарите в такова време, когато никому няма да дойде наум да ме пита за годините на моето отсъствие, никак няма да им бъде до това и моето минало за дълго ще потъне в бурните вълни на новия прилив. А когато се усъмнявах в сигурността на тези планове, в мене се надигаха тревога и безпокойство и неопределена враждебност към всички, които биха могли все още да ме помнят.

Една лятна утрин Вернер, като се върна от визитация в болницата, не отиде в градината да си почине, както правеше обикновено, защото тези визитации страшно го изморяваха, а дойде при мен и започна много подробно да ме разпитва за самочувствието ми. Стори ми се, че се старее да запомни отговорите ми. Всичко това беше необичайно и аз отначало помислих, че той все пак е проникнал в тайната на моя малък заговор. Но от разговора скоро се убедих, че нищо не подозира. После той си тръгна — отново не към градината, а към кабинета си и едва след половин час го видях да се разхожда по любимата си тъмна алея. Не можех да не мисля за този, макар и дребен факт, защото край мене по-значими нямаше. След различни догадки аз се спрях на най-правдоподобното предположение — очевидно, някой специално е помолил Вернер да му напише подробно какво е състоянието ми. Всяка сутрин му донасяха пощата в кабинета. Навярно този път беше получил писмо със запитване за мен.

За да се успокоя, трябваше незабавно да науча от кого е писмото и с каква цел. Безполезно беше да питам Вернер — той сигурно имаше

причина да не ми го казва, иначе би споделил, без да чака въпроси. Не знаеше ли нещо Владимир? Не, оказа се, че той не знае нищо. Започнах да мисля как да се добера до истината.

Владимир беше готов да ми помогне. Той смяташе, че любопитството ми е напълно законно, а потайността на Вернер — неоснователна. Без да се замисли, той направи цял обиск в стаите на Вернер и в медицинския му кабинет, но не намери нищо интересно.

— Предполагам — каза Владимир, — че той или носи това писмо със себе си, или го е скъсал и хвърлил.

— А къде хвърля обикновено скъсаните писма и хартии? — попитах аз.

— В кошчето, което стои под масата в кабинета му — отговори Владимир.

— Добре, в такъв случай донесете ми всички парчета хартия, които намерите в това кошче.

Владимир отиде и скоро се върна.

— Там няма никакви хартии — каза той, — но ето какво намерих: плика на писмото, получено, ако съдим по печата, днес.

Аз взех плика и погледнах адреса. Земята се разлюля под краката ми, стените сякаш започнаха да се срутват върху ми...

Почеркът на Нети!

V. РАВНОСМЕТКАТА

Сред хаоса от спомени и мисли, който се навдигна в душата ми, когато разбрах, че Нети е била на Земята и не е пожелала да се срещне с мен, аз отначало бях убеден само в едно. Този краен извод възникна някак от само себе си, без забележимо логическо развитие, и беше въвн от всякакво съмнение. Но за мен не беше достатъчно само да го осъществя колкото се може по-скоро. Исках ясно да го мотивирам за себе си и за другите. Най-вече не можех да се примиря с това, че и Нети не е могла да ме разбере и е приела за порив на чувство онова, което беше логична необходимост, което неизбежно произтичаше от цялата ми история.

Затова бях длъжен преди всичко последователно да я разкажа, да я обясня на другарите, на себе си, на Нети... Такъв е произходът на този мой ръкопис. Вернер, който ще го прочете пръв — на другия ден, след като ние с Владимир изчезнем, ще се погрижи той да бъде отпечатан, разбира се, с всички необходими за конспирацията поправки. Това е единственото ми завещание към него. Много съжалявам, че няма да мога да му стисна ръката на сбогуване.

Докато пишех тези спомени, миналото се проясни пред мен, хаосът отстъпи място на определеността, моята роля и положение се очертаха точно в съзнанието ми. С ясен ум и твърда памет сега аз мога да направя цялостна равностметка...

Безспорно, задачата, която ми беше възложена, се оказа свръх силите ми. Къде е причината за неуспеха? И как да се обясни грешката на дълбоко проникателния психолог Мени, направил такъв несполучлив избор?

Спомням си разговора с Мени по този повод, разговор, проведен в онова щастливо за мен време, когато любовта на Нети ми внушаваше безпределна вяра в собствените ми сили.

— Как дойдохте до извода — попитах аз Мени, — че от множеството най-различни хора, които сте срещнали в нашата страна, аз съм най-подходящият за мисията да бъда представител на Земята?

— Изборът не беше толкова голям — отговори той. — Още от самото начало трябваше да се ограничим с представителите на научно-революционния социализъм, всякакъв друг мироглед е много далеч от нашия.

— Нека да е така. Но основната и главна сила на нашето направление са пролетариите, нима сред тях не можехте да намерите най-лесно онзи, който ви трябваше?

— Да, правилно би било да се търси там. Но... при тях обикновено не достига едно условие, което аз смятам за необходимо — широкото разностранно образование на равнището на вашата култура. Това отклони търсенията ми в друга посока.

Така каза Мени. Неговите предвиждания не се оправдаха. Значеше ли това, че той изобщо не трябваше да вземе никого, че разликата между двете култури е цяла пропаст за отделната личност и може да я преодолее само обществото? Бих се утешил, ако можех да мисля така, но у мен оставаше сериозно съмнение. Мисля, че Мени би трябвало да провери още веднъж последното си съображение — това за другарите-работници.

Къде именно бях претърпял провал?

Първия път това стана така — връхлетялата ме вълна от впечатления за чуждия живот, неговото грандиозно богатство заляха съзнанието ми и размазаха очертанията на неговите брегове. С помощта на Нети аз преживях кризата и се справих с нея, но не беше ли самата тази криза усилена и преувеличена от повишената чувствителност, от изтънчеността на възприятията, присъща на хората на социално-умствения труд? Може би за една малко по-примитивна, не така сложна, но затова пък органически по-здрава и издръжлива натура всичко би минало по-леко, преходът би бил по-безболезнен? Може би за ниско образования пролетарий не би било така трудно да влезе в едно ново, висше съществуване, макар че ще му се наложи да учи малко повече, но затова пък няма да му се налага да се освобождава от стари знания, което е най-трудно от всичко... Струва ми се, че тук Мени направи грешка в предвижданията си, като придаде на равнището на културата по-голямо значение, отколкото на наличната сила за културно развитие.

Втория път душевните ми сили се разбиха в самия характер на онази култура, която се опитах да приема с цялото си същество —

подтисна ме нейната височина, дълбочината на социалните връзки, чистотата и прозрачността в отношенията между хората. Речта на Стерни, изразила грубо цялата несъизмеримост на двата типа живот, беше само повод, последен тласък, хвърлил ме в тъмната бездна, в която тогава стихийно и неудържимо ме водеше противоречието между моя вътрешен живот и цялата социална среда във фабриката, в семейството, в общуването с приятелите. И отново — не беше ли това противоречие много по-силно и остро тъкмо за мен, революционера-интелигент, който в девет десети от случаите работи или сам, или като учител и ръководител на другарите-сътрудници, обособявайки своята личност сред другите? Не би ли се оказало това противоречие по-слабо и в по-мека форма за човек, който прекарва девет десети от живота си в макар и примитивна и неразвита, но все пак другарска среда с малко грубо може би, но действително равенство между нейните членове? Струва ми се, че е така. И Мени би трябвало да поднови опита си, но вече в нова посока...

А за мен остава онова, което беше между двете поражения, което ми даде енергия и мъжество за дългата борба и сега ми позволява без чувство на унижение да правя равносметка. Любовта на Нети.

Безспорно тази любов беше недоразумение, грешка на нейното благородно и пламенно въображение. Но тази грешка все пак се оказа възможна, това никой не може да ми отнеме или промени. В това според мен е гаранцията за действителната близост между двата свята, за бъдещото им сливане в един — неவிжданo прекрасен и хармоничен.

Колкото до самия мене... тук няма място за равносметка. Новият живот е недостъпен за мен, а стария вече не желая — аз не му принадлежа повече нито с мисълта си, нито с чувствата си. Изходът е ясен.

Време е да свършвам. Моят съмишленик ме чака в градината, ето, дава ми сигнал. Утре ние двамата ще бъдем далеч оттук, по пътя към кипящия и преливащ живот, където ще бъде толкова лесно да изтрия ненавистната ми граница между миналото и бъдещето. Сбогом, Вернер, стар, добър другарю!

Да живее новият, по-добър живот и поздрав на тебе, Нети, неговия светъл призрак!

Из писмото на доктор Вернер до литератора Мирски. (Писмото е без всякаква дата, очевидно поради разсеяността на Вернер).

* * *

Канонадата отдавна беше замлъкнала, а все продължаваха и продължаваха да докарват ранени. Болшинството от тях бяха не милиционери или войници, а мирни жители. Имаше много жени и даже деца, всички са равни пред шрапнелите. В моята болница, най-близката до театъра на битката, караха главно милиционери и войници. Раните от шрапнели и парчета гранати потрисаха даже мене, стария лекар, работил в миналото няколко години като хирург. Но над целия този ужас се носеше и господствуваше едно светло чувство, една радостна дума — „победа!“

Това е нашата първа победа в истинско голямо сражение. Но за всекиго е ясно, че тя ще реши изхода на делото. Везните се наклониха на другата страна. Цели артилерийски полкове преминаха към нас и това е явно знамение. Страшният съд започна. Присъдата ще бъде безмилостна, но справедлива. Отдавна беше време да я изпълним...

На улиците кръв и руини. Слънцето стана съвсем червено от дима на пожарите и канонадата. Но за очите ни то не изглежда зловещо, а радостно-страшно. В душите звучи бойна песен, песента на победата.

* * *

Доведоха Леонид в моята болница някъде към обяд. Той има една опасна рана на гърдите и няколко по-леки, почти драскотини. Той се отправил още среднощ с петима „гренадири“ в онези части на града, които бяха в ръцете на неприятеля; задачата била с няколко отчаяни нападения да се предизвика там тревога и деморализация. Той сам предложил този план и сам пожелал да го изпълни. Бил работил там много време преди, познавал добре всички кътчета на града и можел да изпълни това отчаяно начинание по-добре от другите. След кратко колебание началникът на милицията се съгласил. Те успели да се

доберат с гранатите си до една от неприятелските батареи и от покрива да взривят няколко сандъчета със снаряди. Сред предизвиканата от взривовите паника те се спуснали долу, повредили оръдията и взривили останалите снаряди. При това Леонид получил няколко леки рани от парчета гранати. После, докато бързо отстъпвали, се натъкнали на отряд неприятелски драгуни. Леонид предал командването на Владимир, неговия адютант, а той самият с последните две гранати се промъкнал до най-близката врата и останал в засада, докато другите отстъпвали с енергична стрелба, използвайки всички случайни прикрития. Той пропуснал покрай себе си голяма част от неприятелския отряд и хвърлил първата граната в офицера, а втората — в най-близката група драгуни. Целият отряд се разбягал в безпорядък, а нашите се върнали и взели тежко ранения Леонид. Благополучно го пренесли до нашите линии и още преди разсъмване го предадоха на моите грижи.

Веднага успяхме да извадим парчето, но белият дроб е засегнат и положението е сериозно. Аз настаних болния колкото се може по-добре и по-удобно, но разбира се, имаше нещо, което не можех да му дам — пълния покой, от който се нуждаеше. На разсъмване битката се възобнови, шумът ѝ отчетливо достигаше до нас и неспокойният интерес към хода на събитията усилваше трескавото състояние на Леонид. Когато започнаха да карат други ранени, той започна да се вълнува още повече и аз бях принуден, доколкото това е възможно, да го изолирам — поставих пред него параван, за да не вижда поне чуждите рани.

* * *

Около четири часа през деня сражението завърши и изходът беше ясен. Аз бях зает с преглеждане и разпределение на ранените. В този момент ми предадоха картичка от онази особа, която преди няколко седмици писмено се заинтересува за здравето на Леонид, а после, след бягството му, сама дойде при мен и трябваше да дойде и при вас с моя препоръка, за да се запознае с неговия ръкопис. Тъй като тази дама несъмнено е наш другар и явно лекар, аз я поканих направо

при себе си в болничната зала. Както и миналия път, тя беше с тъмен воал, който силно прикриваше чертите на лицето ѝ.

— Леонид при вас ли е? — попита тя, без да ме поздрави.

— Да — отговорих аз, — но не се тревожете много — раната му е сериозна, но може да бъде излекувана.

Тя бързо и умело ми зададе няколко въпроса, за да си изясни положението на болния. После заяви, че желае да го види.

— Тази среща няма ли да го развълнува? — възразих аз.

— Да, разбира се — беше нейният отговор, — но това по-скоро ще му помогне, отколкото да му навреди. Обещавам ви.

Тонът ѝ беше много решителен и уверен. Чувствувах, че знае какво говори, и не можах да ѝ откажа. Влязохме в залата, където лежеше Леонид, и аз с жест ѝ посочих да мине зад паравана, като останах наблизко, край леглото на друг тежко ранен, с когото така или иначе трябваше да се заема. Искях да чувам разговора ѝ с Леонид, за да се намеся, ако потрѣбва.

Вече зад паравана, тя малко повдигна воала си. Виждах силуета ѝ през слабопрозрачния плат на паравана и разбрах, че се наклони над болния.

— Маска... — произнесе слабият глас на Леонид.

— Твоята Нети! — отговори тя и толкова нежност и ласка бяха вложени в тези две думи, казани с тих, мелодичен глас, че старото ми сърце трепна в гърдите, обхванато до болка от радостно съчувствие.

Тя направи някакво рязко движение с ръка, сякаш разкопчаваше яката си, и както ми се стори, сне шапката с воала, а после още повече се наклони над Леонид. Настъпи минутно мълчание.

— Значи, аз умирам? — попита той тихо.

— Не, Лени, животът е пред нас. Твоята рана не е смъртоносна и даже не е опасна...

— А убийството? — възрази той болезнено-тревожно.

— Това беше болест, мой Лени. Бъди спокоен, този порив на смъртна болка няма да застане никога между нас, нито на пътя към нашата велика обща цел. Ние ще я достигнем, мой Лени...

Лек стон се изтръгна от гърдите му, но това не беше стон на болка. Аз си тръгнах, защото си бях изяснил по отношение на моя болен онова, което ми беше нужно, а да подслушвам повече не

трябваше и нямаше смисъл. След няколко минути непознатата, отново с шапка и воал, ме извика.

— Вземам Леонид със себе си — заяви тя. — Той сам желае това, пък и при мен условията на лечение са по-добри, така че можете да бъдете спокоен. Двама другари чакат долу, те ще го пренесат при мене. Разпоредете да донесат носилка.

Нямаше смисъл да споря — в нашата болница условията наистина не са блестящи. Попитах за адреса ѝ — беше наблизо — и реших още утре да отида да навестя Леонид. Двама работници дойдоха и внимателно го отнесоха на носилка.

* * *

(Бележка, направена на следващия ден.)

Леонид и Нети безследно изчезнаха. Току-що бях в квартирата им: вратите са отворени, стаите — празни. На масата в голямата зала, където огромният прозорец беше широко отворен, намерих бележка, адресирана до мен. На нея с треперещ почерк бяха написани само няколко думи:

„Поздрав на другарите. Довиждане.

Ваш Леонид.“

Странно — не усещам никакво безпокойство. През тези дни смъртно се изморих, видях много кръв, много страдания, на които не можех да помогна, нагледах се на гибел и разрушения, а в душата ми, въпреки всичко е радостно и светло.

Всичко лошо е зад нас. Борбата беше дълга и тежка, но победата е близо... Новата борба ще бъде по-лека...

1908 г.

Издание:

Александър Богданов. Червената звезда

Роман

Книгоиздателство „Георги Бакалов“, Варна, 1984

Библиотека „Галактика“, №51

Редакционна колегия: Любен Дилов, Светозар Златаров, Елка Константинова,

Агоп Мелконян, Димитър Пеев, Огнян Сапарев, Светослав Славчев

Рецензент: Христо Стефанов

Преведе от руски: Росица Бърдарска

Редактор: Гергана Калчева-Донева

Оформление: Богдан Мавродинов, Жеко Алексиев

Рисунок на корицата: Текла Алексиева

Художествен редактор: Иван Кенаров

Технически редактори: Пламен Антонов

Коректор: Паунка Камбурова

Руска-съветска, I издание

Дадена за печат 21.X.1983 г. Подписана за печат 12.I.1984 г.

Излязла от печат месец февруари 1984 г. Формат 70/100/32. Изд. №1722. Цена 1,00 лв.

Печ. коли 12. Изд. коли 7,77. УИК 7,12

Страници: 192. ЕКП 95363 21331 5532–25–84

08 Книгоиздателство „Георги Бакалов“ — Варна

Държавна печатница „Балкан“ — София

С–31

© Росица Бърдарска, преводач, 1983

© Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев, библиотечно оформление, 1979

© Текла Алексиева, рисунок на корицата, 1983

c/o Jusautor, Sofia

Вечное солнце

© Молодая гвардия, Москва, 1979

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.